دەبووم. لەوێوە فیکرەی چیرۆکەکەم لێدەقرتاو دەشێوا. لێرەشەوە ناچار خۆم لەڕستەکە لادەدا..خۆم لێدەدزییەوەو یەکێکیترم دەخستە جێگەی, کەدیارە پڕبەپێستی دەرنەدەچوو.

سالآنی زوو وەهابووم..بێدەنگ سزام پێوە دەچەشت. بەلآم لەم سالآنی دواییەدا هەستم کرد, وردەوردە لەو پەتایە رزگارم دەبیٚو لەمەسەلەی نووسینی کوردیی پەتیما, لەسەر باری گونجاوو راستە قینەی لەنگەر دەگرمو, تارادەیەکی باش(نالێم تەواو) لەو باری سەرنجە ساوێلکانەیە رزگارم دەبیٚ. با تەنیا لەو وشانەی رەگیان عەرەبییە, چەند نموونەیەك بهێنمەوە کەجەماوەری کورد رۆژانە هەزاران جار دەیلێنەوە..دەلێن: (فەزیعەتی پێکرد ـ فەزیحەتێك رووی‌دا ـ لیی‌قبوولٚ ناکا ـ زەرەری هەیە ـ برام واقعی‌بە ـ کاکە ئەوەندە عەزابی رۆحم مەدە ـ قسەکە نامەعقوولە ـ سەعات چوارە ـ ئەوەلجار ـ مەسەلا تۆ ـ مانای نییە ـ بەتەبیعەتی حالٚ ـ عاجز مەبە ـ ئەرز خڕە ـ عێزەتی نەفسی هەیە ـ هەقی بەسەرتەوەیە ـ خەتی خۆشە ـ خنکا ـ رەسمی گرت ـ مەسەلەکە ئاشکرایە... هتد). جاتکایە سەرنج بدەنە رەگەکانیان : فزیعە.. فزیحە- قبول ـ زەرر ـ واقعی ـ عزاب ـ لامعقول ـ ساعە ـ اول ـ مسلا ـ معنی ـ بتبیعە الحال ـ عجز ـ ارز ـ عزەالنفس ـ حق ـ خص ـ خنق ـ مسالە, هەموو لەزمانی عەرەبییەوە وەرگیراون..وا نییە؟. باشە ئەوانەی کەوەك وتم لەسالەهای سالەوە بەسەر زمانی خەلکی کوردەوەن‌و, رۆژانە هەزاران جار دەووترێنەوە, لەچاو رستەی لەبابەتی (بەسروشتی بار)دا, کامیان پەتیترن؟..کامیان رەوانترن ؟. بێشك (دەلێم بێشك‌و دەشتوانم بلێم بێگومان), ئەوانەی رەگەکانیان عەرەبییەو کورد بەدرێژایی سالەهای سالٚ بەکاری‌هێناون‌و, وەهاشی لەبڕبەنداون کەقالبی زمانەکەی خۆی پێگرتوون‌و, بەوە کردوونی بەمولك..مولکێکی ساغلەمیش نەك چروك.

ئاشکرایە زۆربەی ئەو نموونانە, کوردییە هاومانا رەسەنەکانیشیان هەن, وەك: ئابڕووچوون ـ جنێوپێدان ـ زیان ـ ئازارو گیان ـ یەکەم ـ زیز ـ زەمین ـ ماف ـ وێنە ..هتد. بەلآم ئێمە بەبەکارهێنانی هەردووکیان , قازانج دەکەین نەك زەرەر. لەکاتێکدا هەندەکەی‌تریان حسابیان وەك (بەسروشتی بار) دەکەوێتەوە, وەك ئەوەی بلێیین: برام رووداوی بە ـ سەربەرزیی دەروونیی هەیە ـ هێلی خۆشە..

من دەمەویٚ بلێم: با سلٚ لە(رەگە بێگانە)ی ئەم وشەو ئەو وشە نەکەینەوە. ئەمە لەهەموو زمانێکدا هەیە. با ئەو ترسە لەدلی خۆمان دەر بکەین‌و , ئینجا بنووسین‌و ئیتر ئەوەی دەینووسین, تەواو کوردیی پەتی دەردەچیٚ.

ژ/345 ـ 1976-12-1

خۆبەزلزانین

خۆبەزلزانین لەئەدەبدا، سیفەتێکی خراپ‌و ناپەسەنەو، هەندێ نووسەر تووشی دەبن . ئەو هەندە نووسەرەش دوو دەستەن: دەستەیەکیان بەهەقیانەت نووسەرن‌و، لەکۆڕی ئەدەبدا داهێنەرن‌و، بەرهەمی چاك‌و رەنگە شاکاریش بەدەستەوە بدەن. بەڵام کەتووشی ئەو دەردەدەبن، بەسەرێك وایان لەمێشك دەچەسپێ، کەقەت ناشێ نووسەرێك لەخۆیان بەهرەدارترو بەتواناترو گەورەتر هەبێ‌و، بەوە دەردەکە وەهایان دەشکێنێتەوە، کەلەداهێنان دەکەون‌و دەپووکێنەوە. چونکە لەناخی خۆیاندا بەزیادی دەزانن، کەکەسێك هەبێ شان لەشانیان بداو، ئیتر بۆ خۆشیان چیی‌تر پێویست بەخۆماندووکردن ناکا، وەك مەسەلە بۆڕبۆڕێنێك بووبێ‌و ئەمان بردبێتیانەوەو بڕابێتەوە. بەم بارەدا ئەنجام وای لێدێ، کە قەڵەمی ئەوجۆرە نووسەرانە وشك دەکاو ئەستێرەی دەکوژێتەوە ، بێئەوەی خۆیان قەت دانی پێدابنێن. بەسەرێکی‌تر بەچاوی نزمی‌و بێبایەخییەوە دەڕواننە نووسەرانی‌ترو، بەلەخۆباییبوون‌و بەفیزەوە مامەلە لەگەڵ بەرهەمەکانیاندا دەکەن. هەر بەرهەمێکی ئەمانەیان بکەوێتە بەرچاو، لچی لێهەڵدەقورتێنن‌و گاڵتەی پێدەکەن‌و بەزەڕەبین، بەدوای هەڵەو کەموکوورییەکانیاندا دەگەڕێن، تا تانووتیان لێبدەن‌و بگرە رووە گەشەکانیشیان بەپلاروتەوس ونجڕدەکەن‌و، بەهرەو توانا ئەدەبییەکەی خۆیانی وەها لێدەخەنەکار، کەبەئاسانی سپی‌و رەشی تێدا بەیەکتر بگۆڕنەوە. خۆ لەئاستی بەرهەمی نووسەرە لاوەکاندا، ئەوە هەر مەپرسە..چەندە سەرکەوتووش بێ‌و تیشکی بەهرەوتوانای بەئاشکرا پێوەدیاربێ، لەلای ئەوان هەرکاڵوکرچەو بەئاستەم ترووسکایی تێدا نییەو، خەتی راستوچەپی بۆ بەسەردادێنن. ئەمجۆرە مامەلەیەش لەگەڵ نووسەرانی‌تردا، لەڕووی پەیوەندیی کۆمەڵایەتییەوە تووشی گۆشەگیری‌و دوورەپەرێزییان دەکا لەژیانیانداو ، وردەوردە ئەنجامی ئەمیشیان وەها بەسەریاندا دەشکێتەوە، کەدەبنە نووسەرێکی رووتەوەبوو لەپەیوەندیی کۆمەڵایەتی‌و بێئەوەی بەخۆیان بزانن، هەڵدەنیشنە سەربەرزەخێك‌و چوارمەشقی لەسەر سەرکەوتن‌و ناوبانگی پێشوویان کردەکەون.

دەستەکەی‌تری ئەو هەندە نووسەرە، هەر لەبنەڕەتەوە نووسەری راستە قینە نین‌و، لەبەهرەو تواناد پەتیارەو لەداهێناندا پیادەن. بەڵام یەکی کتێبێ یادووان یا رەنگە دەشیان بەچاپ گەیاندبێ، کەلەڕاستیدا بۆش‌و پووتن‌و کەچی، وایان لەمێشك چەسپیوە، کەپڕن لە دوڕوگەوهەری فیکرو فەلسەفەو، بەخشیون بەو خەڵکە. ئەم دەستە نووسەرە خۆبەزلزانە، هەرتەواو کلۆڵ‌و گوناحن‌و بەتایبەتی کاتێ لەژیاندا، لەگەڵ دەستەی یەکەمدا تووشیان بەتووشی‌یەکەوە دەبێ‌و بەیەکدادەدەن، موستەحەقی بەزەیی دەبن، چونکە وەك نەخۆشێکی دەستەوستانی بەر مشتەکۆڵەی نەخۆشێکی بەهێز دێنە بەرچاو.

بەلای منەوە نووسەری گەورە لەکۆڕی ئەدەبدا، تەنیا لەچاو نووسەرانی نەتەوەکەی یا وڵاتەکەی یا بابڵێین هەموو نووسەرانی سەرزەمیندا گەورەیە، دەنا لەچاو ژیانە قووڵ‌و بەرینەکەدا..لەچاو واقیعی جەنجاڵی رۆژانەدا..لەچاو نهێنییەکانی بوون‌ونەبووندا، قەت ناشێ

هیچ نووسەرێك بتوانێ بەپۆپەی گەورەیی بگا. یا هەرناشێ پێیبووترێ گەورە. بابڵێین من لەئێستەوە تا دەساڵیتر، دەتوانم دە شاکاری ئەدەبی بهێنمە بەرهەم. ئینجا دەشێ من دوای شاکاری دەهەم پێم بووترێ نووسەرێکی گەورە. چاکە..بەڵام دوای ئەوە دەبێ چەند شاکاریتریش بنووسم، تاگەورەییم شان لەشانی گەورەیی نهێنییەکانی ژیانو بوونو نەبوونو گەردوون بدا؟!. ئاشکرایە ئەگەر ژمارەی بۆدابنرێ هێندە زۆر دەبێ، کەهەرگیز لەوزەمدا نابێ جێبەجێی بکەم.

مەبەستم ئەوەیە بڵێم کەخۆبەزلزانین لەئەدەبدا، سیفەتێکی بلحو پەتایەکی بێڕەزایەو، تووشی هەندێ نووسەردەبێ. چاكو ئاسایی ئەوەیە، کەنووسەر بێفیزوهەوابێو قەت بەوە نەخەڵەتێ، کەبۆتە نووسەرێکی گەورە..کەگوایە چەند شاکارێکی هێناوەتە بەرهەمو، ئیتر ئەوە لوتکەی گەورەیییە. چونکە نەك چەندین، بەڵکوو ئەگەر بێشوماریش شاکار بەرهەم بێنێ، هێشتا هەر دەیمێنێو دەبێ چەندی تریش بەرهەم بێنێ، هەر نایگاتێ. ئەمە راستییەکی بچووكو سادەیەو کەچی، خۆبەزلزانەکان لێیبێئاگان.

ژ/346 ـ 1976/12/15

رۆمانو شارستانییەت

ئاشکرایە ئێمە لەکۆڕی ئەدەبدا، لەشیعردا باشین، لەچیرۆکی کورتیشدا، تاڕادەیەك شتێکمان بەشتێك کردوە. بۆ نموونە: من لەو بیبلیۆگرافیایەدا کەبۆچیرۆکم رێکخستوە، پتر لەهەزارو سەد چیرۆکم تۆمارکردون، کەلەنیو سەدەی پێشودا(1925 ـ 1975) نووسراون. جا ئەگەرچی زۆربەیان لاوازو کاڵوکرچنو هەربەناو چیرۆکن، بەڵام هەرچۆنێ بێ تەقەلان‌و دراونو، لەئەنجامی هەردوو جۆرەکەدا، ئەم تەقەلا سەرنەکەوتوانەو ئەوانیتری سەرکەوتوو، چیرۆکی کورتمان گەیشتۆتە ئەوەی ئێستا بڵێین: شتێکمان تێدا بەشتێك کردوە. کەچی لەرۆماندا هەر تەواو کزینو ئەو هەوڵانەی دراون، بەپەنجەی دەست دەژمێردرێنو ئەوانیش، زۆربەیان لەبابەتی چیرۆکە کورتە سەرنەکەوتووەکانن. ئەمە جگەلەوەی زۆربەی ئەو بەرهەمانەی نووسەرەکانیان بەرۆمانیان داونەتە قەڵەم، لەراستیدا چیرۆکی درێژن نەك رۆمان، چونکە باسەکەیان باسی چیرۆکێکی کورتەو درێژ کراوەتەوە، یا هی رۆمانێکەو پەستێوتراوە یاقرتێنراوە. جا ئاخۆ بۆچی لەرۆماندا وەها کزین؟.

هەندێ رەخنەگر دەڵێن گوایە، سەرچاوەی سەرەکیی شیعر هەستو نەستو سۆزەو، ئینجا بیروهۆشی تێکەڵ دەبێ. لەکاتێکدا پەخشان(کەرۆمان بابەتێکێتی) بەپێچەوانەوەیە. پۆل ڤالیریو،تی. ئێس. ئەلیوت لەسەر ئەو باوەڕە بوون، کە(شیعر جەوهەرێکی ئەستاتیکیی پاكوپوختی دەگمەنەو، هیچ پەیوەندییەکی بەژیانی رۆژانەی مرۆڤەوە نییە، کەپەخشان زیاتر بۆی دەگونجێ ـ قەڵای ئەکسل ـ ئەدمۆند ولسون ـ ل/100). هەروەها هەن دەڵێن کەچیرۆكو رۆمان لەم دووسێ سەدەیەی دواییدا، شانبەشانی شارستانێتیی نوێ سەری هەڵداو پێگەیشتو

گەشەی سەند. لەبەرئەوە هونەرێکە کەسەرهەڵدان و گەشەسەندنی لەهەر کۆمەڵگایەکدا، بەندە بەرادەی پێشکەوتنی ئەو کۆمەڵگایەوە لەرووی شارستانێتیی هاوچەرخەوە.

بێگومان ئەگەر سەرنجێ بدەینە کۆمەڵگای کوردەواریی لای خۆمان، دەبینین لەئەم باوەڕە پتر لەگەڵ وەزعی ئێمەدا دەگونجێ. ئەوەبوو کەوتم لەپەنجا ساڵی پێشوودا، لەچیرۆکی کورتدا شتێکمان بەشتێك کردوەو، دیارە لەو ماوەیەشدا پلە لەدوای پلە چەندە لەڕووی شارستانێتییەوە پێشکەتبین، هێندەش لەو هونەرەدا پێشکەوتووین. بەڵام بۆچی وەهامان بۆنەلوا، کەوەك چۆن لەچیرۆکی کورتدا(بێگوێدانە چاکی وخراپی)، هەزارو سەد چیرۆکمان بۆ بەرهەم هاتوە، لەڕۆمانیشدا هەرهیچ نەبێ دووسەد یا تۆبڵێ سەدمان بۆ بەرهەم بهاتایە؟!.

بەلای منەوە هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە، بۆ پەیوەندیی نێوان جۆری هونەرەکەو، رادەی پێشکەوتنی شارستانێتیمان. ئاشکرایە رۆمان نووسین گەلێ زەحمەت و سەختر وەك لەچیرۆکی کورت. لەرۆماندا سەرباری بەهرەو تاقیکردنەوەو شارەزایی و وەستایی لەنووسینیدا، وەختێکی زۆری وەهاشی پێدەوێ، کەلەلای هەندێ لەچیرۆکنووسە بەناوبانگەکانی جیهان، بەجۆرێك بووەکە پانزە بیست ساڵ بەڕۆمانێکەوە خەریك بوون و، ئەمەش سەبرو تاقەتێکی زۆری دەوێ و، دەبێ رۆماننووس سیفەتی کۆڵنەدان و بەردەوامبوونی تێدا هەبێ. هەروەکوو دەبێ زەینی هێندە تیژو بەرفراوان بێ و، هێندە توانا و دەسەڵاتی هونەریی بەسەر وردودرشت و هەموو کونوقوژبنێکی کارەساتەکانی رۆمانەکەیدا زاڵ بێ، کەبەدرێژایی ئەو ماوە زۆرەی پێوەی خەریك دەبێ، لێیان غافڵ نەبێ و تینی خوڵقاندن و داهێنان لەئاستیاندا کزنەبێ و نەکوژێتەوە. دەمەوێ بڵێم: رۆماننووس ئەوساتەی دەست دەداتە نووسینی رۆمانێك، دەبێ گەیشتبێتە لوتکەی بەهرەداری و تاقیکردنەوەو وەستایی لەنووسینی چیرۆکی کورتدا (کەمەرج نییە تەنانەت یەك چیرۆکی کورتیشی نووسی بێ)، تا ببێتە رۆماننووسێکی سەرکەوتوو. هەر بۆیەشە زۆر لەنووسەرانی کورتە چیرۆك کەدەگەنە ئەو لوتکەیە، دەست دەدەنە رۆماننووسین.

بەڵام لەلای ئێمە کەرادەی پێشکەوتنی شارستانێتی و رۆشنبیریمان، تەنیا هێندەی بۆ رەخساندووین لەنووسینی چیرۆکی کورتدا شتێك بەشتێ بکەین و، بەگشتی نەمانگەیاندۆتە لوتکە، دیارە کەلەڕۆماندا دەستمان تەنیا ئەوەندە دەڕوا کەڕۆیشتوەو، ئیتر دەستبەدەستدادان هیچ سوودێکی نییە.

بەهەحاڵ ئەمە نابێ وەها بگەیەنێ، کەگوایە کۆشش و هەوڵ و تەقەلا کەڵکی نییەو دەبێ چاوەڕوێ بین، تاباری شارستانێتی و رۆشنبیریی گونجاوی بۆهەڵدەکەوێ!..هەرگیز نا..چونکە راستییەکەی ئەوەیە، کەهەردووك(مەرجی خۆیی و بابەتی) شانبەشانی یەکتر پێبگەن و گەشە بسێنن و وابکەن، لەنووسینی رۆمانیشدا شتێ بەشتێ بکەین.

ژ/347 ـ 1976/12/22

لەبارەی داهێنانەوە

هەموو کاروپیشەیەك ئەگەر مرۆڤ بەسۆزو عەشقەوە خەریکی‌بوو, خولّقاندن‌و داهێنانی تێدەکەوێ. هەمووکارو پیشەیەکیش ئەگەر مرۆڤ هەروا رۆتینی‌و میکانیکییانە جێبەجێی‌کرد, ئەوا مەیسەر دەبێ, بەلاّم بەبێخولّقاندن‌و داهێنان. بۆ نموونە دوو دارتاش, هەریەکەیان کتێبخانەیەك بەیەك بابەتی چونیەکی کەرەسەو ئامێری دارتاشی دروست دەکا. یەکەمیان عاشقی پیشەکەیەتی‌و نەك تەنیا هەرچی وەستایی‌و شارەزاییەکی هەیە بۆی بەکاردێنێ, بەلّکوو بەعەشقیشەوە مێشکی لێدەخاتەکارو بیری‌لێدەکاتەوە. کونوقوژبنی بەهرەو توانای خۆی بۆدەپشکنێ. لەناخەوە حەزدەکا کتێبخانەیەك دروست بکا, کەجوانترو تۆکمەتربێ لەهەر یەکێکی‌تری لەوەبەری خۆی‌و, بگرە لەهەر یەکێکی‌تری هەموو دارتاشەکانی‌تر. بەرهەمی ئەم دارتاشە عاشقە, گومانی تێدانییە کەخولّقاندن‌و داهێنانی تێدەکەوێ. بەلاّم دووەم کەرۆتینی‌و میکانیکییانە دەستی‌دەداتێ‌و, تەنیا ئەو وەستایی‌و شارەزاییەی هەیەتی, بێزیادوکەم بۆی بەکاردێنێ, ئاشکرایە بەرهەمەکەی وێنەیەکی کتومتی ئەوانەی لەوەبەری دەبێ, کەرەنگە لەساڵەهاوە دەقی لەسەرگرتبێ‌و, تۆزقاڵێ گۆرینی بەسەردا نەهێنابێ. یائەگەر بەسەریشیدا هێنابێ, هی خۆی نەبووەو لەکەسانی وەك یەکەمییەوە وەرگرتووەو, ئەم لاسایی کردوونەتەوە.

مەسەلە لەئەدەبیشدا وەهایە. ئەو نووسەرەی عاشقی ئەدەب دەبێ‌و, بەعەشقەوە خۆی پێوەخەریك دەکا (بێگومان وەك سنعات نەك ئایدۆلۆژیاو رێبازو ئامانج), ئەو نووسەرە لەکۆری ئەدەبدا دەخولّقێنێ‌و دادەهێنێ. ئەوەشی لەلای دەبێتە تەنیا کارێکی رۆتینی‌و میکانیکی, ئەدەب دێنێتە بەرهەم‌و بەلاّم ناخولّقێنی‌و داناهێنێ. بۆ نموونە: دوو شاعیری پێشکەوتنخواز, هەریەکەیان بەشیعرێك رەگەز پەرستی تاوانبار دەکا. فیکرەکە ئاشکرایە. رەگەزپەرستی لەم چەرخەدا تاوان‌و درندەیەتییەو, بەرامبەر بەمرۆڤ دەکرێ. یەکەمیان بەعەشقەوە سنعاتەکەی لێدەخاتەکار. لەگەڵیدا خۆی‌دەخواتەوە. کەبەقوولاّیی فیکرەکەدا دەچێتەخوارەوە, سنعاتەکە لەگەڵ خۆیدا دەباو جێی‌ناهێڵێ. کەپەنجەش دەنێتە سەر رەگوریشەکانی, ئانوسات لێی‌دەخاتەکار. ئەوسا قووڵبوونەوە بەبیروهۆش‌و بەبەکارهێنانی سنعاتەکە بەعەشقەوە, هەردووك پێکەوە خولّقاندن‌و داهێنانی دەستگیردەخەن, کەبەم پێییە بەهرەو توانای خولّقاندن‌و داهێنانی هەردەم گەشەدار دەبێ. بەلاّم دووەمیان کەئەویش هەم بەبیروهۆش قووڵ دەبێتەوەو, هەم سنعاتەکەشی بەدەستەوەیە, چونکە بەعەشقەوە بەکاریان ناهێنێ‌و تەنیا وەك کارێکی رۆتینی‌و میکانیکی دەستی‌دەداتێ, شیعرەکەی لەخولّقاندن‌و داهێنان بێبەش دەبێ‌و,وەك هەر پارچە شیعرێکی ئاسایی دەکەوێتە بەرچاوو دەخوێنرێتەوەو رادەبوورێ, بێئەوەی بتوانێ لەقوولاّیی بیروهۆش‌و دڵودەروووندا جێی خۆی بکاتەوەو بچەسپێ.

هەموو نووسەرە ناودارەکانی جیهان مێژووی ژیانیان دەریدەخا, کەبەو عەشقەوە بەئەدەبەوە خەریك بوون, هەروەها نووسەرە ناودارەکانی خۆشمان. بۆ نموونەی نزیك لەئەدەبی هاوچەرخماندا, ئەوە پیرەمێردو گۆران کەئەگەرچی بەوردی لەژیانی ئەدەبییان نەکۆڵراوەتەوە, بەڵام هێندەیان لەربارەوە دەزانین کەچ عاشقێکی بەپەرۆشی ئەدەب بوون. سا نەوەی ئێستای نووسەرانی کورد, مەبەستم هەموو ئەوانەیە کەلەژیاندا ماون, با لەخۆیان بپرسن کەئاخۆ تاچ رادەیەك عاشقی ئەو ئەدەبەن, کەخۆیانیان پێوەخەریك کردوە, تا هیچ نەبێ هەریەکە لەگەڵ خۆیداو لەدڵی خۆیدا, لەوەزعی خۆی حاڵی ببێ و ئاگاداربێ. من دەزانم کەئەو عەشقە, کارێك نییە بەبڕیاردان بەجێبهێنرێ. وەك ئەوەی یەکێك بڵێ: من بۆلەمەودوا عاشقی ئەدەب دەبم, بەعەشقەوە خۆمی پێوەخەریك دەکەم. بەڵکوو شتێکە کەگەڵێ هۆی خۆیی و بابەتی پێکەوە, لەناخی ئەو مرۆڤە نووسەرەدا دروستیدەکەن. هەروەکوو گەڵێ هۆی خۆیی و بابەتی, زۆر مرۆڤی نووسەریتری لێبێبەش دەکەن و بەری ئەوەی لێدەگرن, بەئاواتی خوڵقاندن و داهێنان شادببێ.

کەوابێ خوڵقاندن و داهێنان بەری عەشقێکن, کەلەکەللەی هەندێ نووسەردەداو لەمیحرابیدا دەسووتێن و, لەم سووتانە تیشك و رووناکیی هەمیشەیی وەردەگرن. وتیشم هەندێ, چونکە ئاشکرایە کەبەسەدان نووسەر لەهەرسەردەمێکدا, خۆ بەئەدەبەوە خەریك دەکەن و دەنووسن و بەرهەمێکی زۆریش بەدەستەوەدەدەن, کەچی تەنیا ئەو هەندە دەخوڵقێنن و دادەهێنن.

ژ/348 ـ 1976/12/29

چیرۆك و شتەکانی دەوروپشت

مامەڵەکردن تەنیا لەگەڵ مرۆڤداو پشتگوێخستنی شتەکانی دەوروپشتی, دیاردەیەکی زەقی چیرۆکی کوردییەو ئەوەی سەرنجی بداتێ و لێیبکۆڵێتەوە, بەئاسانی دەستی دەنێتەسەر. چیرۆکنووسمان کەچیرۆك دەنووسێ, تەنیا مرۆڤ خۆی و گرفتەکانی دەرەوەو ناوەوەی و, ئینجا پەیوەندیی گرفتەکانی لەگەڵ هی مرۆڤەکانیتردا, دێنێتە بەرخەیاڵ و پێشچاو. بەڵام پەیوەندیی و گرفتەکانیان لەگەڵ ئەو هەموو شتانەی دەوروپشتیاندا, بەگیاندارو بێگیانەوە, دەخاتە پشتگوێ و هەقی بەسەریانەوە نییە. دیارە کەدەڵێم هەقی بەسەریانەوە نییە, مەبەستم ئەوەیە کەچیرۆکنووسمان(بەگشتی) هێشتا زەفەری بەوە نەبردوە, کەچەندە پەیوەندیی ئادەمیزاد لەگەڵ خۆیداو, لەگەڵ ئادەمیزادەکانیتردا بایەخدارەو شادەمارو بڕبڕەی پشتی چیرۆکێکە, هێندەش مامەڵەکردن و پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و شتەکانی دەوروپشتی بەگیاندارو بێگیانەوە, ئەو شادەمارو بڕبڕەی پشتەیە.

بۆ نموونەی زیندوو, ناسیاوێکم دوو ژووری لەخانوویەکدا بەکرێ گرتوە. خاوەنماڵ مانگایەکیان هەیە, پۆلیس دەکەنە سەریان کەڕاگرتنی مەڕومالات لەناوماڵ و لەشاردا قەدەغەیەو

دەبێ بیفەوتێنێ. ژنەی خاوەنماڵ دەیکاتە شینوفوغانو, دەستبەرداری مانگانابێ. پۆلیس هەڕەشەی سزادانیان لێدەکەنو. کەچی ژنە هەر دەستبەرداری نابێ, بەڵکوو دەیئاخنێتە ژوورێکی خانووەکەوەو حەشاریدەدا(خانووەکە لەبابەتی رۆژئاواییەو کۆنکرێتو گەچکاریو تازەیە).

یا نموونەیەکی زیندوویتر..خانوویەك بەتەنیشتمانەوە لەدروست کردندایە. خاوەنەکەی دڵداریی لەگەڵدا دەکا. هەرکەسێ کەخانوو دەکا زۆروکەم بەتەنگییەوە دەبێ. بەڵام ئەم دەیبینم ئیشی تێدا بکریو نەکرێ, بەعەشقەوە پیایدا دەسووڕێتەوەو, سەرنجیدەداتیو لێیوردەبێتەوەو..هتد. ئەو خانووەشی ئێمەی تێداین تازە تەواو بووە. بەڵام چەندجارێك لێمان بیستوە دەڵێ: خانووەکەی من ڕێکوپێکترو جوانترو پتەوتر دەردەچێ.

ئەمە دوو نموونەی زەقی راستەوخۆی مامەلەکردنی مرۆڤ بوون, لەگەڵ غەیری مرۆڤدا..لەگەڵ شتدا. بەڵام تۆ وەرە سەرنج بدەو بزانە رۆژانە لەگەڵ چەند شتدا مامەلە دەکەیتو, چۆن لەگەڵ هەندێکیاندا خۆشنوود دەبیتو, چۆنیش بەدەست هەندێکیتریانەوە لەو, ئەرکو ئازار دەچێژیت. دیارە من نالێم چیرۆکمان لەم رووەوە هەر تەواو رووتە. نەخێر..چیرۆکمان هەن باسەکەی یەکسەر مامەڵەکردنە لەگەڵ شتدا, لەنێوان پەیوەندییەك یاچەند پەیوەندییەکی مرۆڤەوە لەتەکیدا. بەڵام جگە لەو ژمارە کەمە, ئەوانیتر ئەگەر جۆرە مامەلەیەکی لەم بابەتەشیان پێوە بەدیبکرێ, ئەوە تەنیا بابەتی سەرپێیەو لەسووکەخۆلێدانێك یا بەلادارابوردنێك یا ئیشارەتێك زیاتر نییە, وەك ئەوەی بووترێ: شەوێکی ساردوتووش بوو..منداڵەکە لەسەرمانا دەلەرزیو, ئیتر چیرۆکەکە دەبێتە گێڕانەوەی بەسەرهاتی منداڵەکەو, سەرماو سروشت حسابیان نامێنێ. یا دوور نەڕۆین لەمەسەلەی مانگاو ژنەکەدا وەك ئەوەی بووترێ: ژنەکە بەدیار مانگاکەیەوە دەگریاو, ئیتر چیرۆکەکە ببێتە گێڕانەوەی هاتنی پۆلیسو, قەدەغەکردنی راگرتنی مانگاکەو..هتد. لەکاتێکدا پەیوەندیی نێوان ژنەکەو مانگاکەو, چوونەبنجوبناوانییەوەو قووڵبوونەوە بەدەروونو بیروهۆشی ژنەکە لەم مەسەلەیەداو..هتد, رووی کاریگەری باسەکەیەو, باری راستەقینەی مامەلەکردن لەگەڵیدا لەوەدایە, کەبەلای ئەو پەیوەندییەدا بشکێتەوە, نەك تەنیا پەیوەندیی نێوان مرۆڤەکان(پۆلیسو خاوەن مانگاکەو ژنەکەی). خۆئەگەر هەردوو پەیوەندییەکە شانبەشانی یەکترو بەجەنجاڵی لەگەڵ یەکترداو, بەتوندوتۆڵێ پێکەوە نوێنرانو خزانە قاڵبێکی هونەریی سەرکەوتووەوە, ئەوە بێگومان چاکترو پەسەندترە.

ئاشکرایە ئەو دیاردەیە لەچیرۆکی کوردیدا, نیشانەی کەموکووڕییەو دەبێ چیرۆکنووسەکانمان, لەبەرچاوی بگرنو وردیبکەنەوەو هێندەی دەستیان بەسەریدا بڕواو پێیان بکرێ, بەرهەمەکانی خۆیانی لێڕزگاربکەن. ئەمەش بەوە دەکرێ کەچ هەریەکە لەگەڵ خۆیداو, چ

بەنووسین و لێکۆڵینەوە, ڕەگوڕیشەی دەستنیشان بکرێ و ئاسۆی بیرلێکردنەوەو تێگەیشتنی فراوان ببێ.

ئەوەی وتم ڕاستییەکەو لەبەرچاوەو, تێگەیشتنی زەحمەت نییە..مرۆڤ چەندە پەیوەندیی بەمرۆڤی‌ترەوە هەیەو مامەلەی لەگەڵ دەکا, هێندەش(لەگەڵ هەندێ جیاوازیدا), پەیوەندیی بەشتەکانی دەوروپشتییەوە هەیە. واتا پەیوەندیی مامەڵەکردنەکە سێ قۆڵییە نەك دووقۆڵی.

ژ/349 ـ1977/1/5

نووسەرو ڕۆڵی تەمەن

هەندێ شت هەن, کارێکی گەورە دەکەنە سەر چارەنووس و دوارۆژی ئەدەبی و هونەریی نووسەرو هونەرمەندو, کەچی لەکاتی جیاکردنەوەی ڕادەی خوڵقاندن و گەورەیی ئەم نووسەر لەگەڵ ئەو نووسەردا, کەمتر حسابیان بۆ دەکرێ و بایەخی هەقیانەتی خۆیان پێنادرێ. بۆ نموونە بەرناردشۆی تەمەن(95)ساڵە نووسەرێکی گەورەیە. هەروەها لۆرکای تەمەن(37)ساڵەش. بەلاّم ئایا هەردوو تەمەنەکە چەند ساڵیان بەینە؟!..(58)ساڵ!. واتە (شۆ) پەنجاو هەشت ساڵ لەلۆرکا زیاتر ژیاوە. واتە ئەگەر هەردووکیان بابڵێین لەتەمەنی (20) ساڵیدا دەستیان دابێتە نووسین, مانای وایە لۆرکا بەماوەی (17) ساڵ, ئەو ڕادەی گەرەییەی بەدیهێناوە, لەکاتێکدا (شۆ) ماوەی (75) ساڵی لەبەردەمدابووە. سا دەبێ بپرسین: ئاخۆ ئەگەر لۆرکاش لەباتی(17)ساڵ, (75)ساڵی بەدەستەوە بوایەو, بەمەرجێکیش وەکوو شۆ لەسەر نووسین بەردەوام بوایە, ئاخۆ ڕادەی گەورەییەکەی ئێستای, لەچاو شۆدا جیاواز نەدەبوو؟!.ئاخۆ لەخوڵقاندن و داهێناندا(بەمەرجێك تەگەرەی نەهاتایەتەڕێ), دە ئەوەندەی ماوەی حەڤدە ساڵەکەی بەرهەم نەدەهێنا؟!.

یائەوە پیکاسۆی تەمەن(91)ساڵەو, بەراوردی, لەگەڵ هەرهونەرمەنێکی نەوەی خۆیدا بکە, کە لەتەمەنێکی وەك لۆرکادا ئەستێرەی ژیانی کوژابێتەوە. پیکاسۆش ماوەی نزیکەی(75)ساڵ دەرفەتی بۆ هەڵکەوت, کەبەدرێژایی ئەو سێ چارەکە سەدەیە هەرخەریکی خوڵقاندن و داهێنان بێ, تا بوو بەو هونەرمەندە بلیمەتە مەزنەی کەهەیە. ئەی ئەگەر هونەمەندێکی هانەوەی خۆی, لەبریی پازدە بیست ساڵ دەرفەتی شەست حەفتایەکی بۆ بڕەخسایەو, وەك ئەمیش بەردەوام بوایە,ئا لەبلیمەتی و مەزنیدا نەدەگەیشتە ڕادەی ئەم؟!. یائایا نەدەشیا لەمی تێپەڕاندایە؟!.
کەوابێ کورتی و درێژیی تەمەن, کەلەواقیعدا بەدەست نووسەران و هونەرمەندان خۆیان نییەو, بەندی یاسا سروشتییەکەو, چەندین یاسای‌تری دەسکردی مرۆڤ خۆیەتی, کارێکی گەورە دەکاتە سەر چارەنووس و دوارۆژی ئەدەبی و هونەریی نووسەرو هونەرمەند.

یا خۆشگوزەرانی و سەرقاڵنەبوو, بەدەست ئەرکی ڕۆژانەی ژیانەوە..بۆ نموونە: سان جۆن بێرس و جیمس جویس. ئەویان هیچ نەبوونییەکی لەژیاندا نەچەشت و, ئەمیان زەلالەتی‌بوو

بەدەست نەبوونییەوە. هەردووکیان بوون بەنووسەری گەورە. بەلاّم ئاخۆ جویسی گەورە، ئەگەر ئەو سەریەشەی دەستکورتییە لەکۆڵ مێشکی ببوایەتەوە، گەورەتر نەدەبوو؟!. یا بابڵێین: ماوەی بۆ خۆش نەدەبوو شاکاری زیاتر بەرهەم بێنیٚ؟!. هەن دەڵێن: چەندە سەرڕەحەتیی و خۆشگوزەرانی یاریدەی نووسەرو هونەمەند دەدا، کەزیاتر خۆی تەرخانی ئەدەب و هونەربکاو زۆرترو چاکتر بەرهەم بێنیٚ، هێندەش ئەشکەنجەی نەبوونی و دەستکورتی، بەهرەو توانای بەرهەمهێنانی لەلا قاڵ دەکاو، لەئەنجامی تاقیکردنەوەی راستەوخۆوە، قەڵەم دەخاتە سەرکاغەزو دەنووسیٚ. ئەمە تاڕادەیەك راستەو بەلاّم دەبیٚ ئەوەش بزانین، کەسکی برسیش مێشك لەچالاکی دەخاو، بەپەیداکردنی پاروەنانەکەوە خەریك دەبیٚ.

یا بارودۆخی ناو خێزان..زۆر نووسەرو هونەرمەند هەن، چ لەرۆژانی منداڵیو لاوییاندا تا لەباوەشی دایك و باوکدان و، چ دواییتر لەناو خێزانی خۆیاندا، بەخۆشی و شادی و لەسایەی ئارامی و ئاسوودەییدا ژیاون و، هەلی خویندنەوەو پشکنین و وردبوونەوەو بیرفراوانییان بۆ هەڵکەوتوەو، ئەمە یاریدەی زۆر داون کەلەخوڵقاندن و داهێناندا سەرکەوتوبن و، زیاتریش بەرهەم بێنن. لەکاتێکدا زۆریتر هەن کەبەدرێژایی تەمەنیان، ژیانی ناوخێزانیان پڕ لەسەریەشەو نائومێدی و جەخارو ئاژاوە بووەو، ئەمەش ئەگەرچی وەك تاقیکردنەوەی راستەوخۆ، دەشیٚ ببێتە یاریدەدەر بۆ خوڵقاندن و داهێنان، بەلاّم ئەوی راستیبیٚ زیاتر دەبێتە مایەی دروستبوونی کۆسپ و تەگەرەو، نووسەرو هونەمەند چوارچاوەدەکا.

یا ناساغی و لەشبەباری کەبەدرێژایی تەمەن، یا بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ یەخەی هەندی نووسەرو هونەرمەند دەگریٚ..بۆ نموونە: هەر ئەو جیمس جویسە، تامرد بەدەردی چاویەشەوە دەینالاّندو کەلێیدەهاتە سویٚ، لەهەموو چالاکییەکیان دەخست. لەکاتێکدا یەکێکی وەکوو (هەمەنگوای)، باری تەندروستیی باشی یاریدەدەری بووکەبۆ نموونە: بەشاخی(کلیمەنجارۆ)دا هەڵزنیٚو لەئەنجامی ئەو گەشتەیدا، رۆمانی (بەفری کلیمەنجارۆ) بەرهەم بێنیٚ. بێگومان لەم بابەتە شتانە زۆرن، کەبەتوندی کاردەکەنە سەر ژیانی ئەدەبی و هونەریی نووسەرو هونەمەندو، کەچی لەلێکۆڵینەوەدا کەمتر بایەخیان پێدەدری و هەقی خۆی نادرێتیٚ .

ژ/351 ـ 1977/1/19

ـــ ئەخلاقی ئەدەبی

ـــ هەڵەی زانستی

خوشکە ئاوازمحمد صالح لەژمارەی پێشوودا، پەنجەی بۆ باسێکی گرنگی کۆڕی ڕۆشنبیریو ڕۆشنبیران دریژکردوە، کەمن لێرەدا ڕاستەوخۆترو ئاشکراتر لەو، ناوی بەکێشەی ئەخلاقی ئەدەبی یائەخلاقی ئەدیبانە دەبەم. دیارە من بەهیچ کلۆجێ لەڕەوشتی کۆمەڵایەتیی جیاناکەمەوە، کەئەمیان سەرەکییەو ئەویان پاشکۆو، لەمیاندا چۆن بێ لەویشیاندا هەروەها دەبێو هەڵدەسووڕێ. ئەگەر لەمیاندا خۆی بەمرۆڤێکی هێجگار مەزن زانیو بەلەخۆباییبوونەوە وایدانا، کەلەهەموو خەڵکەکە زیرەکترو لێهاتووترەو، لەکارامەییدا کەس بەتۆزی پێیدا ناگا، ئەوا لەویشیاندا وای لێکدەداتەوەو وای لەمێشك دەچەسپێ، کەهیچ قەڵەمبەدەستێکیتر ناتوانێ شان لەشانیبداو، بگرە لەئاستی ئەمدا هیچ کەسێك هەر قەڵەمبەدەست نییە.

یائەگەر لەمیاندا لەرەفتاری ڕۆژانەی ژیانیدا، لەفرتوفێڵو درۆودەلەسەی شاخدارو فیتنەبازیو کرداری بەدو نالەبارو..هتد، بەلایەکی خوابیو نازڵ بووبیو خەڵکی بەدەستییەوە زەلالەتیان بێ، ئەوا لەویشیاندا هەر ئەو بەلایەدەبیو نووسەران نەك لەیەك سەرەوە وەکوو خەڵکەکەیتر، بەڵکوو لەدوو سەرەوە بەدەستییەوە زەلالەتیان دەبێ. یەکەمیان وەك مرۆڤێکی ئاساییو دووەمیان وەك نووسەرێك. واتە لەئەخلاقە ئەدەبییەکەشیدا هەر بەهەمان شێوە، ڕەوشت دەنوێنیو کۆڕی ئەدەبی دەشێوێنێ. ئەگەر بیەوێ فرتوفێڵ بکا، دەچێ بەرهەمێك دەدزیو دەیکا بەهی خۆی. یا هی خۆیەتیو دەڵێ هی فلانە نووسەری بەناوبانگی جیهانییەو وەریگێڕاوەو، بەوە بواری بلاوکردنەوەی بۆ دەڕەخسێنێ. یا ئەگەر بیەوێ پاشقول بگرێ، بەزەڕەبین بەدوای هەڵەیەکی بەرهەمی یەکێکدا دەگەڕیو، بەڕقوکینەوە لێیدەکا بەهەڵلا. یا ئەگەر بیەوێ درۆبکا، بەرهەمێکی ئەو کەسە دێنیو بەنووسینو بەقسە، هەزار درۆی بەدەمەوە دەکاو دەیخاتە قاڵبی ڕەخنەو ڕەخنەکارییەوە. واتە کابرا لەبواری ڕەوشتی کۆمەڵایەتیدا چۆنەو چیدەکا، لەکۆڕی ئەدەبو ڕۆشنبیرییشدا کتومت وەها دەکاو بەزیادیشەوە.

بەلام دەبێ ئەوە بزانین کەئەم دیاردەیە تەنیا لەلای کورد نییە، بەڵکوو لەهەموو کۆمەڵگایەکدا تا فرتوفێڵو درۆودەلەسەو ڕەفتاری ناپەسەندو نەگریس، وەك ڕەووشتێکی کۆمەڵایەتی هەبن، لەکۆڕی ئەدەبو ڕۆشنبیرییشدا هەر دەبن. تەنیا هێندە هەیە کەدواکەوتوویو پێشکەوتوویی لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە، دەبنە هۆی زیادوکەمیی ئەو ڕەووشتە ناپەسندانە.

(2)

هەر کەنووسینە هەفتانەکەی پێشووی کاك محمود زامدارم خوێندەوە، فیکرەیەکی لەوەبەرم هاتەوە بیر کەزۆرجار لەمێشکمدا بزواوە. فیکرەکە دەڵێ: ئەگەر بەحسابی زانستیبێ، ئەوا گەلێ وشەو زاراوەو ڕستە هەن، کەتائیستاش ڕۆژانە لەنووسینو گفتوگۆدا بەکاریان دێنینو کەچی هەڵەشن، چونکە زانست سەلماندوێتی کەهەڵەن. بۆ نموونە بەنووسینو لەگفتوگۆدا دەڵێین: ڕۆژ هەڵهات یا ئاوابوو. سائەگەر ئەم وتەیە بخەینە بەرتیشکی زانستی، بۆمان دەردەکەوێ وتەی

دەوروزەمانێکە، کەدەووترا ئەرز چەقی گەردوونەو راوەستاوەو، رۆژو مانگ‌و ئەستێرەکان بەدەوریدا دەخولێنەوە. بەڵام لەئێستادا کەزانست پێچەوانەی ئەم بۆچوونەی سەلماندوە، دەبێتە وتەیەکی هەڵەی زەق. چونکە خۆر نەهەڵدێ‌و نەئاوادەبێ، بەڵکوو ئەرزە کەبەدەوری خۆی‌و ئەودا دەخولێتەوەو، ئەو دیاردەیەی لێپەیدادەبێ. یاهەر لەم بابەتە دەڵێین: دەڕۆم‌و دەڕۆم تادەگەمە بنی دنیا. کامەیە بنی دنیا؟. راستییەکەی ئەوەیە کەهەر دەڕۆیت‌و ناگەیتە بنی دنیا. چونکە وەك (ماجەللان)ێك دەڕۆیت‌و دەگەڕێیتەوە ئەو شوێنەی، یەکەم هەنگاوت بەرەوبنی دنیا هەڵهێنا. یا کەدەڵێین: مانگ هەڵهات‌و دنیای رووناك کردەوە. یەکەم وەك باسمان کرد مانگ هەڵنایەت. دووەمیش خودی مانگ نییە کەدنیا رووناك دەکاتەوە، بەڵکوو رووناکییەکەی لەڕۆژەوە وەرگرتوەو دەیداتەوە بەئەرز. جگەلەوەی کەتەنیا بەشێکیشی لەیەك کاتدا رووناك دەکاتەوەو، لەبەشەکەشدا رەنگە هەورو تەمومژ بەشێکی‌تری لێبێبەش بکا.

لەم بابەتە شتانە لەزماندا(هەر زمانێك) زۆرن، کەهێشتا نەك تەنیا لەقسەکردندا، بەڵکوو لەنووسین‌و بەتایبەتی لەبواری ئەدەبدا، زۆر ئاسایی بەکاریان دێنین، بێئەوەی کەسێکمان لەساتی نووسینیداو، خوێنەریش لەکاتی خوێندنەوەیدا، بیرمان بۆی بچی‌و لەئاستیدا دەستوقەڵەممان تەتەڵەو چاومان ساتمەبکا. بەهەرحاڵ دەتوانین بڵێین، کەلەلایەکەوە مەسەلە ئەدەب‌و زمانەو ئەو دیاردەیە ئاساییەو، لەلایەکەی‌تریشەوە کەئەگەر زانست لەبەرچاو بگیرێ، چەوت‌و هەڵەو نائاساییە.

ژ/352 ـ 26/ 1/ 1977

رەخنەگری شانۆیی

لەژمارەی پێشوودا، دوو مەسەلە لەقسەکانی هونەرمەند کاك فواد محمد امیندا سەرنجمیان راکێشاو، هانیاندام لەسەریان بنووسم. یەکەمیان نەبوونی رەخنەگری هونەرییە بەگشتی‌و، رەخنەگری شانۆیی بەتایبەتی. دووەمیشیان کەمیی دەقی شانۆگەریی خۆماڵییە، کەلەلایەن نووسەرانی کوردەوە بەرهەم هێنرابن.

ئاشکرایە شانۆ بریتییە لەچەند هونەرێك‌و، هەموو پێکەوە ئەم هونەرە بەرزو کاریگەرە پێکدێنن، وەك: ئەدەب(دەق)و نواندن‌و ئاوازو دیکۆرو رووناکی‌و ..هتد، کەلەم سەردەمەدا بەپەیدابوون‌و پێشکەوتنی ئەم هونەرانە، هونەرە مەزنەکەش(شانۆ) پەیدا دەبی‌و پێشدەکەوێ. واتە تەنیا شانۆگەریی سەرکەوتوو، یاتەنیا ئەکتەری لێهاتوو، یاتەنیا ئاوازی باڵا..هتد، هونەرەکە پێك ناهێنی‌و نایگەیەنێتە ئەنجام. بەڵکوو دەبێ شانبەشانی یەکتر پێگەیشتبن‌و، لەو رادەیەدابن کەیەك یەکتر تەواو بکەن‌و، شانۆیەکی راستەقینەی کاریگەر بڕەخسێنن.

سا لەم باری سەرنجەوە، دێمە سەر باسی رەخنەی شانۆیی و دەڵێم: ئەگەر مەسەلەی شانۆ خۆی وەهابێ، ئاخۆ دەبێ رەخنەگرەکەی چ مەرجێکی لەسەربێ، تابتوانێ لێیبکۆڵێتەوەو رەخنەی لێبگرێ و حوکمی بەسەردا بدا؟!. دیارە دەبێ شارەزاییەکی باشی لەهەموو ئەو هونەرانەدا هەبێ و، ئینجا لەبەهرەو زیرەکیی رەخنەگرییش بێبەش نەبێ، تا لێیبوەشێتەوە ئەو ئەرکە بەجێبێنێ. دەبێ چەندە لەڕووی ئەدەبییەوە شارەزای شانۆگەرییەو سەری لێدەردەکا، هێندەش لەنواندن و ئاوازو دیکۆرو رووناکی و..هتددا، شارەزابێ و چ بەتاقیکرنەوەو چ بەخوێندنەوەو بینین و بیستن چووبێتە بنجوبناوانەوەو، لەنهێنییەکانی هونەرەکە حاڵیبووبێ. دەنا ئەگەر ئەوەی دەیزانێ تەنیا هێندەی هەر بینەرێك بێ و، جیاوازییەکە تەنیا ئەوەندەبێ کەئەم دەیخاتە سەرکاغەزو بڵاویدەکاتەوە، ئەوا پێیناووترێ رەخنەگرو، قەتیش بەمجۆرە نابێتە رەخنەگر.

بەهەرحاڵ ئەمانە لقوپۆپی باسەکەن و، لایەنی سەرەکی لەوەدایە بووترێ: رەخنەگر یاریدەی پێشخستنی شانۆدەدا، بەڵام دروستی ناکا. بگرە شانۆی سەرکەوتوو، رەخنەگری لێهاتووی خۆی دێنێتە بەرمەیدان. هونەری شانۆ لەلای ئێمە هێشتا لەدوایەو، ئەمەش کارێکی سەیروسەمەرە نییە، چونکە تەمەنێکی (30)ساڵە بۆ هونەرێکی وەها، کەلەڕاستیدا کۆمەڵە هونەرێکەو پێکەوە هەڵدەسووڕێن، ماوەیەکی زۆر کەمەو ئەو قۆناغەی لەو ماوەیەدا پێیگەیشتوە(باهێشتاش لەدوابێ)، بەو شێوەیە نییە نائومێدمان بکا. جا کەئەمە حاڵی مەسەلە سەرەکییەکەبێ، دەبێ هەمان حسابیش بۆ رەخنەگرەکەی بکەین و، بەهەمان چاو تێیبڕوانین.

ئینجا بابێینە سەر باسی کەمیی شانۆگەریی خۆماڵیمان، کەمن دەزانم ئەو کەمەش بەدەگمەن دەقی سەرکەوتوویان تێدایە. من حەزدەکەم بیهێنینە بەرچاومان ، کەئایا نووسەرێکی بەهەق نووسەر، کاتێ دەست دەداتە قەڵەم و خەریکی نووسینی شانۆگەرییەك دەبێ، چیدەکا؟!.بەمەزەنەی من ئەو نووسەرە لەگەڵ دێڕبەدێڕی شانۆگەرییەکەیدا، ناو کاسەی سەری خۆی دەکاتە شانۆیەك و، دەوری هەر یەکێ لەئەکتەرەکانی لەسەر دەبینێ..ئاوازیان بۆ لێدەدا..دیکۆری دیمەنەکانیان بۆ دیاریدەکا..بۆ رووناکی پەنجەی لەسەر دوگمەکانە..هتد. بێگومان ئەمانەش هەموو ئانوسات و لەیەك کاتدا دەکا. واتە نووسەری شانۆگەری بەڕای من، چەندە دەبێ نووسەربێ، هێندەش دەبێ(بەشارەزایی نەك بەکردار)، ئەکتەرو مۆسیقازان و دیکۆریست و هەموو ئەو بابەتانەبێ، کەلەشانۆدا هەن. دەبێ ئانوسات لەکاتی نووسینی وتەبەوتەی دەقەکەیدا، هەموو ئەمانەبێ و لەگەڵیاندا بەهەژێ. ئینجا دوای ئەو، هەریەکە لەپسپۆڕانی نواندن و دەرهێنان و دیکۆرو رووناکی و ماکیاج و جلوبەرگ، دێن و لەئەنجامی راهاتن و شارەزایی و توانای داهێنانی خۆیانەوە، کارەکەی نووسەر جێبەجێدەکەن. واتە داهێنانەکەی نووسەر، بەداهێنانەوە بەبینەر رادەگەیەنن.

کەوابێ حاڵی نووسەری شانۆگەری لەلای ئێمە, وەکوو حاڵی رەخنەگرەکەیە. نووسەرەو زمانی پاراوەو داڕشتنی باشەو باس هەڵدەبژێریۆ رەنگی کەسان دەڕێژێ, بەلأم شارەزای هونەرەکانیتر نییە. یازەفەر بەوە نابا کەلەکاتی نووسیندا, هیچ نەبێ تەقەلابدا کەخۆی لەگەڵ ئەو لایەنانەدا ماندووبکاو زیندوو بنووسێ..کارەسات و کەسانی زیندوو هەڵبسووڕێنێو, ئاگای لەبزووتن و قسەو گفتوگۆی راستەقینەیان بێو, لەساتی نووسیندا. بەزەین دەورەکانیان نمایش بکا. هەر لەبەرئەمەشە کەهەست دەکەین شانۆگەرییە خۆماڵییەکانمان, زیندوێتییان تێدا کزەو, زۆربەیان تەنیا گفتوگۆی رووتی بێزارکەرن!.

ژ/353 ـ 1977/2/2

چیرۆکێك و چەند سەرنجێك

بێگومان عبدالله سەڕاج یەکێکە لەو چیرۆکنووسانەمان, کەجێپێی خۆی لەکۆڕی ئەم هونەرەدا قایم کردوەو, گەلێ بەرهەمی سەرکەوتووی بەدەستەوەداوە. چیرۆکەکەی ژمارەی پێشووی (هاوکاری)شی, بەناوەرۆك وەك زۆربەی ئەوانیتری, ژان و ئەشکەنجەی مرۆڤێکی زەحمەتکێش دەنوێنێو, بەبارێکی کاریگەردا پێشچاوی دەخا. بەلأم لەتەکنیکدا(کەمن لەم رووەوە بەشارەزاو بەهرەمەندی دەناسم), لەم چیرۆکەیدا هەندێ هەڵەو کەموکورتی سەرنجیان راکێشام, کەزیاتر لەغەفڵەتەوە هاتوون.

لەچەند شوێنێکی چیرۆکەکەدا بۆمان دەردەکەوێ, کەوەرز بەهارێکی زووە..(دوو تۆڕی چاوی لکانە چڵێکی سەوزەوە..بارانیش لەسەرخۆ ئەبارێو..). (..باران نمنم ئەبارێو رەنگی شتەکان گۆڕان..). (ئاسمان خۆڵەمێشییەو پڕووشە ئەکات). بەلأم لەشوێنێکی کۆتایی چیرۆکەکەدا دەڵێ: (ئالەم کاتەدا, بێچووە پاسارییەك بەباڵەفڕکێ لەم چڵ بۆ ئەو چڵ پەرەوازەیئەکرد). من دەپرسم: ئایا لەچ وەرزێکدا, بێچووە پاساری دەبینین؟!. لەبەهارێکی درەنگ و سەرەتای هاویندا. ئەمە جگەلەوەی کەپڕووشەکردن بۆ بەفربارینەو, ئەگەر لەهەندێ ناوچەشدا بۆباران بەکاربهێنرێ, ئەوا دەبێ لەرۆژێکی زۆر ساردوتووشدابێ, کەئەمە وادەکا بڵێین: ئەگەر چڵە سەوزەکەو لەشوێنیکیتردا(گوڵی ئاڵ)ی ناونەبردایە, دەمانتوانی بڵێین وەرز زستانە یا زستانێکی سارد.

هەروەها لەشوێنێکیتردا دەڵێ: (..کات چەشنی جووتە هەڵماتەکەی چاوی, لەخول کەوت و ژوورەکەی لێبووە ئەسکیمۆیەکی بەرین). ئاشکرایە مەبەست لەوەیە کەجوامێری قارەمانی چیرۆکەکە, ژوورەکەی لەساردیدا لێدەبێتە سەڕسەڕ. بەلأم ئەسکیمۆ بەو قەومە دەووترێ, کەلەناو بەفروسەهۆڵداو نزیکی جەمسەری باکووری زەمین دەژینو, کوختەکانیان لەسەهۆڵ دروست دەکەن. واتە چیرۆکنووس لەمانای وشەی ئەسکیمۆدا کەوتۆتە هەڵەوەو, دەبوو بیووتایە:

ژوورەکەی لێبووە بەژووری ئەسکیمۆکان. بەڵام لەوەختێکدا کەمن ئەمە دەڵێم, لەوەش بەئاگام کەدەگونجێ, مەبەستی ئەو تەرمۆسەبێ کە(لیکی ستیك و مۆتە)و بەستەنییەکانی‌تری تێدەخرێ‌و, دەسگێڕەکان بۆ منداڵانی دەگێڕن. وەك چۆن سابوونی تاید ئێستا نەماوەو, جۆری‌تر چوونەتە جێگای‌و کەچی هەر بەتاید ناودەبرێن, ئەوانیش هەر ئاوەها بانگ دەکەن(ئەسکیمۆ), چونکە زوو بەستەنییەك بەو ناوەوە هەبوو.

هەروەها هێندەی من بزانم دەستوور وەهایە, کەکرێکاری قوڕ رۆژانە کرێ وەردەگرێ. کەچی لەم چیرۆکەدا بووە بەهەفتانە کەنووسراوە: هەفتانەی پێشەکیت بۆچییە؟. یا(چەند هەفتانەیەکی‌تری لێداوائەکەم‌و..). یا(..بتوانرێ هەفتانەکە پێشەکی وەربگیرێ).

لەشوێنێکی‌تردا دەڵێ: (ئەم نەریتە کۆنە کەی لائەچێت؟. دەپرسم: کام نەریت؟. دەریناخاو لەگەڵ ئەوەشدا دەڵێم: قەیناکا. بەوەدا کەمەسرەف دەوێ‌و هەوڵی پارەی بۆ دەدا, دەشێ بۆ داوەتی ناونان‌و گوێزەبانە یاهەر شتێکی لەم بابەتەبێ. بەڵام ئەی ئایا کرێکارێکی قوڕی بەئەسڵ جوتیار, دەکرێ بڵێ: ئەم نەریتە کۆنە کەی لائەچێت؟.یا دروستتر وایە بڵێ: قوڕی کوێ بەسەرخۆمدا بکەم..پارەی تێدەچێ‌و پارەش نییە, دەنا خۆ منیش حەزی پێدەکەم. دیارە لەم بابەتە چیرۆکانەدا, ئاگادارنەبوون لەم جۆرە شتانە, خوێنەر دەخاتە گومانەوەو, بەوە راستگۆیی چیرۆکنووسی لەلا لەق دەبێ.

دواجار دیاردەیەکی سەیر لەم چیرۆکەو لەچیرۆکی کوردیدا بەگشتی دەبینرێ. ئەویش ئەوەیە کەئاغاو دەرەبەگ‌و سەرمایەدارو خوینمژو زۆرداران, هەمیشە بەسەروسیما وەها وەسف دەکرێن, کەناشیرین‌و رەزاگران‌و پۆرخزو ئێسکقورسبن!. ئەوەتا لەم چیرۆکەشدا دەڵێ: گۆشتی گەردنی ئاغا شۆڕبوو, هەروەکوو مارێك بێ‌و چۆلەکەیەکی قووت دابێت. ئەمە بەڕای من بۆچوونێکی ساکارانەیە. چونکە مەسەلە لەشولارو سەروسیما نییە. مەسەلە گەندەڵیی بیروهۆش‌و گەنیویی دڵودەروونە. دەشێ‌و بگرە لەزۆربەی حاڵەتدا وەهایە, کەئەو جۆرە کەسانە بەسەروسیماو لەشولار, قۆزو جوان‌و رێکوپێکن.

ژ/362 ـ 977/4/6

چیرۆکێکی‌ترو چەند سەرنجێکی‌تر

زۆربەی ئەو نووسەرە لاوانەمان, کەلەدوای ساڵی(1970)وە روویان کردە هونەری چیرۆکنووسین, هەریەکسەر یا دوای چەند تاقیکرنەوەیەك, کەوتنە هەوڵدانی بەکارهێنانی تەکنیکی نوێتر لەوەی لەپێشتردا(پەنجاکان‌و شەستەکان) باوبوو. جا ئەوەی سەرنەکەوت یا تاقەتی نەما, وازی‌هێناو ئەوەشی سەرکەوت, جێپێی خۆی لەکۆڕی ئەم هونەرەداکردەوە. بەڵام هەندێ نووسەری لاوی‌ترمان, هەر هەمان رێگەی لەوەبەریان تێداگرتەبەرو, هەوڵیان نەداوە

جۆرەکانی تەکنیکی نویٚ بەکاربێنن. واتە زیاتر هەر لەسەر شێوەی گێڕانەوەو ڕاپۆرتنووسی دەڕۆن. بێگومان ئەمانیش تیایاندا هەیە, تەنانەت لەسنووری تەکنیکە کۆنەکەشدا هەر دواکەوتووەو, تیاشیاندا هەیە سەرکەوتوەو هونەرمەندانە مامەلەی لەگەڵدادەکا, کەشێرزاد حسن یەکێکە لەمانەو لەو بەرهەمانەیدا کەلەسیٚچوار ساڵی پێشوودا بلاٚویکردوونەتەوە, بەردەوام بەرەوپێش چووەو هەوڵیداوە, هونەرو بەهرەی تێدا بەکاربێنیٚ.

چیرۆکی(ئەوینێکی کپ)ی لەژمارەی پێشوودا, وەك زۆربەی چیرۆکەکانیتری, ئازارو ئەشکەنجەی هەژاران‌و مرۆڤی کلۆڵ‌و کەساسی ناو کۆمەڵ نیشان دەدا. ڕاست وەك ئازاروئەشکەنجەی کەسانێك, کەپێیان دەووتریٚ: کەسانی مەکسیم گۆرکی‌و, لەچیرۆکی ساڵانی پەنجاکاندا, گەلیٚ بەفراوانی باویبوو. کوڕێکی کوێرو کچێکی قەمبوورو هەردووکیشیان, لەوپەڕی هەژاری‌و کوێرەوەریدان‌و, لەکۆڵانێکی کلۆڵی وەك خۆیاندان..(بەلاٚم کەچاوم ئەکەوت بەحاڵی فەرهادو, قوڕوچڵپاوی کۆلاٚنی ئەو گەڕەکە هەژارەی خۆمان‌و, دووکانە بچکۆلەکەو بۆنی ڕیخ‌و قۆڕەی گاو زەڕەزەڕی کەرو قیژەی مریشك‌و قازو مراویی ناو سیانەکان‌و..هتد). هەروەها فەرهاد..(سیپاڵێکی شڕی بۆرو کلاٚوێکی دڕاو..تەنکە ردێنێکی بەردەوام..)و ئینجا لەگەڵ (خونچە)ی قەمبووردا(دوو بەلەمی شکاوی بەجێماوی کۆنە بەندەرێك بوون).

شێرزاد خۆی دەڵیٚ: (فەرهاد تەنیا دوو چاوی ئەویست. خونچە پشتێکی ڕاست. گەر ئەم دوو ئاواتە بهاتنایەدی, ئەگونجا جوانترین جووت بن لەسەر زەوی..خێزان‌و منال‌و ئاگردان پێکەوەبنێن). بەلاٚم ئاشکرایە کەئەگەر ئەوان ئەوانەیان ببوایە, ئەم چیرۆکە نەدەبوو. یا بەم شێوەیە نەدەبوو. نهێنییەکە لێرەدایە. نووسەر وەك مرۆڤێکی هەستناسك, ئەشکەنجەو ئازاری مرۆڤیتر لەناخیدەداو دەیهەژێنیٚ. بەلاٚم کام ئەشکەنجەو ئازار حازربەدەست‌و ڕاستەوخۆیە؟. دیارە ئەوەی مرۆڤی کوێرو قەمبوورو سەقەت. دەنا زۆر مرۆڤی ساغوسەلیم هەن, کەئەشکەنجەو ئازاریان لەوان سەختوستەمترە.

هەستی مرۆڤپەروەریی پاك‌و ناسکی شێرزاد, لێرەدا گەردی پێووە نییە. بەلاٚم ئەنجامی ئەشکەنجەوئازارێکی حازربەدەست‌و ڕاستەوخۆو لەبەرچاوەو, لەڕووخستن‌و دەربڕینیان ماندووبوونێکی زۆری ناویٚ, بەتایبەتی کەهەروا بەدیوی دەرەوەدابیٚ, کەئەویش جۆری تەکنیکەکە دەیسەپێنیٚ. چیرۆکەکە لەسەرەتاوە تاکۆتایی, پتر هەستە ڕووکەشییەکەی چیرۆکبێژ دەنوێنیٚ, بەرامبەر بەدوو مرۆڤە کلۆڵەکە. بەلاٚم لەنێوانییەوە تروسکەی کارەساتێك بەکزی نیشان دەدا, کەئەگەر وازی لەو وەسفکردنە دوورودرێژەی دیوی دەرەوە بهێنایەو, خەریکی ئەمەیان بوایەو بەهرەو توانای خۆی ئاڕاستە بکردایە, چیرۆکەکە شتێکیتری لێدەردەچوو. ئەویش پەیوەندیی نێوان کوڕەو کچەیە, کەلەبنچینەدا ماکی هونەری‌و مەغزا مرۆڤایەتییەکەی چیرۆکەکەیە. کەچی ئەم لایەنە سەرەکییە, دەبیٚ بەژێر درێژەپێدانی وەسفی هاتوچۆی چیرۆکبێژ

خۆیو هەستونەستیو منداڵانو کۆڵانو دووکانەکەو..هتد. ئەم تروسکەیە(پەیوەندیی نێوان کوڕەو کچە), لەدوای نیوەی یەکەمی چیرۆکەکەوە بەماوەیەك ئینجا سەرهەڵدەدا. تەنانەت ئەویش ئەگەرچی یەکەمجار کەمێ بەجۆش‌وخرۆشە, کەکچە منداڵەکانی لێدووردەخاتەوەو..(خونچە دەستی ئەخستە ناو دەستی فەرهادو, پەنجەکانی ئەخزانە کەلێنی پەنجەکانی..توند ئەقرسایە یەك..ئەویش وەك هەر نێرێك مچرکی لەزەت, بەدەمارەکانی لەشیا ئەهاتو ئەڕۆی..). تا لەشوێنێکیتردا دەڵێ: (گەر لێم گەڕێن بەشادییەوە شووی پێبکەم). کەچی دوای ئەوەو لەکۆتایی چیرۆکەکەدا, ساردی دەکاتەوەو تروسکەکەش تەواو لەکوژانەوە نزیك دەبێتەوە. ئەو هۆگریو ئاشنایەتییەی پێشوویان دێنێتە سەر ئەوەی کچە..(چاوێکی ئەبڕییە راستو چەپی کۆڵانەکە. کەسی نەئەدی. ئەخزی بۆ پێش دووکانەکە.ـ فەرهاد بنێشت هەیە؟. ـ خونچە؟. ـ ئا...). دوا وتەش چیرۆکبێژ دەڵێ: (لەنێوان هەردوویان بێدەنگی کاوێژی ئەکرد).

لەگەڵ ئەمەشدا دەیڵێمەوە, کەلەسنووری ئەم جۆرە تەکنیکەدا, شێرزاد سەرکەوتوە. بەتایبەتی لەوەسفکردنی هەندێ دیمەنو وردەکاری لەنێوانیاندا وەك: (چورکەکانی پڕ ئەکرد لەپەمۆو ئەیخستە سەرسنگی..گریانی داخی مێردە سمێڵبۆیاخکراوەکەی..دوو بەلەمی شکاوی بەجێماوی کۆنەبەندەرێك..). هەروەها بەردوەشاندنی کوڕەکە لەمنداڵان..(لەو رۆژەوەی کێشای بەبنگوێی مام خدری دراوسێیان).

- 366/ژ

1977/5/4

دەنگو سیمای تایبەتی

دەنگو سیمای تایبەتی, بەری ئەو رەنجە گرانو زۆرەیە, کەنووسەرو هونەرمەند لەکۆڕی ئەدەبو هونەردا دەیدەن. زۆرن ئەو نووسەرو هونەرمەندانەی, کەبەدرێژایی چەندین ساڵ خۆیان ماندوودەکەنو, سەدان لاپەڕە رەش دەکەنەوەو دەیان بەرهەمی جۆراوجۆر بەدەستەوە دەدەنو, دەیان هەزار کەسیش ئەو بەرهەمانە دەخوێندنەوە, بەڵام کەمن ئەوانەی دەتوانن ببنە خاوەنی دەنگو سیمای تایبەتیی خۆیانو وەهایان لێبێ, کەلەکۆڕی ئەم جۆرە چالاکییەی ژیاندا, شوێنێکی تایبەتیی جودایان لەوانیتر هەبێ.

حیدر عبدالرحمن لەژمارەی پێشوودا, بەوتارێك لەم باسە گرنگە دواوەو, ئەو ناوی بەخۆدۆزینەوە لەئەدەبدای بردوەو دەڵێ: (خۆدۆزینەوە دوا قۆناغی تاقیکردنەوەکانی ئەدەبەو, لەئەنجامی سەرەتایەکی مەوزووعیو, بەردەوامبوونێکی ئیجابیانەو, ئاکامێکی داهینەرانە دێتەکایەوە). ئینجا زیاتر باسی خۆدۆزینەوەی تەکنیکیو ئایدۆلۆژیدەکاو, ئەگەرچی دەڵێ

کەئایۆلۆژیاکە لە(خۆدۆزینەوە تەکنیکییەکە جودایە)، بەڵام بەدوایدا دەڵێ کەکارناکەنە یەکترو، یەک بۆنی ئەوی‌تری لێدێ.

ئەوی راستی‌بێ مەسەلە خۆدۆزینەوە نییەو، ناوبردنی ئەم باسە بەخۆدۆزینەوە لەجێی خۆیدا نییە، بەڵکوو پتر پێکهێنان یا گەیشتن بەدەنگ‌و سیمای ئەدەبی‌و هونەریی تایبەتیی بۆ دەگونجێ. ئەوەتا خۆشی دەڵێ: (خۆدۆزینەوە لەشێوەدا، یا لەڕووی تەکنیکی نووسینەوە، ناسینەوەی ـ دەنگ ـ ە). ئینجا ئەو لەوەدا حسابەکەی لێدەگۆڕدرێ، کەخۆدۆزینەوەی ئایدۆلۆژی(واتە ساغبوونەوە بەلای ئایدۆلۆژیایەکدا)ی تێکەڵاودەکا. لێرەدا دەشێ ئەم خۆساغکردنەوەیە، یاریدەی نووسەرو هونەرمەند بدا، لەڕووی پێکهێنانی دەنگە تایبەتییەکەیەوە (کەلەواقیعدا هیچ نووسەرو هونەرمەندێکیش نییە، کەهەر تەواو لەئایدۆلۆژیا رووت بێ). بەڵام زۆرن ئەو نووسەرو هونەمەندانەی بەدرێژایی ژیانیان سەر بەئایدۆلۆژیایەک بوون‌و، کەچی نەبوونەتە خاوەنی دەنگە تایبەتییەکە. ئینجا ئەگەر مەبەست لەدروستبوون‌و گەشەکردنی ئایدۆلۆژیایەک بێ، لەخودی مرۆڤی نووسەرو هونەرمەند خۆیدا سەبارەت بەژیان‌و بوون‌و نەبوون، کەدەگونجێ ئەم ئایدۆلۆژیا دروستبووەی لای خۆی، لەگەڵ هەر ئایدۆلۆژیایەکی‌تردا یەک بگرنەوە، کەئەو وەختە دەشێ ئیلتیزامیشی تێبکەوێ، ئەوا مەسەلەکە ئاساییەو بەباری راستودروستی خۆیدا دەنوێنرێ. چونکە لەم حاڵەتەدا پێکهێنانی دەنگ‌و سیما تایبەتییەکە دەبێتەوە بەو شتەی کەلەخودی مرۆڤە نووسەرو هونەمەندەکەوە، سەرهەڵدەداو پێدەگا. بەڵام بێگومان لەئەنجامی چەندین هۆی کاریگەری خۆیی‌و بابەتییەوە ، نەک لەپڕێکداو لەخۆوە.

هەروەها پێکهێنانی دەنگی تایبەتی، تەواو بەندی توانای داهێنان‌و خوڵقاندنەو، پلەو بایەخیشی بەندی رادەی کاریگەرییانە. بەتەنیا بەرهەمێکی سەرکەوتووی ئەدەبی‌و هونەری، لەسنووری شێوە تەکنیکێکی زانراوو بارودۆخێکی ئاسایی ئایدۆلۆژیایەکدا، دەنگە تایبەتییەکە دروست ناکاو لەم حاڵەتەدا ، تەنیا بەنووسەر یا هونەرمەندێکی سەرکەوتوو دادەنرێ، کەلەهەموو دەوروزەمانێکدا نموونەیان زۆرە. لەکاتێکدا داهێنەرو خوڵقێنەر بەو مانایەی ببنە خاوەنی دەنگی جودای خۆیان، شتی تازەی لەوەبەر نەزانراو لەتەکنیکداو، بۆچوونی نوێی لەوەبەر زەفەرپێنەبراو لەئایدۆلۆژیادا، بەدەستەوە دەدەن. دیارە ناڵێم خاوەن دەنگی تایبەتی، ئیستەرەم دەبێ فەیلەسووف بێ‌و، فەلسەفەو ئایدۆلۆژیایەکی جیا لەوەی هەیە دابهێنێ. نا..ئەمە کاری نووسەرو هونەمەندی خاوەن دەنگی تایبەتی نییە. بەڵام دەبێ خشتێکی‌تری گەورە یابچووک بنێتە، بان دیواری بینای شارستانێتی، لەبواری ئەدەب‌و هونەرو رۆشنبیریدا.

ئەوجا دەمێنێتەوە ئەوەی کەئاخۆ، لەم پلەیەی مێژووی شارستانێتی یا لەو پلەیەدا، مرۆڤی نووسەرو هونەمەندی خاوەن دەنگ‌وسیمای تایبەتی ئەم گەلە یا ئەویان، چۆنی بۆ هەڵدەکەی‌و

چی بۆ دەلویَو چەندی لەباردا دەبیَ بیخاتە سەر بیناکە, ئەمەشیان لاباسێکەو لەسەرەکییەکە دەبێتەوەو, حسابوکیتابی خۆی پێدەوی‌و دیارە کەشتیش بەشتی دیکەوە بەندە.

بەهەرحالَ حیدر عبدالرحمن بەو نووسینە کورتەکە, دەستی بۆ باسێك بردوە کەگەلیَ گرنگەو خۆشی دەلیَ (خۆدۆزینەوە زەوق‌و چێژێکی زاتی نییە. بەلَکوو گۆڕانکارییەکی مەوزووعییەو, لەنەشونماکردن‌و قوولَبوونەوەی بیروبیرکردنەوەی نووسەرەوە, ئەو چوارچێوە هونەرییە بەشێوەیەکی سروشتی دەخەملێت‌و, هەردووکیان دەبن بەتەواوکەری یەکتری). دەنا هەموو کەسێك دەیتوانی, (کن فیکون)ێك لەخۆی بکاو بەو ئامانجە بگا.

ژ/367 ـ 1977/5/11

زمانی کوردی‌و شیعری کان کان

ئەمجارە سەرانسەر قسەم لەشیعر دەبیَ. ئێوە دەزانن من چیرۆکنووسم. بەلاَم لێتانی ناشارمەوە کەقسەم لەسەر شیعریش زۆرە بیکەم‌و, رەنگە زۆرجاری‌تریش بابدەمەوە سەری‌و لێی‌بدوێم. سا یەکیَ لەو قسە زۆرانەم, سەبارەت بەدیاردەیەکە کەپەیوەندیی بەزمانەوە هەیەو, لەو دەپازدە سالَی دواییەدا یا تۆزیَ زیاتر, رووی لەبەرهەمی شیعریمان کردوەو, وەك پەتایەك تیایدا بلاَوبۆتەوە. من دیاردەکە ناو دەبەم بەشیعری(کان کان!)و دەلێم: ئەم(کان کان)ە لەڕووی زمانەوانییەوە بەگشتی‌و, ئینجا لەڕووی سەلیقەو میزاجی کوردەوارییەوە(گۆران واتەنی) بەتایبەتی, بەزمانەکەمان گەلیَ نامۆیەو لەگەلَیدا ناگونجیَ. بۆ روونکردنەوەی مەبەستەکەشم دەلێم: ئاشکرایە کەکورد دەستوورێکی تایبەتیی خۆی سەبارەت بە(کۆ) لەڕووی زمانەوانییەوە هەیەو, ئەمە مەسەلەیەکە کەئەگەر بۆ زمانەوان کارێکی هەندیَ بەئەرك بیَ, خۆ بۆ شاعیر لەوە بەولاوە نییە, کەپشت بەزمانە(زکماك)ییەکەی ببەستی‌و بۆ خۆبەدوورگرتن لەو داوی(کان کان)ە, تەنیا بەسەلیقە رێگا بگرێتەبەر.

تکایە ئێوە سەرنج بدەن..کورد..کوردی خوێندەوارو نەخوێندەوار, کاتیَ ئاسایی قسەدەکا(هەموو لایەنەکانی زمانەوانیش لەم قسەکردنە ئاساییە هەلَدەهێنجریَ نەك بەپێچەوانەوە) دەلیَ: چاوم دێشیَ یا دێشێن, قاچم تەزیوە یا تەزیون, هەور بەری ئاسمانی تەنی بوو, ئاو شالاَوی هێنا, ئەستێرە دەیجریوان یا دەیانجریوان‌و کورد نالیَ: چاوەکان, قاچەکان, هەورەکان, ئاوەکان, ئەستێرەکان..هتد. کەچی لەو دەپازدە سالَی دواییەدا ئەم(کان کان)ە, زۆر بەفراوانی نەك تەنیا لەشیعری شاعیرە لاوە تازە پێگەیشتووەکاندا, بەلَکوو لەشیعری گەلیَ لەشاعیرانی نەوەکانی پێشووشدا دەبینریَو, بەوە شکاوەتەوە کەبووبێتە پەتایەك‌و, بەدەگمەن هەبن لەچنگی رزگاریان بووبیَ!. بەلیَ..بەرهەمی شیعریی ئەو سالاَنەمان, پڕن لەمجۆرە (کۆ)یە نابەجی‌و ناکوردییە وەك:

(رووبارەکان, چاوەکان, دەستەکان, قاچەکان, شاخەکان, دڵەکان, ئاوەکان, هەواکان, ئاسمانەکان, کان..کان..کان..!!).

من دوور ناڕۆمو نموونە لەو هەزاران شیعرەی ناو دیوانەشیعرو ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەو ساڵانە ناهێنمەوە, بەڵکوو تەنیا ژمارە(963)ی (هاوکاری) دەگرمو دەڵێم: ئەوە برای شاعیر محمد حسین هەڵەبجەیی لەشیعری(ڕێناس ـ ل/6)دا دەنووسێ:

قاچەکانم

بەئازارەوە لەدووام دێن

پەنجەکانم

ڕەق هەڵاتوون..کۆڵەووژن

یا برای شاعیر ئاوات کامل هەر لە(ل/6)دا دەڵێ:

بەبەهاری(چاوەکانی) تۆ نەبێ

سەوز نابێ

یا برای شاعیر هوشیار بەرزجی لەشیعری(دەبێرەوە ـ ل/7)دا دەنووسێ:

لە ئەلبوومی(یادەکانتا) بمدڕێنی

یا دەڵێ:

ئەی چێنەری(یادەکانم)

یا برای شاعیری وریام دڵشاد عمر کاکی دەڵێ:

(کۆڵانەکان)تەی ئەکەمو

یا برای شاعیر مسعود پەرێشان لەشیعری(شەوەکانت ـ ل/8)دا دەنووسێ:

ساڵەکانت دەکەن بەڕۆژ

یا دەڵێ: (ڕۆژەکانیشت, چرکەکان, نینۆکەکانت, دەستەکانت, پەنجەکانت).

ئینجا وەرن بابزانین شاعیرانی لەوەبەرمان, چۆن مامەلەیان لەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا کردوە؟. من زۆر ناگەڕێمەوە بۆ دواوەو, نموونە تەنیا لەشیعری دوو شاعیری نزیکەساڵمان دێنمەوە. یەکەمیان(گۆران)ی مەزنمانە, کەبڕوانن چۆن بەپێی سەلیقەی زمانە زکماکییەکەی, لەگەڵ ئەو هەموو داهێنانەشدا کەکردوونی, چۆن مامەلەی لەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا کردوە. سوێندتان لەسەرم نییە, من نەچووم بەلاپەڕەکانی دیوانەکەیدا بگەڕێم, بەڵکوو یەکسەر کردمەوەو گەشتەکەی هەورامانم بۆ دەرچوو. ڕاست لەلاپەڕە(131)دا, ئەم نموونانەم بەرچاو کەوتن:

ئەستێرەی مەغریب وەك قەترەی ئەمەل

کزکز ئەتکێتە ناو بەفری سەرکەل

دیارە ئەو نەیووت(ئەستێرەکان), کەئاشکرایە مەبەستی کۆی ئەستێرەکانە. یا دەڵێ:

لەدرەخت ئەدا شنەی بای سەحەر

جموجوولێتی چەشنی سەودای سەر

خۆ لێرەشدا ئاشکرایە, کەمەبەستی(درەختەکان)ە. ئیجا لە(ل/132)دا دەڵێ:

لەسەر جۆگەی ئاش قازو مراوی

چاوەڕێی ڕۆژن هەڵبێنێ چاوی

هەروەها ئەو نەیووت(قازەکان‌و مراوییەکان). ئەو بەڕستەی(چاوەڕێی ڕۆژن), ئەو مانای(کۆ)یەی داونەتێ. هەر لەو لاپەڕەیەدا دەڵێ:

تا تەواو ئەبێ (الله اکبر)

پەنگ ئەخواتەوە لافاوی نوێژکەر

لێرەشدا نەیووت(لافاوی نوێژکەرەکان), چونکە لافاو(کۆ)یان دەکاتەوە.

شاعیری دووەم(کامەران مووکری)ی نەمرە, کەبۆ نموونە سەراپای شیعری(شەپۆلی زێڕ)ەکەی(دیوانی کامەران مووکری- ل/104), ڕەچاوی ئەم دەستوورە ڕەسەنەی زمانی کوردیدەکا. ئەو دەڵێ:

ئاسمانی شین

(ئەستێرە)ی(زیو)ی رووی سڕی

.. .. ..

(بەرد)ی (کەنار) خۆیان ئەشت

(ئاو)ی (خوڕ) مرواریی ئەڕشت

.. .. ..

لەچیمەنا(پۆڕ)ی نەرمین

بەلەنجەولار, ڕەوتی شیرین

.. .. ..

(خونچە)ی تەڕ, بەشەونم‌و ئاو

دایا(ن) پۆشیبووم وەك پەری

.. .. ..

(چاو)م لێکنابوو, گوڵی سوور

.. .. ..

(پێڵووم)ی جووڵان بەنەرمی

بەمجۆرە من دەبێ هاوار بکەمو بڵێم: براییینە..شاعیرانی کورد..بەکارهێنانی ئەو(کان کان)ە لەشیعری کوردیدا بەو شێوەیەی دەیکەن, بەزمانی کوردی نامۆیەو(گۆران واتەنی), میزاجی کوردەواری تێکدەداو تکایە مەیکەن.

ژ/970 ـ 1988/4/28

دیسان شیعر

لەژمارەی پێشووتردا, لەدیاردەیەك دوابووم لەشیعری کوردیماندا, کەناویم بەشیعری(کان کان) بردبوو. وائەمجارەش لەدیاردەیەکیتر دەدەوێم, کەلەباری سەرنجی منەوە بەدەستووری ئەوەی پێشوو, هەندێکیتر لەمیزاجی کوردەواریمان لەشیعردا دەشێوێنێ. من ئەمیشیان ناو دەبەم بەشیعری(لەنگین). چۆن؟!.. باباسی بکەم:

ئێمە هەموو لەلامان ئاشکرایە کەشیعری کلاسیکیمان, لەسەر کێشی عەرووز دەڕۆیشتو بۆ ئەمجۆرە رێبازە, ئەگەر شاعیر نەشارەزایی بنواندایە, ئەوا شارەزایانی کەلەو سەردەمەدا جیگەی رەخنەگریان دەگرتەوە, خێرا یەخەیان دەگرتو وەك راستییەکی ماتماتیکییانە بەپێی(تەفعیلەکان) پێیان دەسەلماند, کەلەکێشدا سەریکردوەو ئەویش لەئاستیدا قسەی بۆ نەدەمایەوە. ئینجا دوای ئەوە کاتێ گۆرانی مەزنو شۆڕەسوارانی قوتابخانەکەی, کێشی شیعری کوردییان بەلای بارە رەسەنەکەی خۆیدا لادا, کەلە فۆلکلۆری هەزاران ساڵەی نەتەوەکەوە هەڵهێنجراوەو, بریتییە لەکێشی(پەنجە, بڕگە, هیجا, ترپە..هتد), مەسەلەی کێش لەشیعری کوردیدا گەلێ روون بۆوەو, بگرە لایەنی شێوە ماتماتیکییەکەشی, ئاشکراتر کەوتە پیشچاو. ئەوەبوو لەوساوە لەبریی تەفعیلەکان, ژمارەی بڕگە جێگەی شیاوی خۆی گرتو, بەوە شیعری کوردی لەماوەی چل پەنجا ساڵدا, لەهەموو روویەکەوە راچەنینێکی مێژوویی بەخۆیەوە بینیو, بەپلەیەکی گەلێ پێشکەوتوو گەیشت.

دەیسا باشە!..خۆ بەرەوپێشەوەچوون راناوەستیو نابێ رابوەستێ. خۆ هەردەبوو شیعریش وەك لایەنەکایتری ژیان, روو لەگۆڕانو پێشکەوتن بکا. ئابەڵێ..گومانی تێدا نییە کەلەو پازدە بیست ساڵی دواییەدا, زۆر بەرەوپێش چووەو لەگەلێ رووەوە, هەنگاوی گەورەی بەرەوپۆپەیەکیتری گۆڕانو گەشەکردن ناوە. بەلاّم بەداخەوە لەپاڵیداو بەهانەهانەی زیاتر تەکاندان بۆ پێشەوە, تووشی چەندین چورتمیش کراوە, وەك کان کانەکەو وەك ئەم(لەنگین)ەی, کەئەوەتا ئێستا بادەدەمەوە سەریو, بۆتانی دەسنیشان دەکەم.

تکایە لەگەڵمدابن..ئێمە وتمان: کێشی(پەنجەو بڕگەو..هتد), بۆ شیعری کوردی کێشە رەسەنەکەیە. هەروەکوو وتمان کەئەمە لوتکەی یەکێ لەپێشکەوتنەکانی شیعری کوردیبوو. ئینجا ئاخۆ لوتکەیەکیتری پێشکەوتنێکیتر, دەبێ لەکوێدابێ؟!. دیارە هەرگیز نابێ لەنەشارەزاییدابێ

لەوجۆرە کێشەدا. بەڵکوو دەبێ هیچ نەبێ, لەبرەوپێدان و گەشەپێسەندن و دۆزینەوەی باری کاریگەرتردابێ بۆی. ئەمە ئەگەر نەڵێین, لەداهێنانێکی جیاوازتری نوێتردابێ و, وەك لادانە بنەڕەتییەکە لەعەرووزو, لادانێکی بنەڕتیی بێ لەمیش (بەڵام وەك ئەم پەسەندو شیاوبێ). کەچی بەداخەوە ئەوەی روودەدا وانییە. ئەوەی روودەدا کتومت شێوەیەکە, لەنەشارەزاییەکەی هەندەکەی لەمەڕ رۆژگاری عەرووزو, لەگەڵ کێشە باوەکەی ئێستاماندا دووپات دەبێتەوە.

ئینجا ئەگەر بێینە سەر نموونەهێنانەوە, پێشەکی دەڵێم: جارێ گەورەترین نەنگی لەشیعری ئەمڕۆماندا, جوونەوەی یەك کێشە کە(4+ 4)ەو, من ناوی کێشی مەلاخۆری لێدەنێم!. من بەهەڵە ناچم ئەگەر بڵێم: ئێستا لەسەدا نەوەدی بەرهەمی شیعریمان, لەچوارچێوەی ئەم کێشەدایە. بۆ نموونە هیچ دوور ناڕۆم و, هەر لەدوو ژمارەی(965, 966)ی(هاوکاری)داو, لەلاپەڕەکانی ئەدەب و رۆشنبیریدا, نۆ پارچە شیعریان تێدان کەدووانیان هەر لەبەڕەتەوە بێکێشن و, ئیتر حەوتەکەیتر هەر هەموویان, لەسەر ئەو کێشی مەلاخۆرەن!.

ئەمەش بەهەرجا..بەڵام ئێوە وەرن بڕوانن تەنانەت, لەگەڵ ئەو کێشە دەستەمۆ بەسزمانەشدا, چۆن مامەلەکراوە!. لەو حەوتە سیانیان رێکوپێکن و هەڵەیان تێدا نییە. لەکاتێکدا چوارەکەیتر سەریان تێداکراوەو, لەزۆر شوێندا کێشیان تەواو نییە. بۆ نموونە لەشیعری (ئاسۆی روون/965ـ ل/8)دا شاعیر دەڵێ:

چی وای لێکردی ببیە ـ 4 + 4(کەببیەکە دەبێ بنووسرێ ببییە بەدوو ـ ی ـ).

نەخۆشییەك ـ 4

یەجگار کوشندە ـ 5

ئەمە جگە لەهەڵەیتریش, کەبریتییە لەشێوەی چەوتی نووسینی هەندێ لەدێڕە شیعرەکان, لەپاڵ چەوتیی کێشەکەدا وەك:

ملی رێم نا ـ 4

جەرگەی چیاو شیو ـ 5

دۆڵ و هەردەکانم یەك یەك ـ 9

پەیکرد ـ 2

یا لەشیعری(سەفەری شاعیر/966ـ ل/8)دا شاعیر نووسیویە:

ئەم دیمەنە ـ 4

رەوانییەوە خەمی ـ 6

ئەم دڵە تەنگە ـ 5

من دەزانم ئەم دیاردە چەوتە, لێکۆڵینەوەی بەرفراوان هەڵدەگرێو من لەلای خۆمەوە, لەدەمێکەوە چاوەڕێی شارەزایانمانم دەکرد لێی بدوێنو, کەچی هەر بەدەنگ نەهاتن ..نازانم بۆچی؟!.

ژ/974ـ 1988/5/12

رایەك لەبارەی پەخشانەشیعرەوە

لەژمارە(973)دا دوو پەخشانەشیعرم بەرچاو کەوتن. یکەمیان(هانا)ی برای چیرۆکنووسم شێرزاد حسنو, دووەمیان(هەرەسی ناخ)ی برای شاعیرم عبدالخالق سەرسام. ئەم بەرچاوکەوتنە هانیدام, ئەو رایەم لەبارەی پەخشانەشیعرەوە دەربڕم, کەلەدەمێکەوە لەلام سەقامگیربووبوو, بەڵام دەرفەتم بۆ نەڕەخسابوو بەنووسین لێیبدوێم, ئەگەرچی بەقسە زۆرجار باسم کردوە. بێگومان من لێرەدا ماوەی ئەوەم نییە بچمە ناو درێژەی باسەکەوەو, لەڕووی مێژوویییەوە چ لەئەدەبی گەلانیترو چ لەئەدەبەکەی خۆماندا لێیبدوێم. بەڵام باهیچ نەبێ سەرنجتان بۆ ئەوە رابکێشم, کەبەناوبانگترین پەخشانەشیعر لەئەدەبەکەی خۆماندا, (بەرەوڕووناکی)یەکەی مامۆستا ابراهیم احمدە, کەلەسەردەمی گۆڤاری گەلاوێژدا(1939ـ 1949)بڵاوبۆتەوە. کەچی لەگەڵ ئەو هەموو سەرکەوتنو ناوبانگەیدا کە هەیبوو, شاعیرێکمان هات لەساڵی(1958)دا, بەرگی شیعری بەبەرداکردو, وەك شیعر سەرلەنوێ بڵاویکردەوە. جائایا ئەمە چ مەغزایەك دەبەخشێ؟!. ئێوە قەت بیستووتانە یەکێك بێت شیعرێك بکاتەوە بەشیعر؟!.هەرگیز نا. دەکەوابوو(بەرەوڕووناکی) شیعر نەبوو بۆیە کرا بەشیعر.

من بەشبەحاڵی خۆم وای تێدەگەم, کەپەخشانەشیعر جگە لەوەی هەر لەبنەڕەتەوە, بەمیزاجی کوردەواریو شیعری کوردی نامۆیە, داهێنانێکی ئەوتۆش لەکۆڕی ئەدەبدا پێکناهێنێ, کەبتوانی جێی خۆی بکاتەوەو بوونی خۆی بسەلمێنێ. بەلای منەوە پەخشانەشیعر, لەپرۆژەیەکی سەرەتایی یەکێك لەم لقانەی ئەدەب بەولاوە نییە:

1ـ وتارێکی ئەدەبیو هەستونەستی تێدا زاڵە.

2ـ یا شیعرێکەو نووسەرەکەی لەئاستیدا دەستەوستانە.

3ـ یا چیرۆکێکی ناکاملە.

4ـ وەیا چەند قسەیەکی نەستەقی جوانە.

خۆ ئاشکراشە کەئەدەبو رۆشنبیریی کوردی, بەو پلەیە گەیشتوە کەپتر پێویستی بەوتاری ئەدەبیی زانستانە هەبێ, نەك پڕبێ لەهەستونەست. یا جۆرە چیرۆکێکی بۆ پەسەندە, کەبەپێی دەستووری چیرۆکنووسین خەملابێ, نەك ناکامڵ بێ. هەروەکوو لەشیعرو لەقسەی نەستەقیشدا ئەدەبەکەمان ئەوەندە دەوڵەمەندە, کەپێویستی بەم نیمچانە نییە. بەمجۆرە بەڕای من, شتێك لەو

بابەتەی پێیبووترێ پەخشانەشیعر, ستەمە بتوانێ لەشێوەی لقە ئەدەبییەکە, لەئەدەبەکەماندا جێی خۆی بکاتەوە (وەك تائێستا نەیکردۆتەوە). ئەگەر مەسەلە هەوڵدان بێ بۆ داهێنان‌و خولقاندنی بابەتی نوێ لەئەدەبەکەماندا, ئاشکرایە کەمن قەت لەم رووەوە دژ نەوەستاوم‌و دژ ناوەستم. بەلاّم بۆ ئەم پەخشانەشیعرە من وای بۆ دەچم, کەوتاری ئەدەبییەو وتاریش نییە. کەشیعرەو شیعریش نییە. کەچیرۆکەو چیرۆکیش نییە. دواجار کەقسەی نەستەقەو قسەی نەستەقیش نییە!. تکایە ئێوە سەرنج بدەن..بۆ نموونە کاك(سەرسام) لەپەخشانە شیعرەکەیدا, مامەلە لەگەڵ جۆرە مۆسیقایەکدا دەکا, کەلەناخییەوە سەرهەڵدەداو, وەك زمانێکی گەردوونییش دەیبیسێ کەدەڵێ:

دەنگی مۆسیقایەکی قووڵ لەناخمەوە سەرهەڵئەدا
وا دێ لەدوور لەناخی دوور
بەقەد دووریی گەلاوێژی بەیانێکی چاوپڕترس
تەزوو ئەدا لەئاسمانی کەوەرۆژی گیانی منی
سڕو سەرسام
هەر دەنگی دێ‌و نابڕێتەوە
زمانێکی گەردوونییەو تێشی ناگەم

ئەم دێڕانەو هەموو دێڕکانی‌تری پەخشانەکە, کەرەسەیەکی خاوی پڕ لەمانای شیعریی بالاّ بەدەستەوە دەدەن‌و, بەلاّم شیعر نییە. لەکاتێکدا گۆرانی مەزن کەئەویش(بێگومان لەگەڵ جیاوازیدا), مامەلەی لەگەڵ مۆسیقاداکردوە, لەشیعری دەروێش عبداللەدا وەك پارچە شیعرێکی نەمر دەڵێ:

سەحەر بێنێتە گریان‌و قسە سیحری پەریی نەغمە
برای دەروێش ئەزانم بۆ مەعیشەت وێڵ‌و ئاوارەی
بەزەهری ناعیلاجیتە لەناکەس ویستنی لوقمە
بەمردنتە کەگوێی ناشی ئەخنکێنێ خرۆشی نەی

تا دەڵێ:

دەخیلت بم دەسا بەو لاوك‌و ئای‌ئای‌و حەیرانە
شەپۆلی زەوقی میللی پڕ دەروونی مات‌و چۆڵم کە
لەبیتهۆڤن گەلێ زیاتر بەڕۆحم ئاشنای وەڵلا
دەئەی دەروێش سکالاّیەك لەگەڵ رۆحی کلۆڵم کە

مەبەستم لەم بەراوردە ئەوەبوو بڵێم: ئەمیان وەك شیعرو وەك شیعرێکی سەرکەوتووی بالاّ, چۆتە سەرخەرمانی شیعری کوردی‌و, لەهەموو دەورزەمانێکدا بەم مانایە دەخوێنرێتەوە.

لەکاتێکدا ئەویان، جێی گومانە بتوانێ دوور بڕبکا. نهێنییەکەش تەنیا لەوەدایە، کەیەکێکیان شیعرەو ئەوی‌تریان شیعر نییە، باناویشی بەپەخشانەشیعر ببرێ.

ژ/979ـ 1988/6/2

سێ شاعیرو سێ شیعرو دوو کێشی (نامەلاخۆر!)

لەژمارە(974ـ ل/6)دا نووکە نەشتەرێکم، لەپەتای کێشی هەشت بڕگەیی لەشیعری ئێستاماندداو وتم: لەبەرئەوەی کێشە هەرەئاسانەکەیەو کوردواتەنی(مەلاخۆرە)، شاعیرەکانمان بێشومار سەریان تێکردوەو شیعری پێدەنووسن. کەچی لەژمارە(977ـ ل/7و 978ـ ل/6)دا، وەك بڵێیت برا شاعیرەکانم بیانەوێ بیسەلمێنن، کە وا نییەو کەمنیش بەشبەحاڵی خۆم، لەکانگای دڵەوە پێم خۆشە وا نەبێو یا هیچ نەبێ وا نەمێنێ، سێ شیعری سێ برای شاعیرم بەرچاوکەوتن، کەتیایاندا خۆیان لەقەرەی دوو کێشی‌تری شیعرداوەو خوا هەڵناگرێ، سەرکەوتوانەش خۆیان لێداون. خۆ رەنگە شیعرەکان پێش قسەکەی من وترابن‌و، بگرە هەر دەشبێ وەهابێ. بەڵام بەهەرحاڵ بەدوای نووکە نەشتەرلێدانەکەی مندا، بڵاوبوونەتەوە کەوەك وتم، ئەوە مایەی گەلێ خۆشحاڵیمە. یەکەمیان(سێ مەنەلۆج)ە کەشیعری برای بەڕێز مکرم رشید تاڵەبانییەو، لە ژمارە(977ـ ل/7)دایەو هەردوو کێشە جیاوازە نامەلاخۆرەکەیان لەخۆگرتوە، کەحەوت بڕگەیی‌و دە بڕگەیین. لەمەنەلۆجی یەکەمدا (تەماشا) دەڵێ: تەماشای‌کەن ئەو لاوە / کاکۆڵی لێی بەرداوە / ساف‌و لووسی کردوە / مشتێك رۆنی لێداوە . لەدووەمدا(هاوسێ) دەڵێ: ئاخ ژنەهاوسیی تازە / لێمان دەگرێت دەروازە / داوای گشت شتێك دەکات / تامەزرۆی رۆن‌و پیازە .

ئاشکرایە لەم دووانەدا، کێشی حەوت بڕگەیی بەدەستووری(4+3) بەکارهێنراوە. بەڵام باهەرخێراش سێ وردە سەرنجی رەخنەیی، هەر لەرووی کێشەوە نەك لایەنی‌تر، سەبارەت بەم دوو کۆپلەیە بخەمە بەرچاو. یەکەمیان: لەوشەی(لێی) لەدێڕی دووەمی کۆپلەی یەکەمدا، پیتی(ی)ی دووەم چ لەڕووی زمانەوانی‌و چ لەڕووی کێشەوە زیادەیە. با زمانەوانییەکە وازلێبێنین. بەڵام بۆ کێشەکە، ئەگەرچی نابێتە بڕگەی تەواوو، دێڕەکە بەحسابی(4+3)یەکە لەنگ ناکا، بەڵام بڕگەی چوارەم بەهێندەی بابڵێین نینەیەك قورس دەکا. بۆ سەلماندنی رایەکەشم هیچ دوور ناڕۆم‌و، راست دێڕی چوارەمی کۆپلەکە خۆی دەکەمە بەڵگە کەدەڵێ: (مشتێك/رۆنی/لێ/داوە)و نەووتراوە (لێی/داوە). دووەمیان لەوشەی(دەگرێت.شتێك،دەکات)دا، لەدێڕی دووەم‌و سێیەمی کۆپلەی دووەمدا، بەهەمان دەستوور پیتی (ت ،ك ،ت) لەڕووی کێشەوە بڕگەکان قورس دەکەن. واتە ئەگەر بووترایە(دەگرێ، شتێ، دەکا)، ئەو قورسییەی تێدا هەڵدەگرتن. سێیەمیان: لەدێڕی سێیەمی کۆپلەی دووەمدا، رستەی(گشت شتێك) ئەگەرچی بەحسابی بڕگە لەنگیی تێناکەوێ، بەڵام بەئاواز، واتە بەئاوازی شیعر، لەسەر زمان‌و لەبەرگوێ قەبەو بەساتمەیەو، شاعیر دەبێ چاکتر

لەهەر یەکێکیتر , سەر لەمجۆرە نهێنیو وردەکارییانەی شیعر دەربکا. کێشە جیاوازەکەیتر لەسێ مەنەلۆجەکەدا, لەسێیەمیان(چێشتخانە)دایە, کەدە بڕگەییەو دەڵێ: ڕۆژێك برسیم بوو چوومە چێشتخانە/ چونکە لام وابوو خواردن هەرزانە/ دەستوپلم شوشت ڕۆیمە سەر خووان/ سەرنجم دەدا بەهێمنانە. ئاشکرایە ئەم کێشەش بەدەستووری (5+5) بەکارهێنراوە.

شیعری دووەم (قەڵای دمدم)ی برای بەڕێز لەتیف هەڵمەتەو لەژمارە(978ـ ل/6)دایە. شیعرەکە لەسەر کێشی حەوت بڕگەییەو بەدەستووری(4+3)یە کەدەڵێ: قەڵایەکی بڵندم/ شانازی مێژووی کوردم/ خانی لەپزێڕینی کورد/ منی قەڵای دروست کرد/ لەقوللەو لە شوورەمدا/ کورد چوو بەگژ عەجەمدا. ئینجا ئەم شیعرەی کاك لەتیف, سەرنجێکی پێچەوانەی ئەوەکەی کاك مکرمی لەلا دروست کردم. بڕوانن ئەم لەدوا دوو دێڕی شیعرەکەیدا, چۆن مامەلەی لەگەڵ(نینە ـ کێشە)کەدا کردوە کەدەڵێ: نەك ڕێگای(قەڵایە)تر/ پیشان دات بە(شایە)تر. دیارە ئەگەر بووترایە: (قەڵایەکی, شایەکی), کەئەمانە ئەسڵی وشەکانن, بڕگەکان بەژمارە لاسەنگ دەبوون. یائەگەر بووترایە (قەڵایەك, شایەك), بڕگەکان لاسەنگ نەدەبوون, بەڵام قورسییان تێدەکەوت. بۆیە دەبینین شاعیر بەلادانی ئەو پیتی(کی, ك)یە, بڕگەکانی هەم لەلەنگیو هەم لەقورسی ڕزگارکردوە. ئەگەرچی پیتی(ت, دات)ەکەش لەڕووی کێشەوە, هەر زیادەیە.

شیعری سێیەم(هەمیشە بۆنتان دەکەم)ی برای بەڕێز ئازاد محمود مستەفایەو, هەر لەژمارە(978ـ ل/6)دایە. ئەمیان لەسەر کێشی دە بڕگەیی(5+5)ە کەدەڵێ: کەدەتانبینم / بۆیاخی تەمەن / گوڵی ئاڵ دەگرن / دڕکی ڕێگای چڵ / بەزەردەخەنە دەکەنە ڕێباز / تا لەپاڵتانا بۆ گوڵی تەمەن..هتد.

بەڵێ..سێ شاعیرو سێ شیعرو, دوو کێشی(نامەلاخۆر). بەڵێ..شیعری کوردی لەکێشو لەهونەرکاریو لەوردەکاریدا, ئەوەندە هەژارو لاوازو پەرپووت نییە, کەتووشی پەتای ئەو کێشە مەلاخۆرە بکرێ!.

ژ/983ـ 1988/6/16

چیرۆکی(هەڤالینی)و سۆزی ڕۆمانسییانە

وتەیەك

لەژمارە(979)دا, چیرۆکێکی نوسراوم بەکرمانجیی ژووروو بەناوی(هەڤالینی) بەرچاوکەوت, کەلەنووسینی برای بەڕێز زیاد دۆسکییە. لێتانی ناشارمەوە کەتەنانەت پێش ئەوەی چیرۆکەکە بخوێنمەوە, لەدڵی خۆمدا وتم: دەبێ شتێك لەسەر ئەم چیرۆکە نوسراوە بەکرمانجیی ژووروو بنووسم..بۆچی؟!. بۆ ئەوەی بتوانم بڵێم: برایینە..ئەگەر لەئێستادا لەتوانادا نەبێ, گرفتی زمانی

یەکگرتووی ئەدەبیمان یەکالأبکەینەوە, خۆ لەتوانادا هەیە هەوڵ بدەین هەموومان هەموو لەهجەکان فێرببین. ئینجا ئەگەر ئەمە کارێکی ئاسان نەبێ, کەبەڵێ ئاسان نییە, خۆ ئەوەیان ئاسانە کەهیچ نەبێ بتوانین, نوسراویان پێبخوێنینەوەو لێیان حاڵیبین‌و, وەك خوێندنەوەی هەر یەکەمان بەلەهجەی خۆی, هەم سوودو هەم چێژی لێببینین, وەك چۆن من بەشبەحاڵی خۆم, لەگەڵ(هەڤالینی)دا کردم‌و لەوەپێشیش کردوومە, کەبەڕاستی زەحمەت نییەو گەلێ لەوە ئاسانترە, کەهەندە کەسێك هەروا دووراودوورو بێهەوڵدان‌و بێچوونە ناوکارەکەوە تێیدەگەن!.

چیرۆکەکە:

(هەڤالینی) چیرۆکێکی رۆمانسییانەی ناسکی پڕ لەسۆزی لاوێتییە..سۆزی لاوێتیی کەسانێك, کەگونجاوترین تەمەن‌و باری کۆمەڵایەتی‌و شوین‌و کات‌و ئاووهەوایان, بۆ دەربڕینی ئەو سۆزە بەپێی هونەری چیرۆکنووسین بۆ هەڵبژێردراوە. واتە دەستەیەك قوتابی‌و لەپلەی خوێندنی زانکۆداو, لەڕۆژانی ئەو خوێندنەداو سۆزەکەش, هەر لەسایەی ئاووهەوای(میحراب)ی زانکۆدا لەڕوو دەخرێ کارەساتی چیرۆکەکە دەڵێ: دڵشادی قوتابیی دواپۆلی کۆلیجەکەی, عاشقی(بەیان)ی هەڤالەپۆلێتی. تەمەنی عەشقەکەی لەدڵی خۆیدا, بەدرێژایی هەرچوار ساڵەکەیە. لەکاتێکدا بەیانیش لەلای خۆیەوە, عاشقەو بەڵام عاشقی دلێرە نەك دڵشاد. گرفتەکە لەوەدایە کەئەم سێقۆڵییە بەدرێژایی ئەو ساڵانە, جەسارەتی ئاشکراکردنی دەردی دڵی خۆیان نەکردوەو, هەرسێکیان وازیان لێهێناوە تا لەم رۆژانەدا بەناچاری لێیان دەتەقێتەوەو, ئەمە یەکێکە لەزیرەکییەکانی برای چیرۆکنووس لەڕووی هونەرییەوە. بەڵێ..لەو دوارۆژانەدا, دەتەقێتەوەو نیازی دڵان ئاشکرا دەبێ. بەڵام چۆن؟. بەپێی مامەلە زیرەکییەکەو بەدەستووری سۆزە رۆمانسییەکە, (بەیان) بڕیاردەدا بەنامەیەك کەبیخاتە دووتوێی کتێبێکەوەو, بیدا بە(دلێر)و نیازی دڵی خۆی ئاشکرابکا. کەچی نامەو کتێبەکە بەهەڵە بە(دڵشاد) دەداو لەئەنجامیدا, کێشەکە رووبەڕوو یەکالأدەبێتەوە, کەئەگەرچی ئەم عاشقی بەیانە, بەڵام بەیان عاشقی دلێرە. وەك دەبینین باسێکی رۆمانسییانەی پڕ لەهەستوسۆزەو, بەدەریش نییە لەڕۆژانی ژیانی فوتابییان لەپلەی خوێندنی زانکۆداو, لەو گڕوکفو خەم‌و هیواو ئاواتانەی, لەم تەمەنەدا پەنگ دەخۆنەوەو قوڵپ دەدن‌و, لەو حاڵەتە(دۆن جوانی)یانەشی کەلەو ساڵانەدا روودەدەن‌و رادەبوورن.

ئینجا ئەگەر ئەوە پوختەیەکی ناوەرۆکەکەبێ, من غەدردەکەم گەر بڵێم: چیرۆکەکە تەنیا هێندەیە. نەخێر تەنیا هێندە نییە..بەڵکوو ئەو وەختە چەندە دەوری بەکلاڤە لەدوای کلاڤەی, ئەندێشەو هەستوسۆزی ناسك‌و پاك‌و بێگەردی پڕ لەڕاستگۆیی, بەدیوی ناوەوەی کەساندا بەتایبەتی(دڵشاد) تەنراوە, هێندەش لقوپۆپی بەدیوی دەرەوەدا لێدەبێتەوە. ئێوە بڕوانن..بەدیوی ناوەوەدا دڵشاد لەسەرەتای چیرۆکەکەوە, تاکۆتایی, بەدەست ئەشکەنجەی ئەو عەشقەوە وەك حاڵتێکی مرۆڤانەی پیرۆز دەناڵێنێ. لەڕاوەستان‌وڕوانیندا بەخەمباری لەباخچەی کۆلیجدا,

لەگفتوگۆی لەگەڵ(کاروان)ی برادەریدا, لەناو هۆڵی محازەرەو لەوەرامدانەوەی پرسیاری ماملاستاکەیدا, لەدەمودووی لەگەڵ بەیاندا, لەخوێندنەوەی نامەکەیدا کەبۆ دلێری نووسیوە, ئابەو دەستوورە بەدەمییەوە دەدا تادەگاتە دوادێڕەکانی چیرۆکەکەو ناوەوەی بەردەوام لەهەژاندایە..بەباری خۆشیو ناخۆشیدا لەهەژاندایە. تا ئەو ساتەی بەهەڵوێستێکی مەردانەی شارستانییانەی دوور لەخۆپەرستیو کۆنەپەرستی, خۆی لەقەناعەتی تێگەیشتنی خۆیەوە, کۆتایی بەئەشکەنجەکەی دێنێ کاتێ بە(بەیان) دەڵێ:

- هزار جارا پیروزبیت.

ئەمە ئەگەرچی وەك هەر مرۆڤێکی خاوەن هەستوسۆزی ناسکی مرۆڤ پەروەرانە, بەدوایدا دوودلۆپ فرمێسکیش بۆ ئەو نەهامەتییەی خۆی دەڕێژێ, کەئەمە دەبێتە پۆپەیەکیتری هەڵوێستە مرۆڤانەکەی.

هەروەها (بەیان)و(دلێر), دیویکیتری هەمان هەڵوێست پێك دەهێننو, ئەمانیش راست نموونەی مرۆڤێکی وەك دڵشادن. ئەمان بەپێچەوانەی ئەوەوە نین, بەڵکوو لەهەڵوێستیاندا تەواوکەری ئەونو, ئاوێنەی جۆری تێڕوانینو بۆچوونو بیری ئەون, سەبارەت بەمەسەلەی ئەڤینداریو پەیوەندیی نێوان کوڕوکچ, لەسایەی ئاووهەوایەکی وەك ئەوەی لەناو زانکۆیەکدا هەیە. ئەمە یەکێکیترە لەنیشانەکانی زیرەکیی برای چیرۆکنووس, چ لەڕووی هونەرییو چ لەڕووی ئایدۆلۆجییەوە. ئینجا بەدیوی دەرەوەدا وەك لەنێوانی دێڕەکانی پێشووەوە ئیشارەتم دا, لێشاوی هەستو سۆزەکەی ناخی ئەو لاوانە, بەندی چوارچێوەی دڵودەروونی خۆیان نییەو, بەدەستووری(خەیاڵ پڵاو(هەڵناسووڕێن, بەڵکوو بەهۆشیارییەوە لەگەڵ دەوروبەردا مامەلەیان پێدەکەنو, لەداروباری خۆیان بەدیوی دەرەوەیاندا ئاگادارن. هەموو چاك دەزانن کەقوتابیی زانکۆنو, لەتەمەنێکی گونجاودانو, بەڕێوەن کۆتایی بەخوێندن بێننو, بچنە کۆڕی گەرمی پڕلەجۆرێکیتر لەزۆرانبازیی ژیانەوە, کەشای ئەو زۆرانبازییانە جووتبوونی نێوان نێرومێو ژنومێردایەتیو پێکهێنانی خێزانە.

بەڵێ..(هەڤالینی)م وەك چیرۆکێکی سەرکەوتووی کۆكو جوان خوێندەوەو, هەم سوودو هەم تاموچێژێکی کاریگەریشم لێبینی. دیارە ناڵێم لەیەکەم خوێندنەوەوە..نا..دوای دووەم جارو سێیەم جار.

- ژ/985

1988/6/23

(ژمارەکان)ی قوبادی جەلیزادە

لەژمارە(980 - ل/7)دا, شیعری(ژمارەکان)م لەیەکەمجارەوە, بەشێوەیەکی تایبەتی خوێندەوە. ئێمە بمانەوێو نەمانەوێ, ناو بۆ حاڵەتی حەزکردن یانەکردن بەخوێندنەوەی

بەرهەمێك, لەڕووی سایكۆلۆجییەوە كاری خۆیدەكا. من بەشبەحاڵی خۆم بینینی ناوی (قوبادی جەلیزادە), حەزی خوێندنەوەی بەرهەمەكەیم لەلا دەبزوێنیٚ. بۆیە بەو شێوە تایبەتییە خوێندمەوە. سا بەهەڵەش نەچووبووم. یەكەمجارەكە هانیدام, بۆخوێندنەوەی دووەموسێیەمجارو, خوێندنەوەشی بەتاسەو شەوقەوە. ئینجا پاڵی بۆ ئەم نووسینەش پێوەنام.

بەڵێ..قوبادی جەلیزادە یەكێكە لەوشاعیرانەی, كەبەدوای دەستە شاعیرە لێهاتووەكەی سەرەتای حەفتاكاندا هاتەبەرمەیدانو ڕێگای گرتەبەرو, لەو ساڵانیدواییەدا شاعیرێتییخۆی سەلماند.

باله(ژمارەكان) بدوێم..بۆچی هانیدام بەتاسەو بەشەوقەوە بیخوێنمەوە؟. لێتانی ناشارمەوە, لەبەر ناوەرۆكەكەی نەبوو. ناوەرۆكەكەی ئەگەرچی پڕوچڕە لەماناو مەغزاو لەرەمزو, ئەگەرچی كەگونجانو نەگونجانیش لەگەڵیدا هەڵدەگریٚ, بەڵام هونەرەكەی..تەكنیكە شیعرییەكەی..تەقەلادانە شاعیرانەكەی بۆ بەهەقیانەت نوێكاری لەشیعروتندا, لەئافەرینو ستایشكردن بەولاوە چیتر هەڵناگریٚ. ئێوە بڕوانن..(گۆران)ی مەزن لەوەختی خۆیدا, لەشیعری(بەستەی دڵدار)دا وتوویە:

لەژێر ئاسمانی شینا
لەپاڵ لوتكەی بەفرینا
كوردستان گەڕام
دۆڵاودۆڵ پێوام
نەلەشارو نەلەدیٚ
نەمدی كەس
وەك تۆ جوان بیٚ
تۆیتو بەس
كچە كوردێك دڵی شاد بیٚ
وەك فریشتەو پەریزادبیٚ..(هتد)

ئاشكرایە (گۆران) لێرەدا چەند كێشێكی تێكەڵ بەیەكتر كردوە, چونكە ژمارەی بڕگەكانی دێڕەكان بەمجۆرەن:(8,8,3,4,3,5,5,7,7) خۆ تێكەڵكردنەكەشی زۆر وەستایانەیە. هەروەكوو لەشیعری(ئاواتی دووری, ئاخ هەزار ئاخ)داو بەڵام بەدەستوورێكیتر, ئەم تێكەڵاوییەی كێشی دووپات كردۆتەوە. دیارە گۆران وەك چەسپێنەری كێشی(بڕگە یاخود پەنجە) لەشیعری كوردیدا, وێڵی نوێخوازی بوو, لەبواری شێوەكێشی نوێشدا هەر وێڵی بووە. بۆیە لەو سیٚ شیعرەدا ئەوەی كردوە. ئینجا بابڕوانینە(ژمارەكان)ی قوباد..دەڵیٚ:

چوار چرا

چوار چاوی پڕ لەنەوت

چوار ڕەشەبا

چوار ڕووبار

چوار هاواری سەربەرەوخوار

چوار بەستێن و

چوار ڕیزە دیوار

چوار نەورەس

چوار ڕاوکەری نەشارەزا

چوار هەرەس

ئەمانە سێ کۆپلەی یەکەمی شیعرەکەن، کەوەك نموونە بۆمەبەستەکەی ئێمە بەسن. سا بابزانین وەك وتم لەڕووی تەکنیکی شیعرەوە، چ جۆرە تەقەلایەکمان دەخەنە پێشچاو؟ سێ شێوازی سەرەکی: یەکەم : تێکەڵکردنی چەند کێشێك، چونکە ئەگەر سەرنج بدەیت دەبینیت کەژمارەی بڕگەکانی دێڕەکان بەمجۆرەیە: (3,8,3,5,4,8,3,4,6,3). بێگومان گرنگ لەم تێکەڵکردنەدا ئەوەیە کەهەڕەمەیی نەبێ، بەڵکوو دەبێ بەشێوەیەکی ئەوتۆبێ کەلەخوێندنەوەدا، ڕەوان بێتە سەرزمان و بەرگوێ و، هەستکردنی بەساتمە تێنەکەوێ. دیارە من ناڵێم کاك قوباد لەم تێکەڵکردنەدا تەواو سەرکەوتوە. بەڵام ئێوە بڕوانن چۆن لەشێوازی دووەمدا پارسەنگی دەداتەوە. دووەم: بەکارهێنانی قافیە لەزۆربەی کۆپلەکانداو، لەحاڵەتە کاریگەرەکانیشدا. بۆ نموونە لەدووەمدا(ڕووبار، خوار، دیوار). یا لەسێیەمدا (نەورەس، هەرەس). ئینجا بەمیشەوە نەوەستاوەو شێوازی سێیەمی خستۆتە پاڵ. سێیەم: ئاوازی شیعری بەدیوی ناوەوەدا. بەدووپاتکردنەوەی وشەی(چوار)و، دووبینێ بەتایبەتی لەپیتی(چ) وەك لەکۆپلەی یەکەمدا(چوار، چرا، چاو، چوار). یا پیتی(ر) لەکۆپلەی دووەم و سێیەمدا(چوار، ڕووبار، هاوار، خوار، دیوار) (چوار، نەورەس، ڕاوکەر، نەشارەزا، هەرەس).

بەڵێ..(ژمارەکان) تەقەلادانی زەفەربردنە بەتەکنیکی نوێ و نوێتر لەشیعردا، کەشاعیری لێهاتووی و بەتەنگەوەهاتوو،دەتوانێ سەدو یەك وێنەی لێبدۆزێتەوە.

ژ/987 ـ 1988/6/30

شیعری کوردی و وشەی دووڕوو لەسەنگدا

سالّی 1957, واتە سیو یەك سالّ لەمەوبەر, کەئەو وەختە هێشتا هەروا سیّ چوار سالّێك بوو خولیای نووسین لەکەللەمیدابوو, لەیەکیّ لەژمارەکانی ڕۆژنامەی(ژین)دا, وتارێکم بەو ناونیشانەی سەرەوە بلأوکردەوەو, لەمەسەلەیەك دوابووم کەوا تێدەگەم ئەوساش و هەتا ئێستاش, زۆر کەم ڕاستەوخۆ باسی لێوەکرابیّ. مەسەلەکەش بریتییە لەدیاردەیەك کەکەموزۆر, لەشیعری زۆربەی شاعیرەکانماندا ئەگەر نەلّێم لەهەموویاندا هەیە. دیاردەکە دەلّیّ: هەندیّ وشە لەزمانی کوردیدا هەن, بۆ شیعر لەڕووی سەنگو کێشەوە دوو روو هەلّدەگرن. ئینجا هەندێك لەو هەندە تەنانەت لەئاخاوتنی ئاساییشدا, ئەو دوو ڕووە هەلّدەگرن. لەکاتێکدا هەندەکەیتر, شاعیر بەپێی پێویستیو ناچاری ڕیّ بەخۆیدەدا, بەهەردوو ڕووەکەدا بەکاریان بێنیّ, کەقسەی خۆمان بیّ لەم ئاکامەدا, وەرگرو خوێنەر لەڕووی سایکۆلۆجیای خوێندنەوەوە, سەراسیمەو نیگەران دەبیّ. ئینجا ئەگەر یەخەی شاعیر بگریتو گلەیی لێبکەیت, بەبەهانەی زەرووڕەتی شیعری خۆی دەربازدەکا.

سا من بەدەستووری نموونەهێنانەوە لەنزیکەدەستەوە, شیعرەکانی(ل/6ی ژ/983)ی هاوکاری دەگرمو دەلّێم: وەرن با تیایاندا سەرنج بدەینە وشەی(ئاسمان), کەبەڕێکەوت چەندین جارو بەهەردوو باردا دووبارە بۆتەوە. گومانی تێدا نییە ئەم وشەیە لەئاخاوتنی ئاساییدا دوو بڕگەیە:(ئاس)و(مان). لەشیعریشدا لەزۆربەی جاردا, هەر بەم بارەدا مامەلەی لەگەلّداکراوە. بەلأم لەهەمان کاتدا یەکێکە لەو وشانەی , لەلایەن شاعیرانەوە بەسیّ بڕگەیی(ئا - س - مان) بەکارهێنراوە. نموونە لەحالەتی یەکەمیان(دوو بڕگەیی), لەشیعری (شیوەنی شیعر)ی برای بەڕێز حەمە ڕەسوولّ جافدا, لەدێڕێکدا دەلّیّ: (ئاس/مان/بگ/ریو). لەدێڕیتریدا دەلّیّ: (دە/ئا/س/مان). سیّ جار بەکارهێنراوە کەدەلّیّ: (لە/نێو/بیل/بی/لەی/ئا/س/مانا) هەشت بڕگە. یادەلّیّ: (دە/لّێی/لە/ئاس/ما/نی/بەر/زی) هەشت بڕگە. یادەلّیّ: (ئاس/مان/بگ/ریو) چوار بڕگە. نموونەش لەحالّەتی دووەمیان(سیّ بڕگەیی) هەر لەو شیعرەدا, یەك جار بەکارهێنراوە کەدەلّیّ: (دە/ئا/س/مان) چوار بڕگە. هەروەها لەشیعری(ئەمجارە خۆر..)ی برای بەڕێز مامەند محمددا, دەلّیّ: (دلّ/ن/ياين/ ئەم/ڕۆ/ ئا/س/مان)هەشت بڕگە.

ئینجا دەبیّ بپرسین: ئایا شاعیر بۆی هەیە وا بکا؟. من دەلّێم ناو دەشلّێم ئا. دەلّێم نا ئەگەر ئاخاوتنی ئاسایی, واتە دەستووری زمانەکە خۆی ئەوەی هەلّنەگرت. دیارە قسەکەشم بەڕادەی یەکەم, پارێزگاریکردن لەوەرگرو خوێنەر دەگرێتەوە. بەتایبەتیش ئەگەر زانیمان کەشاعیری لێهاتوو لەشیعرنووسیندا, دەتوانیّ بەئاسانی, یائەگەر زەحمەتیش بیّ, خۆی لەحالّەتەکە لابدا. بۆ نموونە برای شاعیر حەمە ڕەسوولّ بەئاسانی دەیتوانی بلّیّ: (دە/سا/ئاس/مان). یابرای شاعیر مامەند بیووتایە: دلّ/ن/ياين/ئەم/ڕۆ/کە- ئەمڕۆکە-/ئاس/مان). وتم: دەشلّێم ئا..چۆن؟. بێگومان ئەگەر ئاخاوتنی ئاسایی ئەو بارەی هەلّگرت. نموونەش هەر لەشیعرەکەی کاك حەمە ڕەسوولّ

دێنمەوە کەدەڵێ: (پر/سە/بۆ/کۆر/پەی/عەشق/ئەگ/رێ) =هەشت بڕگە. تکایە سەرنج بدەنە وشەی(عەشق). ئاشکرایە لێرەدا بەیەك بڕگە هاتوە. لەکاتێکدا لەئاخاوتنی ئاساییدا, هەم یەك و هەم دوو برگەییش(عە/شق)هەڵدەگرێ. خۆ کەدەڵێ: (پە/پوو/ لە/یە/ کی/عا/ش/قی- هەشت بڕگە. وشەی(عەشق)ە چوارپیتییە یەك بڕگەییەکەی ئەولا, لێرەدا بوو بەسێ بڕگەو تەنیا یەك پیتیشی لێگۆڕدرا. ئەمیشیان لەئاخاوتنی ئاساییدا هەر هەڵدەگرێ بووترێ: (عا/ش/قی)یا(عاش/ق).

دواجار دەمەوێ بەگوێی هەموو برا شاعیرەکانمدا, بەلاووپیرو بەکلاسیکخوازو مۆدێرنخوازەوە بچرپێنم, کەشیعر بەپێی کێشە خۆماڵییەکانی خۆمان, ئەگەر دەریایەکی بەرینترو قووڵتر نەبێ لەوەی بەپێی کێشی عەرووز هەبوو, قەت تەنگەبەرترو تەنکاوتر نییە.

ئێوە هەروا کەمێ لێیوورد ببنەوە..بۆچی ئەم دوو پیتە یائەو سیانە یائەو چوارە دەبنە یەك بڕگە؟!. یا بۆچی فلانە پیت بەتەنیا لەنێوان ئەم پیت و ئەو پیتدا دەبێتە یەك بڕگە, کەچی لەشوێنێکی‌تردا پیتێکی‌تر لەگەڵ خۆیدا رادەکێشی؟!. ئێوە بڕواننە ووشەی (دڵنیاین)و سەرنج بدەنە دابەشبوونی پیتەکان..(دڵ/ن/یاین). واتە(4/1/3). یا سەیری پیتی(ت)لە(رۆ/ژا/نی/تر)و(شین/ت/رە)دا بکەن لەدێڕێکی‌تری شیعرەکەدا!. ئەو پیتانە بۆچی وەها کرداردەکەن؟!. پەیوەندییان لەگەڵفسیولۆجیا..ماتماتیك..نۆتەوئاواز..یا لەگەڵ بنەڕەتەکانی زمانەکە خۆیو, لەگەڵەکانی‌تردا چییە؟!. ئەم باسوخوازە بەبێدەستوور نییە. وەك چۆن لەعەرووزەکەدا شازدە شادەستوورو, چەند ئەوەندەیەکیش گچکەدەستوور هەبووە, بەبڕوای من لێرەشدا هەر وەهایە. بەڵێ جیهانی کێشە خۆماڵییەکانی شیعری کوردی, بریتی نییە لەتەنیا ئەو هەشت نۆ کێشەی کەدەووترێ هەن. بەڵکوو جیهانێکی فراوانەو گەلێ لێکۆڵینەوەی وردو قووڵ هەڵدەگرێ.

ژ/ 989 ـ 1988/7/7

رایەك لەبارەی شیعری سەربەستەوە

1ـ شیعری سەربەست چییە؟.

ئەگەرچی من چیرۆکنووسم و دەبێ لەچیرۆك بدوێم و لێشی دەدوێم, بەلام خۆ قسەکردنم لەسەر شیعریش, ئەگەر سوودی نەبێ زیانیشی نییە!. بۆیە هێشتا هەر لەشیعر دەدوێم و, ئەمجارەیان لەبابەتێکی قسە دەکەم, کەناوی بە(شیعری سەربەست) دەبرێ. رەنگە هەبن لە

بیریان بێ, یادواتر بەرچاویان کەوتبێ, کەمن وەختی خۆی(1959) لەلێکۆڵینەوەیەکدا بەناونیشانی(کامەران و هۆنراوەی نوێ)و, کە لەنامیلکەیەکدا چاپ کرا, بەپێی تێگەیشتنە ساکارەکەی ئەوسام, لەم باسە دووا بووم و, بەحەماسەتەوە بانگم بۆ هەڵدابوو. ئیتر ئەوەتا ئێستا دوای تێپەڕبوونی(29)ساڵ, ئەو شیعرە سەربەستەی کە ئەوسا(کامەران مووکری) بەڕێوەبوو بەفراوانی هەنگاوی تێدابنێ و, پاشتر وازی لێهێناو, کە(نوری وەشتی)و(کامل ژیر)یش, لەزۆربەی

بەرهەمەکانی ئەوسایاندا هەمان ڕێگەیان گرتبووەبەر, ئەو شیعرە سەربەستە ئێستا بۆتە ڕێبازێکی هەرە سەرەکیو, زۆربەی هەرە زۆری ئەولاوانەی دەست دەکەنە شیعرنووسین, ڕاستەوخۆ بەو ڕێبازەدا ڕێگا دەگرنەبەر.

ئابەڵێ..ڕێبازی ئەو شیعرە سەربەستە دەگرنەبەر. بەڵام ئایا مەبەست لەو شیعرە چییە؟!. من لەو لێکۆڵینەوەیەی(29) ساڵ لەمەوبەرمدا, هەر بەپێی تێگەیشتنە ساکارەکەی ئەوسام وتوومە: (تا ئێستاش زۆر لەوانەی لەهۆنراوەی نوێ دوورەوپەرێز وەستاون, وادەزانن مەبەست لەخۆڕزگارکردن لەکۆتوزنجیری وەزنو قافیە, بەتەواوی وازلێهێنانیانە. بێگومان ئەمانە بەهەڵەدا چوون, چونکە لەبارەی وەزنەوە هۆنراوەی نوێش, هەر لەسەر ئەو کێشانە دەووترێ کەهۆنراوەی کۆنی لەسەر دادەڕێژرێ. تەنیا هێندە هەیە کەشاعیری نوێ بەئارەزووی خۆی یاری بەو کێشانە دەکاو هەڵیاندەسووڕێنێ.

گومانی تێدا نییە کەمن ئەو وەختە لەڕێگەی خوێندنەوەی عەرەبیو, سەرنجدانمەوە لەبزووتنەوەی نوێخوازیی شیعری عەرەبیی(سەیاب و نازك مەلائکەو بەیاتی)و, ئەوەی لەبارەیەوە دەنووسرا, ئەم هەڵپەی نوێخوازییەم بۆشیعری کوردی لەلا پەیدابووبوو, بەتایبەتی کە نموونەشم لەشیعری کوردیدا (کامەران, وەشتی, ژیر) تێدا دەدی. ئینجا ئێستاو لەم ڕۆژانەدا, دەستم دایە کتێبێك کەهەشت ساڵە لەکتێبخانەکەمدایە(ساڵی 1980 چاپ بووە), بەو نیازەی ئاسایی بیخوێنمەوە. کەچی لەبەشێکیدا تووشی هەمان ئەو باسەی(29)ساڵ لەمەوبەرم بوومەوەو, لەدڵی خۆمدا وتم: ئەمە چ ڕێکەوتێکە؟!. کتێبەکە بەناونیشانی(چەند لێکۆڵینەوەیەکی ڕەوانبێژیو ڕەخنەیی) یەوەیەو, لەنووسینی دکتۆر (احمد مطلوبة). بەشەکە(بنا القصیدة)یەو کەرتێکی ئەمەش کەمەبەستەکەی منی تێدایە , بەناونیشانی (شیعری سەربەست)ەوەیە. هەروەکوو کەرتەکەش ڕاست لەبیروڕای(نازك ملائکە) لەبارەی ئەم باسەوەو دەدوێ, بەو شێوەیەی کەلە کتێبی (قضایا الشعر المعاصر-1974) دا لێیدواوە. دکتۆر احمد لەزمانی خۆیەوە دەڵێ: (کەوابێ شیعری سەربەست, شێوەیەکە لەشێوەکانی شیعری نوێی عەرەبیو, لەڕەچەڵەکەکانی لای نەداوە. یائەوە نییە بیڕای بڕ لێیان داماڵرابێ. ئەم شیعرەش کێشدارەو قافیەش کۆڵەکەیەکی گرنگی ئاوازو مۆسیقاکەیەتی. بەڵام هێندە هەیە کەبەو جۆرەی لەشیعری کۆندا هەیە, تەقەڵئاسا نییە). ئینجا هەر لەزمانی ئەوەوە, دوای ڕوونکردنەوەی ئەو ڕایەی هەیەتی, کێشەکانی شیعری سەربەست لەناو شازدە کێشەکەدا دەکا بەدوو جۆر: (ڕوونو بێگەردەکان, تێکەڵەکان)و, ژمارەی تەفعیلەکانیش باس دەکاو نموونە دێنێتەوەو دەڵێ: وەك لەکێشی(درێژ - الطویل) دا:

فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن

فعولن مفاعیلن

فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن

یا لە(ساکار ـ البسیط) دا:

مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن

مستفعلن فاعلن

یالە(سووك ـ الخفیف)دا:

فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

فاعلاتن مستفعلن

سامنیش هەر بەم دەستووره هیواخوازی ئەوەبووم, کەشیعری کوردی دوایئەو شۆڕشە بنەڕەتییەی, بەگەڕانەوەی بۆ سەر کێشە خۆماڵیەکان(بڕگە) تیایدا بەرپا بووبوو, هەنگاوێکی گەورەیتریش بەرەوپێشەوە بنێ. ئەویش (بەکەرتکردنی بڕگەکان) بەشێوەیەك, کەشاعیر بتوانێ بەر بۆ تواناو دەسەڵاتی خۆی لەداهێناندا, لەهەموو روویەکەوە بەرەڵابکا. ئەمەش لەوەختێکدابوو کەزۆر نەبوو سێ شاعیرمان(کامەران, وەشتی, ژێر) بەڕادەی یەکەمو تاکوتەرایەکیش جارجارێك, هەوڵیان تێدا دەدا. بەڵام ئەوەبوو ئیتر بەتێپەڕبوونی رۆژگار, شاعیرانی کورد وردەوردە روویان کردە ئەم جۆرە شیعرنووسینەو, وەك وتیشم ئێستا ئەوەتا بۆتە ڕێبازێکی سەرەکیو, زۆربەی هەرە زۆری بەرهەمی شیعریمان, لەسەر ئەو دەستووره دێتەبەرهەم. ئینجا ئایا باسوخوازی ئەم دەستووره (شیعری سەربەست), لەگەڵ کێشە خۆماڵییەکانی شیعری کوردیماندا, چۆن کەوتۆتەوەو, دەبێ چۆن بێو چۆن بکەوێتەوە؟!. لەوتاری ئایندەمدا باسی لێدەکەم.

ژ/ 993 ـ 21/ 7/1988

2 ـ کێشەکانی شیعری کوردیو شیعری سەربەست

ئایا شیعری کوردیمان(بەپێی بڕگە نەك عەروون), چەند جۆر کێشی تێدا هەن؟. من بەشبەحاڵی خۆم, لەباسەکەدا پسپۆڕنیمو نەچوومەتە بنجوبناوانییەوە. لەگەڵ ئەوەشدا من دەڵێم(دە) جۆر کێشی تێدان. لەبەرئەوەشە ئاوا بێسڵکردنەوە دەڵێم دە, تاپسپۆڕەکانو ناپسپۆڕکانی وەك خۆیشم, لێبکۆڵنەوەو لێم بەقسەبێنو, ئەگەر وانەبوو بڵێن وانییەو زیاترە یا کەمتر. بەهەرحاڵ با من قسەی خۆم بکەمو, بزانین چۆن دە کێشە؟. زۆر دوور ناڕۆمو ئەوەتا ئێستا, هەردوو دیوانەکەی گۆرانو کامەرانم لەبەردەستدان. ناڵێم بەوردی, بەڵام بەهەندێ خۆماندووکردنەوە بۆ مەبەستەکەم(دیاریکردنی کێشەکان), بەسەرم کردوونەتەوەو بۆم دەرکەوتوە, کەئەم کێشانە بەحسابی بڕگە لەلای گۆران بەکارهاتوون: (5, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16 بڕگەیی).

نموونە لە(5) بڕگەیی لە(بەرخەکەم ـ ل/426)دا دەڵێ: ئەی بەرخۆلەکە/ نەرمونۆلەکە. نموونە لە(7) بڕگەیی لە(هاوڕێم بێکەس ـ ل/83) دا دەڵێ: ئەی فریشتەی شیعری جوان / کۆستی

کەوتووی هەردووکمان. نموونە لە(8) بڕگەیی لە(ڕەوتێکی جوان ـ ل/11)دا دەڵێ: لەژێر زەردەی خۆرەتاوا / بەناو چیمەنی گوێئاوا. نموونە لە(10)بڕگەیی لە(ئافرەت‌و جوانی ـ ل/9)دا دەڵێ: بەئاسمانەوە ئەستێرەم دیوە / لەباخچەی بەهار گوڵم چنیوە. نموونە لە(11) بڕگەیی لە(لەدرزی پەچەوە ـ ل/34)دا دەڵێ: جادە چۆڵ‌و سێبەربوو کاتی بەیانی / ئەڕۆیشتم خەیاڵاوی ئەمڕوانی. نموونە لە(12)بڕگەیی لە(جوانی بێناو ل/45)دا دەڵێ: قژکاڵی لێو ئاڵی پرشنگی نیگاکاڵ / ئەی کچە جوانەکەی سەرگۆنا نەختێ ئاڵ. نموونە لە(13) بڕگەیی لە(بووکێکی ناکام ـ ل/57)دا دەڵێ: هەی سوار سواربێ هەی تفەنگچی دەست باتە تفەنگ / هەی ژنی جوان ئارایشتی خۆی‌کا بۆ ئاهەنگ. نموونە لە(14) بڕگەیی لە(شەوێکی بەهار ـ ل/171)دا دەڵێ: تاریکەشەوێ نوقمی ڕەشی چیهرەیی دنیا / دیلی تەمی ئەسراربوو دەرودەشتی حەقایق. نموونە لە(15) بڕگەیی لە(دیمەنێکی بەهار ـ ل/169)دا دەڵێ: ئەملا یەك پەڵە ئەولا یەك پەڵە هەوری ڕەنگاوڕەنگ / لەناوەڕاستا بەدەم ئاسۆوە ڕۆژی شۆخوشەنگ. نموونە لە(16) بڕگەیی لە (هەوری پایز ـ ل/165)دا دەڵێ: لەدەریاوە قەتاری هەوری بارشت کەوتە دووی پێشەنگ / بەسەر سنگی چیادا چۆکی‌داداوە کشو بێدەنگ .

هەروەها لەلای کامەران ئەم کێشانە بەکارهاتوون: (7, 8, 10, 11, 12, 13, 15 بڕگەیی). نموونە لە(7)ی لە(دڵی تەنیا ـ ل/49)دا دەڵێ: دڵی پێخەفی تەنیا / بۆ دووریی من ئەگریا. نموونە لە(8)ی لە(پەنجەی تەزیو ـ ل/43)دا دەڵێ: زەردەپەڕی کاڵی زێڕین / ئەتوێتەوە دەشتی بەفرین. نموونە لە(10)یی لە(پایزی رووزەرد ـ ل/38)دا دەڵێ: پایزی رووزەرد پایزی غەمگین / دیسان ژیانی باخی‌کرد بەشین.

نموونە لە(11)یی لە(یاد ـ ل/52)دا دەڵێ: قژی نەرمت وەکوو تاڵی خۆرەتاو / لەسەر قۆڵ‌و شانی سپی پەرش‌و خاو.نموونە لە(12)یی لە(شەو ـ ل/300)دا دەڵێ: مانگ کەپێڵووی هەوری لێکنا من دەمم برد / بۆ ئەستێرەی دەمولێوێکی وەك یاقووت. نموونە لە(13)یی لە(پەنجەرەی سەوزو سوور ـ ل/328)دا دەڵێ: ئەوسا دنیا لەلای دڵم خۆش‌و بەرین بوو / ناخی هەستم گوڵزارێکی گەش‌و ڕەنگین بوو.

نموونە لە(15)یی لە(پرسیار ـ ل/213)دا دەڵێ: بەژنی تۆ یا بەژنی ڤینۆس ئەی فریشتەم شەنگترە / خونچە تەنگتر یا دەمی تۆ یا دڵی من تەنگترە.

کەوابێ ئەوە دە جۆر کێش لەلای گۆران‌و, ئەوەش حەوت لەلای کامەران. بێگومان تائێرە من تەنیا ڕێگام بۆ مەبەستەکەم خۆش کردوە. بەڵام کامەبوو مەبەستەکەم؟!. ئا..شیعری سەربەست‌و لێرەوە دەپرسم: ئەگەر ئەوانە کێشە بنەڕەتییەکانی شیعری کوردیمانبن(دیارە بە حسابی بڕگە), ئەی ئاخۆ سەربەستییەکە لەبەکارهێنانیاندا(لێرەدا دیارە بەحسابی نوێخوازی), دەبێ لەکوێدابێ؟!. پێش وەرامدانەوەی ئەم پرسیارە, دەبێ پرسیارێکی‌تر بکەین‌و بڵێین: ئایا بڕگەکان

لەچوارچێوەی هەریەکێك لەو کێشانەدا چۆن ریزدەبەستن؟. ئەوەبوو من لەوتارەکەی پێشوومدا ئیشارەتم بەوەدا, کەچەندە دەریاکانی عەرووز بەرفراوان بوون, هێندەش کانیو رووبارەکانی ئەم کێشە خۆماڵییانەمان بێشومارن. بۆ نموونە ئێوە سەرنجدەن: لەکێشی(12) بڕگەییدا, دەشێ بڕگەکان بە(4+4+4) ئاوازداربنو زەماوەندی خۆیان بگێڕن. دەشگونجێ بەپێی (3+3+3+3) ئەو زەماوەندە بگێڕن. نموونە بۆ یەکەمیان, لەشیعری(شەو)ی کامەراندایە کەدەڵێ: مانگ کەپێڵووی / هەوری لێکنا / من دەمم برد

بۆ ئەستێرەی / دەمولێوێ / کی وەك یاقووت

نموونەش بۆ دووەمیان, لەشیعری(جوانی بێناو)ی گۆراندایە کەدەڵێ:

قژکاڵی / لێوئاڵی / پرشنگی / نیگاکاڵ

ئەی کچە / جوانەکەی / سەرگۆنا / نەختێ ئاڵ

یا لەکێشی(13) بڕگەییدا, دەشێ ببێتە(4+4+4+1). یا(4+4+5). یا(3+3+3+3+1). یا(3+3+3+4)..هتد. ئیتر بدەن بەدەمییەوە بۆ هەموو کێشەکانیتریش. جا ئەگەر کێشەکان خۆیان, تەنانەت لەحاڵەتی کۆتکردنیشیاندا بەزنجیری ژمارەی بڕگەکانیانەوە لەسەرجەم دێڕەکانیاندا(واتە ژمارەی بڕگەکانی هەردێڕێکی شیعرێکی دە بڕگەیی, لەسەرەتاوە تا کۆتایی دە بڕگەبن), تا ئەم رادەیە لەسازوئاوازو نۆتەکاریدا گورجوگۆڵو چالاكو, لەئاڵوگۆڕدا بەپیتو بەرفراوان بن, ئاخۆ دەبێ ئەگەر سەربەستمان کردن, ئەگەر ئەو کۆتوزنجیرەمان لێداماڵین, چەندە گورجوگۆڵترو چالاکترو بەپیتترو بەرفراوانتربن؟.

بەڵام بابگەڕێمەوە سەر پرسیارەکەو بڵێم: ئایا سەربەستییەکە کامەیەو چۆنەو لەکوێدایە؟. وەرامەکەی بۆ وتاری داهاتووم هەڵدەگرین.

ژ/995ـ 1988/8/4

3 ـــ سەربەستییەکە

ئابەڵێ..سەربەستییەکە کامەیەو چۆنەو لەکوێدایە؟. ئایا سەربەستییەکی بەرەڵای بەرەڵایە؟. هەرگیز نا..چونکە بەرەڵای بەرەڵا, یانی دەرچوون لەسنووری شیعرو, پێنانە ناو سنووری پەخشانەوە. ئێمەش پەخشانمان ناویو شیعرمان دەوێ. خۆ پەخشانیش بەپێی بابەتەکانی, سنووری خۆی هەیەو لێدەرچوونی, پێنانە بۆ ناو سنووری بابەتێکیتری ئەدەب. بێگومان ئەم لەسنووردەرچوونە, ئاژاوە دەقەومێنێ. ئێمەش ئاژاوەمان ئامانج نییە. ئێمە شیعرو چیرۆكو شانۆگەرییو وتاری ئەدەبییو لێکۆڵینەوەمان, هەریەکە لەسنووری خۆیو بەدەستوورەکانی خۆی دەوێ. تۆ وەرە بیهێنەرە بەرزەینت..یەکێك بەرهەمێ بنووسێ کەدێڕێکی شیعربێ, ئەویتر

چیرۆك, سێیەمی وتار, چوارەم‌و پێنجەم‌و شەشەم..هتد هەریەکە بابەتێك بێ, چی دەردەچێ؟!. کەوابێ بمانەوێ‌و نەمانەوێ سنوور هەیە. بێسنووری لەم سەرزەمینەی ئێمەدا, تەنیا بەخەیاڵ هەیە. بۆیە دەڵێم کە سەربەستی بەمانای بەرەڵاّ, بۆ شیعریش‌و بۆ هەموو بابەتەکانی‌تریش(هەرهیچ نەبێ بۆ ئەم دەوروزەمانەمان), کارێکی بێهوودەیە.

ئینجا بابێینەوە سەر باسەکەمان..کەدەڵێین شیعری سەربەست, مەبەستمان لەسەربەستییە لەسنووری شیعر خۆیدا..لەسنووری سەرانسەری وڵاتی شیعر..جیهانی شیعر..گەردوونی شیعر خۆیدا. وەك دەبینن وتم وڵات, جیهان, گەردوون. چونکە سنوورەکەی بۆ شاعیری بەهەق شاعیر..بۆ شاعیری بلیمەت‌و لێهاتوو..بۆ شاعیری هەڵفڕیو بەشاباڵی شاعیرێتیی خۆی, بەگەردوونی بێبنی شیعردا, هێندەو هێندە بەرفراوانە, کەدەبێ ئاواتی دوو تەمەن‌و سێ تەمەنی ئاسایی مرۆڤی بۆ بخوازێ, تا بتوانێ زەفەر بەتەیکردن‌و شارەزا بوونی ئەمپەڕتائەوپەڕی ببا.

سا لەڕوانگەی ئەم باری سەرنجەوە, سەربەستییەکە وەها دەکەوێتەوە, کەبریتی‌بێ لە(پچڕاندنی ئەو کۆتوزنجیرەی, کەلەچوارچێوەی سنووری جیهانە بەرفراوانەکەی خۆیدا دەیبەستێتەوە. بریتی‌بێ لەزیاتر تینوتوانا پێبەخشینی شاعیر, لەبواری خوڵقاندن‌و داهێنان‌و گۆڕانکاری‌و بەرەوپێشەوەبردنیدا). بەڵاّم ئەمە بەچی دەکرێ؟. بەزۆر شت‌و هەرەسەرەکییەکەیان بریتییە لە(کەرتکردنی بڕگەکان). ئەو کەرتکردنەی من بیست‌و نۆ ساڵ لەمەبەر, قسەم لەبارەیەوەکردو وا ئێستا, بۆتە ڕێبازێکی سەرەکی لەشیعری کوردیماندا. بەڵاّم ئایا

کەرتکردنی بڕگەکان یانی چی؟. بێگومان ئەم کەرتکردنە هەڕەمەیی نییە, وەك هەندێك تێی‌دەگەن‌و لەسەری دەڕۆن, بەڵکوو دەستووری تایبەتیی خۆی هەیەو, شاعیری لێهاتوو ئەو شاعیرەیە, کەبتوانێ زەفەری پێببا. بۆیە مەسەلەی سەربەستییەکە, جارێکی‌تر لێرەدا سەرهەڵدەداتەوە. دەڵێم جارێکی‌تر, چونکە ئەوەبوو جاری یەکەم لەوتەی (بەرەڵاّی بەرەڵا)دا هاتە کایەوەو, تیایدا بەو ئەنجامە گەیشتین کەئێمە شیعرمان دەوێ نەك پەخشان. ئینجا وا ئەمجارەش هەردەڵێین: ئێمە کەرتکردنی بەدەستوورمان دەوێ نەك هەڕەمەیی. چونکە کەرتکردنی هەڕەمەیی, دەمانخاتە بارێکی ناهەموارترەوە لەحاڵەتی پێشوو. ئەمیان لەهەردوو جەژنەکەمان دەکا!. نەشیعرمان بەدەستەوە دەهێڵێ‌و, نەپەخشانمان دەسگیردەخا. دوایی دەگەڕێمەوە سەر ئەم لایەنەو, ئێستا باباسی کەرتکردنەکە بکەم.

لەوتاری پێشوومدا وتم: کێشەکانی شیعری کوردی بەپێی بڕگە, لەدەستووری ریزبوونی بڕگەکاندا لەڕووی سازوئاوازەوە, هێندە بەپێزن کەچەندین لقوپۆپیان لێدەبێتەوەو, شاعیری کارامە دەخەنە بەردەرکی جیهانێکی فراوانی خوڵقاندن‌و داهێنانەوە. بۆ نموونەش کێشی(12و13) بڕگەییم هێنایەوە, کەچۆن دەشێ بڕگەکانیان بەچەندین جۆر ریزببەستن‌و, هەجارەش ببنە خاوەنی دەستووری تایبەتیی خۆیان. باشە..ئەوە لەولا چەند دەستوورێك. ئینجا

من دێم لەڕێگەی کەرتکردنی بڕگەکانەوە, دەستوورانە دەستووریتر دەردێنم. من دێم شیعرێك لەسەر کێشی دووازدە بڕگەیی دەنووسمو بابلێین دەڵێم:

4

4+4

12 =4+4+4

4

4+4

4

یاخود دەڵێم:

4+4

4

12=4+4+4

4+4

12 =+4+4+4

4

ئیتر یاخودو یاخودو چەندت دەوێ بدە بەدەمییەوە. یا بۆ شێوەکەیتریان دەڵێم:

3

3+3

12 =3+3+3+3

3+3

3+3+3

3

ئیتر بۆ ئەمیش یاخودو یاخودو چەندت دەوێ بدە بەدەمییەوە. دیارە لێرەدا منم کەوا دەڵێم. دەنا دەشێ بۆ شاعیری لێزانو کارامە, زۆر باریتر هەبێو بتوانێ بیدۆزێتەوەو, ئەسپی داهێنانو خولقاندنو نوێخوازیی خۆی, لەمەیدانیاندا تاوبدا. یا من دەڵێم: کەلە شیعرێکی پازدە بڕگەییدا دەتوانرێ بووترێ:

5+5

5

5+5

15 =5+5+5

5

ئینجا دیسان یاخودو یاخودو هتد. بەم پێیە شاعیری وێڵی دوای داهێنان و نوێخوازی..شاعیری پێشڕەوی بەهەقیانەت پێشڕەو.. شاعیری چاك تێگەیشتوو لەپێشڕەوایەتی و لەمەرج و پێویستییەکانی پێشڕەوایەتی, دەتوانێ زۆر باریتر بدۆزێتەوە. دەتوانێ تەنانەت لەچوارچێوەی ئەم سەربەستییە سنووردارەدا, گەلێ نوێکاریی جوانجوانی ئەوتۆ بەدیبێنی, کەنەوەکانی داهاتوو بەشانازییەوە دەستی بۆ بەسنگەوەبگرن.

کەوابێ وەك چۆن کێشە کوردییە خۆماڵییەکان(بەحسابی بڕگە), دەرگای جیهانێکی شیعریی فراوانیان لەبەردەم شاعیرانی کورددا خستە سەرپشت و, ئەوە بووە هۆی بەرپابوونی راچەنینێکی مێژوویی لەشیعری کوردیدا, هەروەهاش کەرتکردنی بڕگەکانی ئەو کێشانە, شۆڕشێکیتری تێدا هەڵگیرساندو لەگەشەکردن و پێشکەوتندا, بردییە پلەیەکیتری مێژووییەوە. ئەمەش لەماوەی کەمتر لە(35) ساڵدا, کەبەڵگەیەکی گەلێ بەمەغزایە بۆ زیندوویی و چالاکیی ئەدەبی کوردی.

ژ/997ـ 1988/8/11

4ـــ شیکردنەوە

لەسێ وتاری پێشوومدا, باسی(شیعری سەربەست, کێشەکانی شیعری کوردی و شیعری سەربەست و سەربەستییەکە) خۆیم کرد. ئینجا ئێستا وا شیعرێکی نزیکەدەستی ناو هاوکاری دەگرم و,لەگەڵ گەلێ رێزو دڵسۆزیمدا بۆ خاوەنەکەی, کەهیوادارم دڵگران نەبێ کەشیعرەکەیم بۆ مەبەستەکەم کردۆتە دەسکەلا, لەبەر رۆشنایی سەرنج و بۆچوونەکانی ئەو سێ وتارەمدا, هەوڵ دەدەم شیی بکەمەوەو دەریبخەم, کەئەو سەربەستییە چۆن کرداری لەگەڵدا کراوەو دەبێ چۆن بکرێ؟. شیعرەکە بەناونیشانی(پۆستەرەکان)ەو لەژمارە(989ـ ل/6)دایە. شیعرەکە بریتییە لەچوار پۆستەری بەناوەرۆك شیرین و جوان و, لەسەر کێشی هەشت بڕگەیین و, وەك هەر شیعریکیتری رێبازە سەرەکییەکەی ئێستای شیعری کوردی, دەستووری کەرتکردنی بڕگەکانیان تێدا بەکارهێنراوە. بەڵام بابزانین چۆن؟. پۆستەری یەکەم(خونچەگوڵ گیان), بڕگەکانی بەمجۆرە کەرت کراون:

1ـ تۆ/خون/چە/بووی/خۆ/شم/ویس/تی= 4+4

2ـ بە/هار/هات/خۆت/کر/دە/گو/ڵ و= 4+4

3ـ پا/یی/زیش/هات= 4

4ـ ن/زیك/بووی/تە/وە/لە/وە/ران = 4+4

5ـ ئێس/تا/زۆ/رم/لێ/دە/تر/سیت = 4+4

6ـ پێت/ب/لێم/کام/یا/نی/کام/یان = 4+4

7ـ بە/ڵام/ئا/زیز = 4

8ـ مه/تر/سه/لێم = 4

9ـ ئێس/تاش/لای/من = 4

10ـ خون/چه/کەی/جا/را/نی/جا/ران = 4+4

گومانی تێدا نییە کەئەم پۆستەرەیان لەڕووی کەرتکردنی بڕگەکانەوە, تابڵێیت کۆک‌و ڕێکوپێکە. چونکە تۆ ئەگەر بتەوێ بۆ بارێکی‌تری کەرتکردنەکە بگەڕێیت کەلەمە جوانترو کاریگەرتربێ, نایدۆزیتەوەو دەسگیرت نابێ. ڕەنگە بتوانیت بڵێیت کەدەکرێ دێڕی هەشتەم بخرێتە پاڵ دێڕی حەوتەم. بەڵام نا..جیاییەکەی یا بابڵێین سەربەخۆییەکەی وەک دێڕێك, بەهێزترو کاریگەرترە. چونکە بەوێنەی دێڕی سێیەم(پایزیش هات) کەکاریگەریی سەربەخۆییەکەی زۆر ئاشکرا دیارە, باشترو ڕاستەوخۆتر مانا بەدەستەوە دەدا. بەڵام لەپۆستەری دووەم(خۆشم ئەوێت)دا بەپێچەوانەوە, کەلێنێکی گەورە کەوتۆتە شێوەی کەرتکردنی بڕگەکانەوە..چۆن؟. بابژمێرین‌و پێوانە بکەین:

1ـ گه/لیێ/سەی/رە = 4

2ـ س/تە/مە/کە/خۆش/مت/ب/وێ = 4+4

3ـ تە/نا/نەت/دوور/بە/دوو/ریش/بێ = 4+4

4ـ نی/گای/چا/وێ/کم = 5

5ـ پێت/کە/وێ = 3

وەک دەبینین دێڕی چوارەم‌و پێنجەم, لەسەر بارە دروستەکەی کێشی هەشت بڕگەیی کەرت نەکراون‌و, بڕگەکانی دێڕی پینجەم بەپێی دەستوور, دەبوو بچنە پاڵ دێڕی چوارەم. بەمانایەکی‌تر, ئەمیان هەڵسووڕانە لەسنووری دەستوورەکەداو, ئەویان لێدەرچوونێتی.

هەروەها لەپۆستەری سێیەم(هەژارو کولێرە)دا, کەلێن‌و کەموکووڕی هەیەو بەڵام لەبابەتێکی‌تر. لەمیاندا کەرتکردنەکە بەلەنگی کراوە. پۆستەرەکە دەڵێ:

1ـ کە/هە/ژا/رێ/بر/سی/ئە/بێ = 4+4

2ـ لە/بر/سا/نا = 4

3ـ هێ/ڵن/جی/بر/سی/دێ/نێ = 4+3

ئینجا لەدێڕێکی‌تردا دەڵێ:

یە/کێ/لە/نا/نەو/(!)خا/نە/کان = 4+4

لێرەدا دوو دێڕ سەرنج ڕادەکێشن‌و کەلێنەکە نیشان دەدەن. یەکەمیان دێڕی سێیەمە کەبریتییە لەحەوت بڕگە(4+3)و من لام وایە, ئەمیان هەڵەیەکی چاپی تێدایەو دەبێ وشەی برسی (برسێتی)بووبێ, کەبەمە لەنگییەکە نامێنێ‌و ژمارەی بڕگەکان ڕاست دەبنەوە. لەکاتێکدا لەدووەمیاندا کەدێڕەکەی‌ترە, کارەکە ڕاست بەپێچەوانە دەکەوێتەوە. واتە ئەگەر برای شاعیر

نووسیبێتی(نانەوخانەکان) بەبێ ئەلفی دوای واوەکە, ئەوا تەنانەت زەروورەتە شیعرییەکەی جارانیش قەت بوارنادا, ئەو ئەلفەی(نانەوا) لەو ناوەندەدا بپەڕێنیٚو بیکا بە(نانەو). ئینجا ئەگەر هەڵەی چاپیش بیٚو بڵێین ئەلفەکە پەڕیوە, ئەوا ئەمجارە ژمارەی بڕگەکان دەبنە:

یە/کیٚ/لە/نا/نە/وا/خا/نە/کان = 4+5= 9

دواجار پۆستەری چوارەم کە(ژەنگەسوورە)یە, ڕێکوپێکەو هیچ نەنگییەکی تێدا نییە. دەمێنێتەوە بڵێم: ئەم شیکردنەوەیە شیعرێکی گرتەوە, کەهەشت بڕگەییەو ئەوەبوو لەوتارێکی پێشوومدا وتم: ئەمە لەکێشە زۆر ئاسانەکانە. لەکاتێکدا کار لەگەڵ کێشەکانیتردا, روو لەزەحمەتیو ئاڵۆزیدەکاو, لقوپۆپی زۆر لێدەبێتەوە. بۆ نموونە : ئایا شیعریکی حەوت یا یازدە یا سیازدە یا چواردە بڕگەیی, چۆن کەرت دەکریٚ؟. ئەمە یەکێکە لەو مەسەلە سەختانەی, کەشاعیر لەم بوارەدا تووشی دەبیٚ. کەوابیٚ ئێمەش لەمەسەلەی کەرتکردنی بڕگەکاندا لەکێشەکانی شیعری کوردیدا, دەتوانین وەکوو(نازك الملائکە) بڵێین: دوو بابەتمان هەن. یەکەمیان ئاسان کەئەمانەن (8 ,10 ,12 ,15 ,16) بڕگەیی. دووەمیان گران کەئەمانەن(5, 7, 11, 13, 14) بڕگەیی.

ژ/999ـ 1988/8/18

نهێنیەکانی هونەری چیرۆك نووسین

1-پێشەکی دوو پرسیار

وادەبیٚ بە(21) ژمارە کەبەو (ورشە)یەو بەزنجیرە, بەشداری لە(هاوکاری)دا دەکەمەوە. ئینجا ئەوەبوو لەزۆربەی ئەو ژمارانەدا دوور لەپسپۆرایەتیو, بەپێی ئەو هەندە زانیارییەی بۆخودی خۆم لەلام پەیداببوو, باسم لەشیعر بوو. دەمویست ئەو کەمەکە تێبینیو باری سەرنجەی بۆ خۆم لەئەنجامی وردبوونەوەمدا لەلام کەڵەکە بووبوو, بیخەمە بەرچاوی هەم خوێنەرانو هەم بەتەنگەوەهاتوانی کاروانی شیعریمان, بەو نیازەی بەڵکوو سوودێکیان هەبیٚو کەسانێکیان لێپەیدا ببیٚ, بەدوایاندا بچنو باشترو تێروتەسەلتر لێیان بکۆڵنەوەو, راستو چەوتیشیان لێکجودا بکەنەوە. دیارە من ناڵێم کەهەرچیم لەبارەی شیعرەوە هەبووە وتوومە. نا..بەڵکوو من خۆشم قسەیترم زۆرهەن بیانکەم, یا هیچ نەبیٚ درێژەی ئەو تێبینییانەم زۆر پێماون دەریانبڕم. بەڵام لەبواری ئەم ورشەیەدا, تەنیا هێندە دەووترا کەووترا. بۆیە واجاریٚ لەشیعرلادەدەمو دێم هەندێکیش باس لەچیرۆك دەکەم, کەئاشکرایە ئەمیان پیشەی خۆمەو دەبیٚ لەشارەزاییەکی باشترەوە لەشیعر, قسەی لێبکەم. بۆیە هەوڵ دەدەم قسەکانم لەگەڵ سەرباسەکەمدا بگونجێنو, وابن کەلە(نهێنییەکانی هونەری چیرۆکنووسین) بدوێن. با بنەماکانیش هەر ئەوانەبن, کەلەسەر زاری رەخنەگرو لێکۆڵەرەوەکانن(وەك دوایی دەکەوێتە بەرچاوتان).

پێشەکی من بەوەرامدانەوەی دوو پرسیاری ساکار دەست پێدەکەم, کەیەکەمیان دەڵێ: ئایا چیرۆکنووس بۆچی چیرۆك دەنووسیٚ؟. دووەمیشیان دەڵێ: ئەی ئایا خەڵك بۆچی چیرۆك دەخوێندنەوە؟!. ئینجا ئەمە دەشێ بخرێتە قاڵبی مەسەلەی(مریشك و هێلکە)کەوەو بووترێ: ئایا چیرۆکنووس بۆیە چیرۆك دەنووسێ تاخەڵکەکە بیخوێندنەوە, یا خەڵکەکە چیرۆك دەخوێندنەوە بۆیە چیرۆکنووس چیرۆك دەنووسێ؟!. ئەگەر مەسەلەکە بخرێتە ئەم قاڵبەوە, منیش ناچار دەبم هەر وەرامە بێوەرامەکە بدەمەوەو بڵێم: بەڵێ..مریشك لەهێلکەیەو هێلکەش لەمریشکە!. واتە چیرۆکنووس چیرۆك دەنوسێ تا خەڵکەکە بیخوێندنەوەو, خەڵکەکەش چیرۆك دەخوێندنەوە بۆیە چیرۆکنووس دەینووسێ!.

بێگومان من ئەم بارەی وەرامی پرسیارەکانم مەبەست نییە ئەم بارەی ئەوەتا بریتییە لەهەقایەتی مێشەکەو(خوام بەهەقە)کەو دەبڕێتەوە. بەڵکوو من چوونەناوجەرگەی کردارەکەوەم مەبەستە..چوونەناوجەرگەی چالاکییە مرۆڤانەکەوە, کەدەکاتە (چالاکی+ مرۆڤ). واتە بۆ هەریەکێك لەدوو لایەنەکە(نووسەرو خوێنەر), هەردوو مەرجەکە(چالاکی, مرۆڤ) لەکایەدان و, لەلای هەردووکیش لەناو یەك کوورەدا جۆش دەخۆن, کەکارە هونەرییەکە خۆیەتی. یائەگەر روونتر موعادەلەکە بخەینەڕوو دەڵێین: نووسەر لەلای خۆیەوە وەك مرۆڤێك جۆرە چالاکییەك دەنوێنێ و, لەئەنجامیدا کارە هونەرییەکە بەدیدێنێ. لەکاتێکدا لەبەرامبەریدا خوێنەریش لەلای خۆیەوە وەك مرۆڤێك, جۆرە چالاکییەك دەنوێنێ و لەئەنجامیدا, کارە هونەرییەکە دەخوێنێتەوە. بێگومان ئەم موعادەلەیە وامان لێدەکا هەوڵ بدەین بزانین, کەئایا بۆچی هەم نووسەرو هەم خوێنەریش, پەنا دەبەنە بەر ئەمجۆرە چالاکییە؟!.خۆدیارە کەچالاکییەکە یەکێکە لەهەزارەها جۆر چالاکی, کەرۆژانە لەلایەن ملیارەها مرۆڤەوەو, ملیارەها جاردەنوێنرێن هەروەکوو دیارە کەلەو بابەتەش نییە ئەگەر نەکرێ(وەك خواردن), مرۆڤی پێبەفەوت بچێ, کەچی دەشکرێ..بۆچی؟!. لەدەمێکەوە وتراوە کەمرۆڤ تەنیا بەنان ناژی. خۆ ئەوی راستی بێ دەژی. بەڵام گرنگ مەغزای قسەکەیە کەدەڵێ: مرۆڤ جگەلەنان, زۆرشتی‌تریشی پێدەوێن, تا بەهەقیانەت بژی. یەکێ لەو زۆرە, هەست کردنێتی بەژیانەکە..بەپڕبەپڕی ژیانەکە. دەنا خۆ ئاژەڵیش دەخواو دەژی.! هەستپێکردنەکەش هەزارو یەك باری هەیە. ئینجا یەکێك لەو هەزارویەکە خۆسەلماندنە. خۆسەلماندن لەڕیزو لەڕووی ئەو ملیارەهایەی‌تردا کەهەن. دیارە ئێمە لێرەدا باسمان لە نووسەرو لەخوێنەری چیرۆکە. ئا..نووسەر کەدەگونجا دارتاشی یائاسنگەری بۆ خۆسەلماندنەکە لەخۆ بگرێ و, کەچی چیرۆکنووسینی لەخۆگرتوە. دوای تێپەڕبوونی بەبۆتەی چەندین موعادەلەی‌تردا, ئەمیانی لەبەردەمدا لێبۆتە تاقە رێگایەك و گوتوێتییەبەر. واتە تەنیا ئەمیان بەمسۆگەرترین رێگا بۆخۆسەلماندنەکە دەزانێ. بێگومان لێرەدا دەبێ ئیشارەت بەوە بدەم, کەئەم بنەمایە تەنیا نووسەری سەرکەوتوو دەگرێتەوە, چونکە ئەو کارێکی هەروا سووکوئاسان نییەو, گەلێ مەرجی تایبەتیی خۆی‌هەن,

کەبێمسۆگەرکردنیان نایەتەدی, باهەرچی حەزوئارەزوویەکیش لەدلێدایە, بۆی بخاتەکار. ئیتر هەرلێرەشەوەیە ئەوحاڵەتە روودەدا کە دەووترێ: فڵانە نووسەر داهێنەرو خوڵقێنەرەو, دواجار گەورەو نەمرەو, فیسارە نووسەریش ئەرزوحاڵنووسێکەو هیچیتر. بەڵێ..بۆ نووسەر وەها, کەلەبنەڕەتدا بۆ خۆیو لەپێناوی سەلماندنی بوونی خۆیدا دەنووسێو کەچی, ئەنجامە هەرە راستەوخۆو دیارو ئاشکراکەی وادەکەوێتەوە, کەنووسینە بۆ ئەو کەسانەی دەیخوێندنەوەو, کەئەوی راستیبێ بێبوونی ئەو کەسانە, ئەوی نووسەر قەت نایەتە بەر زەین بتوانێ, بوونەکەی خۆی بسەلمێنێ.

کەوابوو ئێستا بابێینە سەرخوێنەرو بپرسین: ئەی ئایا ئەم بۆچی دەخوێنێتەوە؟!. گومانی تێدا نییە کەئەمیش راست وەکوو نووسەرەکە کرداردەکا, بەڵام بەباری خۆدۆزینەوەدا کەدیوەکەیتری خۆسەلماندنە. خۆ وەنەبێ خۆدۆزینەوەکەش یەك جارەکیو لەتەنیا یەك بەرهەمدا بێ, هەرگیز نا..بەڵکوو بەژەمژەمو هەر تۆزەی لەبەرهەمێکداو, ئەنجامیش وەها دەکەوێتەوە, کەقەت لەو بەرهەمانەدای دەیانخوێنێتەوە, بەتەواوی خۆی نادۆزێتەوەو هەردەم بەچەشنی بەدواداچوونی سێبەری خۆی, هەر دەخوێنێتەوەو هەر نایگاتێو, ئیتر ئەمەشە هۆی بەردەوام بوونی خوێنەر, لەسەر خوێندنەوەی چەندین بەرهەمی جۆراوجۆری, چەندین نووسەری جیالەیەکتر. بەم پێیە جیهانی نووسەرو جیهانی خوێنەر, چەندە لەیەکتر دابڕاونو لەیەکترەوە دوورن, هێندەش بەیەکترەوە بەندنو پێکەوەنووساون. واتە هەریەکەیان بۆخودی خۆی تێدەکۆشێ, کەچی هەریەکەشیان لەپێکی کۆششی ئەویتریان دەنۆشێ..یا پێکەوە کاروان دەگەیەننەجێ.!

1988/9/1 ـ 1003/ژ

2- زمان

لەوتاری یەکەممدا هەوڵم دا, وەرامی ئەو دوو پرسیارە ساکارە بدەمەوە کەدەڵێن: چیرۆکنووس بۆچی چیرۆك دەنووسێو, خوێنەریش بۆچی چیرۆك دەخوێنێتەوە؟!. لەم وتارەشمدا تەقەلا دەدەم, لەزمانو بایەخی زمان لەهونەری چیرۆکنووسیندا بدوێم. ئینجا دەپرسم: بۆچی زمانم پێش لایەنەکانیتر خست؟!. لەوەرامدا دەڵێم: چونکە زمان بەردی بناغەیەو ئاشکرایە, کەنووسەر بەبێزمان, هەر لەبنەڕەتەوە هیچی لەبواری نووسیندا پێناکرێ. من بەشبەحاڵی خۆم, بەهیچ کلۆجێك نایەتە بەرزەینم, کەنووسەرێك بێبەکارهێنانی زمان بتوانێ بنووسێ. ئەمە کارێکی زەق لەبەرچاوەو, هیچ بێنەوبەرەو ئەملاوئەولایەکی تێناکەوێ.

دەکەوابێ چیرۆکنووس بەر لەهەر لایەنێکیتری هونەرەکە, زمانە ـ بەردەبناغەکەی لەبەردەمدا دەبێتە ئەو تەگەرە هەرە سەختەی, کەدەبێ لەوەختێکی زووەوە, لای لێبکاتەوەو

هەوڵی زاڵبوون بەسەریدا بدا. خۆمن وەنەبێ نیازم لەم نووسینەو لەوانیتریشدا کەدادێن, ئامۆژگاریکردن بێ..هەرگیز نا. بەڵکوو دەمەوێ لەمەسەلەی زمان وەك یەکێك لەنهێنییەکانی هونەرەکە بدوێمو بڵێم: چیرۆکنووس ئەگەر بەردی بناغەکەی باش نەچەسپاندبوو, دوایی هەزار بەردی زەڕکەفتکراویشی لەسەرهەڵچنێت, ئەگەر هەرەسیش نەهێنن, لەبەرچاوان هەر شەقوشلۆق دەنوێننو باقوبریقیان دادنادا. لەگەڵ ئەوەشدا بەلاتەوە سەیرنەبێ ئەگەر بڵێم: هەرچەندە زمان ئەوبەردی بناغەیەیە کەهەیە, بەڵام بەردێکی رەقی رووتیش نییەو بووترێ: ئەوەتا زمانەکەم بەپێی هەموو دەستوورەکانی, کۆكو رێکوپێکەو هەڵەی زمانەوانیی تێدانییەو دەبێ بۆم بسەلمێنرێ, کەبەردی بناغەی چیرۆکەکەم بێکەموکووڕییە!. نەخێر..قەت ئەمەش وانییەو بەشی هەرە گەورەی نهێنییەکە لێرەدایە. بۆیە من لەلای خۆمەوە دەڵێم: بەردەکە هێندەی رەقێکی رووتە, هێندەش نەرمونیانێکی(کورد واتەنی) تووکی قوورییە. یا ب††††††††††††††††††††††††††††††††††† ††††††††††††††††††††††††††††††††††† ††††††††††††††††††††††††††††††††††† ††††††††††††††††††††††††††††††††††† ††††††††††††ئەوتۆیان نابێ. لەکاتێکدا بەکێشان, جیاوازییەکی گەورەیان دەکەوێتە نێوانەوە.

سا کارمان لەگەڵ بەکارهێنانی زمان لەهونەری چیرۆکنووسیندا(هێندەی پەیوەندیی بەنهێنییەکەوە هەبێ), راست وەها دەکەوێتەوە. تۆ بەردە ـ ئیسفەنجەکە(کەبەردی بناغەکەیە), بەڕێکوپێکی بەکاردەهێنێت. بەڵام ئایا لەحاڵەتی وشکییەکەیدا بەکارت هێناوە, یا لەئاوی ماناو مەغزای قووڵت وەرداوەو, خستووتەتە بەرچاوی خوێنەرەکەت؟!. خۆ ئاشکراشە کەئەگەر تۆ توانیبێتت ئەوە بکەیت, ئەوا ئیتر چارەنووست(واتە چارەنووسی بەرهەمەکەت), دەکەوێتە بەرحوکمی لایەنەکەی بەرامبەرت, کەخوێنەرەو کەئەمیش ئەوەتا(وەك لە وتاری پێشوومدا دەسنیشانم کرد), خاوەنی جیهانێکی تایبەتیی خۆیەتیو, بەڵام وێڵی گەڕانیشە بەدوای یەکێك(یاخود یەکانێکدا), کەبەحاڵەتی خۆدۆزینەوەو یەککگرتنەکەی بگەیەنێ. حوکمەکەش(من باوەڕم وایە) کەلەزۆربەی جاردا, بەلایەنگرتنی تۆدا دەشکێتەوەو کەمجار بەپێچەوانەوە دەبێ. بۆچی؟!. چونکە هێندەی تۆکۆششت لە لەئاووەردانی ئیسفەنجەکە(مانا دەردانەوە بەمێشکت) کردوە, هێندەش ئەو کۆششی بەوەرگرتنو خۆخواردنەوە لەگەڵ وەرگرتنەکەو, جۆشخواردنی بۆخۆی لەگەڵیدا کردوەو بەوە هەردوو جیهانەکەتان, سەرەڕای جیاوازیشیان لەیەکتر, بەیەك گەیشتوونو دیسان کورد واتەنی, بەیەکتر شادوشوکوربوون, کەهەر ئەمەشە مەغزا هەرە گەورەکەی کۆششی هەردوولاتان. دەنا دەیڵێمەوە: تۆ چ مەجبووریت چیرۆك بنووسیتو, ئەویش چ مەجبوورە چیرۆك بخوێنێتەوە!!.

بەم پێیە زمان لەهونەری چیرۆکنووسیندا، نابێ تەنیا بریتی‌بێ لەوەی بووترێ: واهات واچوو، بەڵکوو پێویستە گەلێ بەولاوەترەوە بێ‌و دەبێ جگە لەمەرجە هەرە سەرەتاییەکە، کەزانینی دەستووورە ئاساییەکانێتی(یەکەمجار بەسەلیقەو دوایی بەتێگەیشتنەوە)، هەوڵدانی مەلەوانیکردنیش بێ لەدەریا قووڵ‌و بەرینەکەیدا، بە ئامانجی بەدەستەوەدانی زۆرترین‌و کاریگەرترین ماناو، راگەیاندنی بەو کەسەی کەئەوەتا لەبەری ئەوبەرەوە، لەچاوەڕوانی وەرگرتندایە لەتۆی نووسەر. تۆ بۆئەم مەسەلەیە دەبێ هەر لەوەختێکی زوودا لەخۆت بپرسیت، کەبۆچی کورد لەدێر زەمانەوە وتویێتی: فلانەکەس زمانلووسە؟!. تۆ وەرە بچۆرە بنجوبناوانی وتەکەوە. خۆمن خوانەخواستە ناڵێم تۆ زمانلووسبە بۆ هەڵخەڵەتاندن!. نا..بەڵکە زمانلووسبە بۆ راکێشانی(یاداخزاندنی) بۆناو جیهانەکەی خۆت، کەمن قەت گومانم نییە جیهانی رووناکی‌و خێرو خۆشییە. ئابەڵێ زمانی‌لووس، کەقەتیش نابێ وەها بگەیەنێ گوایە چیرۆکنووس، ببێتە پسپۆڕێکی زمانەوانی!. هەرگیز نا..بەڵکوو من داوادەکەم‌و مەرجیشە، کەچیرۆکنووس ببێتە پسپۆڕی زمانی چیرۆکنووسین. بەڵام ئایاچۆن دەبێتە ئەم پسپۆڕە، ئەوە ئەرکی سەر شانی خۆیەتی. ئینجا خۆ لەخۆڕایی نییە کەدەووترێ: فلانە چیرۆکنووس خاوەنی عەجەب زمانێکی پاراوی تایبەتیی خۆیەتی؟!. لێرەدا زاراوەی(لووسی)یەکە لەبیرمەکەو دەشێ بووترێ: عەجەب زمانێکی لووسی هەیە؟! یا دەووترێ فیسارە چیرۆکنووس، زمانێکی زۆر خراپی لەنووسینی چیرۆکەکانیدا هەیە!. لێرەشدا لووسییەکە هەر لەبیرمەکەو دەشێ بووترێ: بڕوانن کابرا چ زمانێکی زبری کوڵکنی هەیە؟!.

بەهەر حاڵ زمانی پوختیش..بەردی بناغەکەش..بەردە ئیسفەنجییەکەش..تەنانەت لووسییەکەش، هەر کەس ناکا بەچیرۆکنووسێکی باش، ئەگەر مەرجەکانی‌تری نەچنە پاڵ. مەرجەکانی‌تریش(کەبریتین لەنهێنییەکانی‌تر)، زۆرن‌و لقوپۆپی زۆریشیان لێدەبێتەوە. لەوتاری داهاتوومدا، هەوڵدەدەم لەیەکێکی‌تریان بدوێم.

ژ/1005 ـ 1988/9/8

3ـــ کەسان

لەوتاری پێشوومدا وتم کەزمان، بەردی بناغەیە لەهونەری چیرۆکنووسیندا. بەڵام ئاشکرایە کەبەتەنیا بەردی بناغە، بینای چیرۆکێک دروست نابێ، بەڵکوو زۆر کەرەسەی‌تری پێدەوێ‌و، بەکارهێنانی ئەو کەرەسانەی‌تریش، وەستایی‌و شارەزاییەکی زۆریان پێویستە، کەدواتر لێیان دەدوێین‌و لەسەریان رادەوەستین. بەڵێ..هیچ چیرۆکێک بێکەسانێک نابێ، کەباسیان لێوەدەکا. بەڵام باپێشەکی ئەوە بڵێم کەمەبەست لەکەسان، تەنیا ئادەمیزاد نییە، بەڵکوو هەموو گیاندارێک‌و ، تەنانەت دەشێ بێگیانیش بگرێتەوە، ئەگەرچی لەئەنجامدا گیاندارو بێگیانەکانیش، هەر بەپەیوەندی لەگەڵ ئادەمیزاددا باس دەکرێن. چونکە ئەگەر هیچ ئادەمییەکیش لەچیرۆکەکەدا

لەئارادا نەبێ، خۆ ئەوەی باس لەگیاندارو بێگیانەکانیتر دەکا کەنووسەرەکەیە، هەر ئادەمییەو هەر زادەی بیرۆهۆش‌و هەستونەستی ئەوە، دادەڕژێتە سەرکاغەزی سپی‌و دەبێ بەو چیرۆکە. هەروەها دەبێ ئەوەش بڵێم کەکاتێ کەسان بەکۆ ناودەبەم، مەبەستم ئەوەیە کە ئەگەرچی چیرۆکێك تەنانەت لەیەك کەسی سەرەکیش بدوێ، قەت واناکەوێتەوە کەئەو یەك کەسە، بەتەنیاو بیهیچ جۆرە پەیوەندییەك لەگەڵ کەسانیتردا،(ئادەمی‌بێ یا گیننداری‌تر یا بێگیان)، قسەی لێوەبکرێ. من لەلای خۆمەوە، قەت ناتوانم حاڵەتێك لەم بابەتە بێنمە بەرزەینی خۆم..حاڵەتێك کەئەو کەسە بەشێوەیەکی رەها تاکوتەنیاو بڕاییبڕ، لەگەڵ دەوروبەریدا بێپەیوەندی‌بێ. بەم پێیە دەتوانین بڵێیت: چیرۆك بەبێکەسێك کەدەبێ لێی‌بدوێ، قەت دروست نابێ. کەسەکەش باسەرەکیش بێ، بێپەیوەندی لەگەڵ کەسانێکی‌تری ناو دەوروبەریدا، دیسان قەت دروست نابێ. کەسانیش مەرج نییە تەنیا ئادەمیزادبن، بەڵکوو دەشێ هەرگیاندارو بێگیانێکی‌تربن، بەڵام هەر بەپەیوەندی لەگەڵ ئادەمیزاددا. چونکە هەرهیچ نەبێ خوڵقێنەری چیرۆکەکە ئادەمیزادێکە.

ئینجا ئایا ئەم وردکردنەوەیە بەچ ئەنجامیکمان دەگەیەنێ؟!. راست بەو ئەنجامەمان دەگەیەنێ، کەچەندە بمانەوێ ئەمدیووئەودیو بە مەسەلەکە بکەین، کار هەر وەها دەکەوێتەوە کەئامانج لەنووسینی چیرۆکەکەو لەخوێندنەوەی تەنیا ئادەمیزادە. نووسەر ئەوەو خوێنەریش ئەوە. خۆ ئەگەر نموونە بهێنمەوە دەتوانم بڵێم: دەشێ شەمپانزییەك ببێتە کەسی سەرەکیی چیرۆکێك. کەچی ئەو ئەگەرچی یەکێکیشە لەزیندەوەرە هەرەزیرەکەکانی‌تر، نابێتە نووسەر یا خوێنەری چیرۆکێك!..(هیچ نەبێ لەم سەردەمەدا!). ئەمە مەسەلە بنەڕەتییەکەی کەسانە لەهونەری چیرۆکنووسیندا. بەڵام خۆ من پێم وانییە، کەتەنیا بەوەندە دەبڕێتەوە. نەخێر..گرفت لەلقوپۆپەکانیدایە. تکایە ئێوە سەرنج بدەن..سێ چوار مانگێك لەمەوبەر، دەزگای نەتەوە یەکگرتووەکان لەهەواڵێکدا بڵاوی‌کردەوە، کەوا ژمارەی ئادەمیزاد لەسەرزەمیندا بوو بەپێنج ملیار. هەمووش دەزانین کەئەمانە پێنج ملیار پەنجەمۆر یا ئاوازی دەنگی‌جیا لەیەکتریان هەیە. بەیناوبەینیش دەخوێنینەوە کەئەها دەرکەوت فڵانە یا فیسارە سیفەتیش، لەهەر ئادەمییەکدا لەملیارەهاکەی‌تر جیایە. دیارە من نامەوێ داخزێمە زەلکاوی ئەو بۆچوونەوەی، کەدەڵێ گوایە پێنج ملیار جیهانی دژبەیەکتر هەن‌و، بەیەکتردا دەدەن‌و لەئەنجامدا، شەڕوشەڕخوایی دەبێتە کارێکی ئەزەلی!. هەرگیز نا..بەڵکوو دەمەوێ بڵێم: کاتێ چیرۆکنووس دەیەوێ لەیەکێ لەو پێنج ملیارە بدوێ، دەبێ بزانێ کەبۆ نموونە: پەنجە مۆرەکەی جیاوازە لەهەر پێنج ملیارەهاکەی‌تر. کەلەئەندێشەیەکی دەدوێ، با لەلای ملیارەهای‌تریش هەمان ناوی هەبێ(دڵداری، برسێتی، شین، هیوا، ترس، ئازایەتی..هتد)، دەبێ ئاگاداربێ کەجیاوازە لەوەی لەلای ملیارەهاکەی‌تر هەن. رەنگە جیاوازییەکە هێندەی تاڵەموویەك‌و زۆرکەمتریش بێ، بەڵام هەر جیاوازە.

ئینجا لێرەدا دیسان ئەو پرسیارە سەرهەڵدەداتەوە, کەئایا ئەوەی چیرۆکەکە دەنووسێ کێیە؟!. ئایا یەکێك نییە لەو ملیارەهایە؟!. با بێگومان!. دەیسا ئەمە چ مەغزایەکمان دەداتێ؟!. بێگومان بەسەرێك دەستەوستانی و بەسەرێکیش کارامەیی. دەستەوستانی, چونکە راگەیشتن بەپێنج ملیار جیهانەکەدا, لەوزەی هیچ مرۆڤێکدا نییە. کارامەییش, چونکە کام نووسەر بەزۆرترینندا رابگا, گرەوی بردۆتەوەو هەر ئەمەشە, کەنووسەرێك لەنووسەرێکی‌تر جودادەکاتەوە. ئەمەی کەوتم راماندەکێشێ بۆباریکی‌تری باسەکە. ئەم بارەیان دەڵێ: هێندەی مەسەلە پەیوەندیی بەکەسانی چیرۆکەوە هەبێ, چیرۆکنووس رووبەڕووی نهێنیی دوو گەردوون دەبێتەوە. یەکەمیان ئەوەیە کەلەبەرچاوەو ئادەمیزاد لەبەرەبەیانی مێژووەوە پێوەی خەریکە, تاوای لێهاتوە کەئێستا ئەستێرەیەکی لەدووریی ملیۆنەها ساڵی تیشکییەوە تێدا بەدی‌دەکاو, ناوی لێدەنێ و دەیناسێ. دووەمیشیان ئەوەکەی بندەستی خۆیەتی, کەبریتییە لەجیهانەکەی ناخی خۆی‌وئەوەکانی ملیارەهاکەی‌تر, کەلەگەڵیداو لەرۆژگاری خۆیدا هەن. بۆ ئەم گەردوونەشیان, ئاشکرایە مرۆڤ لەوەی تێپەڕاندوە بریتی‌بێ لەتەنیا دڵ و جگەرو ریخۆڵەو گەدەو ئێسك و دەمارو ماسولکەو..هتدو, لەمێشکیش کەگەردوونە زەبەللاحەکەی پێتەی دەکا. بێگومان من نامەوێ لەم رووەوە بچمە ناو(توونی بابا)ی فەلسەفەوە. بەڵکوو, تەنیا دەمەوێ بڵێم کەپەیوەندیی چیرۆکنووس, پتر لەگەڵ ئەم گەردوونیاندایە نەك ئەویان. هەروەکوو زیاتریش لەگەڵ مێشکدایە بەدیوی ناوەوەدا بۆ قووڵایی ناوخۆی, نەك بەدیوی دەرەوەیدا بۆبینین و ناسینی شتە زەبەللاحەکان.

بەمجۆرە چیرۆکنووس لەمامەڵەکردنی لەگەڵ کەساندا, دەبێ دووجار زانابێ. جارێك وەك زاناکەی گەردووونناسی دەرەوەو, ئەمیان هەروا بۆئاگاداربوون لەوەی کەلەولا هەیە. جارێکیش وەك ئەوەکەی لەمەڕ خۆی, کەدەبێ بەهەموو پێچوپەناکانیدا گەڕابێ و, لەوسەریان هاتبێتەوە. دەنا منی خوێنەر ئەگەر بێم و چیرۆکی چیرۆکنووسێك بخوێنمەوە, کەباسی کەسێکم بۆدەکا چۆن شەوێك لەشەوان بەدەم خەمێکەوە دەتلێتەوەو, تابەرەبەیان چاوی ناچێتە خەو, ئەگەر لەوسەری (ئەو خەمەی)(ئەوشەوەی)(ئەو کەسەی)(تابەرەبەیان) (دەتلێتەوە)نەهاتبێتەوە, چۆن دەتوانێ منی خوێنەری خاوەن خەمێکی‌تری تلاوە لەشەوێکی‌ترداو, تابەرەبەیانێکی‌تر(وەك مرۆڤێکی‌تر) , قایل بکا کەوا بەخوێندنەوەی ئەو چیرۆکە, لەگەڵ کەسێکی راستەقینەی زیندووی خاوەن جیهانی تایبەتیی خۆیدا کاتم بەسەربرد؟!. خۆ ئەمەش هەرگیز واناگەیەنێ کەمن دەبێ هەربەباری(ایجاب)دا, ئەو کەسە بخەمە ناوچوارچێوەی ئەندێشەی خۆمەوە..نا..بەڵکوو دەگونجێ بەباری(سلب)دا بێ و, لەو چوارچێوەیەدا بەپێچەوانەوە جێگەی بکەمەوە, وەك ئەوەی من خەمێکی فریشتەیی لوولیدابم و ئەوخەمێکی شەیتانانە!.

ژ/1009 22-9-1988

4- كارەساتو ڕووداوو بەسەرهات

ئەگەر زمان بەردی بناغەو کەسان کەرەسە سەرەکییەکەبێ لە هونەری چیرۆکنووسیندا, ئەوا کارەساتو ڕووداوو بەسەرهات, دەبنە مایەی هەڵسوڕاندنی ئەو کەرەسە سەرەکییەو, نیشانەی زیندوێتیو جموجووڵی بێڕاوەستانی لەژیاندا. کەسان(بەمانا مەجازییەکەی) بەردی بنگۆم نین, بەڵکوو پڕبەپڕی بوون(وجود)یانو بەدرێژایی ساتبەساتیان, لەگورجوگۆڵیی چالاکیدانو بەردەوام دەجمێنو لە ئەنجامیدا, کارەساتو ڕووداوو بەسەرهات دێنەکایەوەو لەبەردەم چیرۆکنووسدا, دەبنە مەرجێکی سەختیتری هونەرەکە, کەدەبێ زەفەری پێبباو بەسەریدا زاڵ ببێ.

سا ئایا مەبەستمان

†††
†††
†††
†††
†††††††††††††††††هاتو وا ڕۆیشتو وای لێقەوما. بەڵام ئایا چیرۆکنووس تەنیا ئەوەندەی لێداوا دەکرێ؟!. هەرگیز نا..ئەمە تەنیا سەرکۆزەری مەسەلەکەیە..تەنیا ڕووکەشی باسەکەیەو بارە ڕاستەقینەکەی, زۆر بەولاترەوەیە. جا ئایا بەولاترەوەکە کامەیە؟!. بەولاترەوەکە ئەوەیە کەبپرسرێ: بۆچی؟!..بۆچی وا هاتو ڕۆیشتو وای لێقەوماو, وەرامیشی بدرێتەوە. ئەمەیە کەلەخلیسکان بەمسەرو ئەوسەری تەختایی ڕووکەشدا ڕزگارمان دەکاو, دەرگای چوونەخوارەوەمان بۆ قووڵایی لێدەخاتە سەرپشتو, لەبنجوبناوانی کارەساتو ڕووداوو بەسەرهاتمان نزیك دەکاتەوە. دەڵێم نزیکمان دەکاتەوە, چونکە گەیشتن بەڕەگوڕیشە (لەگەردوونە فرە بەرینەکەی ناوەوەدا), کارێکی هێندە سەختوستەمە کەئەوەی زەفەری پێببا, بەهەقیانەت دەبێتە شای چیرۆکنووسان. ئینجا دیسان دەپرسم: ئایا مەبەست لەو چوونەخوارەوەیە بۆ قووڵاییو, لەو نزیکبوونەوەیە لەبنجوبناوان چییە؟. دیارە من باسم لە نووسینی وتارو لێکۆڵینەوەی زانستی نییەو, باسم لەهونەری چیرۆکنووسینە. لەوەرامدا نموونەیەکی چیرۆکنووسانەش دەهێنمەوەو دەڵێم: تۆ وەرە سەرنج بدە!..من کەسێکم لەچیرۆکێکدا هەیەو, لەشوێنێکی چیرۆکەکەدا دەڵێم: (گەیشتە سەری کۆڵانەکە. لەوێدا ساتێك ڕاما. ئینجا گەڕایە دواوەو ملی ڕێگای گرتەبەر). ئاشکرایە ئەمە کارەساتێکەو لەمرۆڤێك وەشایەوە, کەدەگونجا ئەگەر ببرایەتەسەر, ڕووداوێك دروست بکا. ئینجا وەرە بائەم کارەساتە وردبکەینەوەو, بزانین(بۆچی)یەکە چۆن خۆی دەنوێنێ؟!. بڕوانە:

- بۆچی ئەو کەسە هاتە سەری کۆڵانەکە؟!.
- بۆچی ساتێك ڕاما؟!.
- بۆچی گەڕایەوەو ملی ڕێگای گرتەبەر؟!.

چیرۆکنووس کاتێ ئەو سێ رستەیەم بۆ دەنووسێ‌و, هیچ وەرامێکی ئەو سێ بۆچییەم, بەهیچ شێوەیەك‌و هیچ بارێکدا ناداتەوە(کەئەمە پەیوەندیی بەلایەنی هونەرییەوە هەیە, مانای وایە کەڕووکەشییانە کار بەڕێ‌دەکاو, لەقوولاییی یا لەدیوی ناوەوەی مەسەلەکە بێخەبەرە!. یا وەکی‌تری بڵێم: مانای وایە کەکەسەکەی کوێرانە بەڕێوەدەبا(کوێرانە بۆ کەسەکە نەك بۆ خۆی). واتە کوێرانە دەیباتە سەری کۆلانەکەو ساتێك راگیری‌دەکاو دەیگێڕێتەوە دواوە. لەکاتێکدا کرداری کەسەکە خۆی(بابەدیوی دەرەوەشیدا وا بگەیەنێ کەکوێرانە هەڵدەسووڕێ), بەلام لەبنەڕەتداو بەدیوی ناوەوەی خۆیدا, قەت وا نییە. بەڵکوو لەئاگادارییەکی تەواوەوەو, زیرەکانەو لەئەنجامی چەندین ئەندێشەو لێکدانەوەو بێنەوبەرەدایە, کەئاوەها کرداردەکاو ئەو کارەساتە دەخوڵقێنێ. ئەو چاك دەزانێ بۆچی هاتە سەری کۆلانەکە. بابڵێین بۆ ئەوەبوو بچێ هەرایەك لەسەر هەرشتێك بێ بنێتەوە. هەراکەو هۆیەکانی پشتەوەی ئەگەر بخرێتە سەر کاغەز, کە ئەو وەختە کارەساتەکە رووداوو بەسەرهاتی لێدەبێتەوە, رەنگە رۆمانێکی چەند سەد لاپەڕەیی لێدەربچێ. بەلام ئەو کەبەنهێنی.. بێئەوەی من‌و تۆی خوێنەر پێبزانین کەئەو لەژێر حوکم‌و دەسەلاتی چیرۆکنوسیندایە, وا ناکاو ساتێك رادەمێنێ‌و بیرێکی لێدەکاتەوە. لێرەشدا لەخۆی بەئاگایەو دەزانێ بۆچی بیری لێدەکاتەوە. بابڵێین گومان لەپێویستیی ئەو هەرانانەوەیە پەیدادەکا. خۆ لێرەشدا هەر حاکم‌و دەسەلاتدارە نهێنییەکەیە کەگومانی پێپەیدادەکا دەبینین چ بەیەکداچوونێك لەنێوان خوڵقێنەری چیرۆکەکە کەچیرۆکنووسەو, خوڵقێنەری کارەسات‌و رووداوو بەسەرهاتدا کەکەسانی چیرۆکەکەن دەقەومێ؟!. ئەمە لەکاتێکدا کەکەسانیش بەمانا هونەرییەکەی, هەر زادەی بیروهۆشی چیرۆکنووسن!. هەروەها ئەو دەزانێ بۆچی گەڕایەوە دواوە بابڵێین گەیشتە ئەو ئەنجامەی جارێ واز لەهەرانانەوەکە بێنێ.

گومانی تێدا نییە کەهەریەکە لەسێ حاڵەتەکەش, لەدرێژەی باسدا چەندین لقوپۆپی لێدەبێتەوە. ئینجا ئەم زانیارییانە لەوانە نین کەلە چیرۆکەکەدا دەخرێنە روو, چونکە ئەم بەپێی ئەو نەخشەیە کەبۆی دانراوە, روو لەلایەکی‌تردەکا. بەلام هێندە هەیە کەچیرۆکنووس شانبەشانی کەسەکە, دەبێ لەزەینی خۆیدا لێیان بەئاگابێ‌و بزانێ, کەنهێنیی وەرامدانەوەی(بۆچی)یەکە لێرەدایە. ئەمەی وتم لەبارەی کارەساتەوەبوو, کەبەهەمان دەستوور رووداوو بەسەرهاتیش دەگرێتەوە. بەلام بالێرەدا جیاوازییەکەی نێوانیان روون بکەمەوە. بەڕای من ئەگەر بمانەوێ بیانکەینە سێ زاراوە لەبواری رەخنەو لێکۆڵینەوەدا, دەبێ بڵێین: ئەگەر ئەوە کارەسات بێ, ئەوا رووداو بریتی‌دەبێ لەزنجیرەیەك کارەسات, کەدوای کەڵەکەبوونیان لەسەریەکتر, لەشێوەی تەقینەوەیەکدا رووداوەکە پێکدەهێنن. کارەسات بەتەنیایی, هەردەم وەك تاشە سەهۆڵێکی ناودەریا خۆی دەنوێنێ, کەکەمی بەدەرەوەیەو زۆری لەحەشاردایە. لەکلتێکدا رووداو کەئەنجامی تەقینەوەکەیە, سەراپای دەکەوێتە روو. ئینجا هەر بەم پێیە, بەسەرهاتیش بریتییە لەزنجیرەیەك

رووداوو هەمان دەستوور لەخۆدەگریٚ. بەمجۆرە سێکوچکەی(کارەسات, رووداو, بەسەرهات), دەبنە ئەنجامێکی ئاسایی هەڵسوکەوت و جموجوولی بەردەوامی کەسان و, بەڵام بەپێی سیستمێک هەڵدەسوورێن کەئەگەرچی جەنجاڵ دێتە پێش چاو, کەچی بەباری بنجەبناوانیدا, گەلیٚ رێکوپێکەو هیچ شتێکی تێدا بێمەلاٚمەت و, بیٚ(بۆچی) نایەتە روودان.

ژ/1011 ـ 1988/9/29

5ـ کات و شوێن

لەوتاری پێشوودا وتمان کەکەسان(بەمانا مەجازییەکەی), بەردی بنگۆم نین و پڕبەپڕی بوونیان, بەردەوام لەجموجووڵدان. هەروەکوو ئەم بەردەوام جموجووڵەشیان(کارەسات و رووداوو بەسەرهاتەکان), لەبۆشاییداو بەبەرەلاٚیی هەڵناسوورێن, بەڵکوو سنوورێك هەیە لەچوارچێوەیان دەگریٚ, کەبریتییە لەکات و شوێن. بەڵام ئایا کات و شوێن چین؟. کات و شوێن بەباری کرداری رۆژانەدا(نەك بەباری فەلسەفیدا), پێوانەیەکن و دروستکراوی مێشکی مرۆڤن. بۆیە بەبێپەیوەندی لەگەڵ تەمەنیدا(کەچاکتروایە بڵێین لەگەڵ بوونیدا), هیچ مانایەك لەبواری کرداری رۆژانەیدا نابەخشن. کەوابوو پەیوەندییەکەیە کەئێمە(لێرەدا ئێمەی چیرۆکنووس), دەبیٚ سەرنجمان رابکێشیٚ و پاڵمان بۆ لێوردبوونەوەی پێوە بنیٚ, تا چاك شارەزای ببین و لەکاتی کارپێکردنیدا هوشیاربین.

ئینجا بۆ ئەمانیش, وەك چۆن لەگەڵ کارەسات و رووداوو بەسەرهاتدا کردم, بۆ روونکردنەوە نموونەهێنانەوە بەپێویست دەزانم. ئێمە با سەرنج بدەین: کاتیٚ کەچیرۆکنووسێك دەڵیٚ: (ئێوارەیەکی درەنگ بوو, زەلامێك لەدەرگای ماڵێکیدا), دەبیٚ بزانیٚ کەئەو لەتەنیا ئەم دەستەواژەیەدا, خۆی رووبەڕووی سیٚ بنەمای سەرەکیی هونەری چیرۆکنووسین کردۆتەوە, کەدەبیٚ دوایی سەرکەوتوانەو بێهەڵەو چەوتی, بەئەنجامیان بگەیەنیٚ. سیٚ بنەماکەش ئەمانەن:

1ـ کات کەدەڵیٚ: ئێوارەیەکی درەنگ بوو.

2ـ کەسان کەدەڵیٚ: زەلامێك.

3ـ شوێن کەدەڵیٚ: لەدەرگای ماڵێکیدا.

ئینجا ئاشکرایە کەهەر یەکێك لەمانە, جیهانێکی بەرینی لەپشتەوەیەو, زانیارییەکی فراوان لەگەڵ خۆیدا رادەکێشێتە بەردەمی چیرۆکنووس, کەدەبیٚ بەهوشیارییەوە لێیان بەئاگابیٚ و ئەگەرنا, ئەوا دەشیٚ زۆر قسەی دوایی‌تری, هەڵەو چەوتییان تێبکەویٚ. هەر بۆ نموونە با بڕوانین..ئەو کەدەڵیٚ: ئێوارەیەکی درەنگ بوو, دەبیٚ لەزەینی خۆیدا ساغی‌کردبێتەوە, کەئاخۆ ئێوارەیەکی درەنگی چۆنچۆنییە؟!. ئایا دەدەمی رۆژئاوایە, یا رۆژ ئاوابووەو کاتی زەردەپەڕە, یا دنیا روو لەتاریکولێڵییە؟. هەروەکوو دەبیٚ لەلای روون بیٚ کەلەکام وەرزدایە؟. بەهارە, یا هاوین,

یا پایز, یا زستان؟. ئینجا ئەو دەبیٚ بزانیٚ کەئایا لەهەر یەکێك لەم وەرزانەدا, لەکام سەعاتدا هەریەکێك لەسیٚ حاڵەتەکەی ئێوارە درەنگەکە روودەدا؟. چونکە دەشیٚ دواتر دیاریکردنی سەعاتەکەی بەتووشەوەببیٚ. ئەو رەنگە بڵیٚ: سەعات پێنج بوو. لەکاتێکدا لەچیرۆکەکەدا دەریدەخا کەوەرز هاوینەو, سەعات پێنجیش لەهاویندا(لەوڵاتی ئێمەدا), نابێتە ئێوارەیەکی درەنگ. کەچی لەزستاندا دەبیٚ.

هەروەها شوێنیش هەر لەو نموونەیەدا, دەبیٚ هەمان حسابی وردی بۆ بکریٚ. پێویستە چیرۆکنووس پێشەکی لەزەینی خۆیدا, زانیارییەکی باشی لەبارەیەوە پێك هێنابیٚ. یەکەمجار بەپەیوەندیو بەگونجان لەگەڵ کاتدا, باسمان لێوەکرد. بۆ نموونە: ئایا ئەگەر ئێمە لەحاڵەتی تاریکولێڵییەکەدا بووین, ئەو دەتوانیٚ بەدوای ئەو دەستەواژەیەدا بنووسیٚ:(هەر لەدوورەوە, ژمارەی دەرگاکەی خوێندبۆوە)؟!.(بەمەرجیٚ رووناکییەکی دەسکرد لەئارادا نەبیٚ). دووەمجار بەپەیوەندی لەگەڵ خودی شوێن خۆیدا, کەلێرەدا دەرگاکەو دەوروبەرەکەیەتی. واتە سیفەتە تایبەتییەکانی دەرگاکەو دەوروبەری, وەك شوێنێکی دەسنیشانکراوو لەچوارچێوەی شوێندا بەمانا گشتییەکەی.

ئەمە ئەوی راستیبیٚ نموونەیەکی ساکاربوو, بۆ چۆنێتیی مامەلەکردن لەگەڵ کاتو شوێندا. دەنا ئەگەر فراوانتر بۆ باسەکە بچین دەڵێین: کاتو شوێن دەفرێکن(بەمانا زاراوەییەکەی), سەرجەم کەسانو کارەساتو رووداوو بەسەرتەکان لەخۆدەگرن. یا وەکیتری بڵێین: کاتو شوێن لەهونەری چیرۆکنووسیندا, بەپێی چەند دەستوورێکی تایبەتی, دەبنە چوارچێوەیەك بۆ کەسانو کارەساتو رووداوو بەسەرهاتەکان. بەڵام لێرەدا باهەرزوو ئەوەش بڵێم, کەشێوەکانی رەچاوکردنی ئەم دەستوورانە, بەپێچەوانەی بوونیانەوە لەبواری قانوونو قانوونکاریدا, هێندە بەرفراوانو بەربەرەڵاًن کەژمارەیان راست هێندەی ژمارەی, هەموو چیرۆکنووسەکانی لەوەبەرو ئێستاو داهاتووی هەموو دنیایە. کەدەووتریٚ دەستووری تایبەتی, قەت مەبەست لەبەرگرتن لەسەربەستیی داهێنانو خوڵقاندن نییە. بەڵکوو مەبەست لەدەستوورە زانستییەکانی کاتو شوێنو, لەچۆنێتیی چوونەبنجوبناوانیانەوەیە. دواجاریش لەچۆنێتیی خۆرزگارکردن لەکەوتنە هەڵەوە تیایاندا, لەهەردوو رووی زانستیو هونەرییەوە.

من بەشبەحاڵی خۆم, هێندەی سەرنجم دابێتە هونەرەکە لەلای خۆمان, دەزانم کەلەهەردوو رووەوە کۆڵەوارین. لەرووی زانستییەوە کەمزانو کەمشارەزاینو, بەوە چاوێکمان کەمبینا دەبیٚ. لەرووی هونەرییشەوە, کەمتاقیکردنەوەو کەمدەسەلاًتینو,بەوە چاوەکەی تریشمان††††††††††††††††††††††††††††††††††††††
††
††
††

††††††††††††††††††یتریش بهێنمەوە..من کەدەڵێم: (ئەم کورسییە دروست کراوە), پێشەکی لەزەینی خۆمدا دەزانم کەلەوەبەر, واتە پێش دروستکردنی کورسییەکەو پێش ئەم حاڵەتەی کەئێستا لەبەرچاوە, دارتاشو تەختەو بزمارو..هتد لەکایەدابوون. هەروەکوو دەزانم کەکاتو شوێنیش, دەوری خۆیان گێڕاوەو, لەئەنجامی ئەوانو ئەماندا کورسییەکە دروست کراوەو هاتۆتە بەرهەمو, ئەوەتا ئێستا لەبەردەمی مندایە. ئەمانە وەك وتمو لەوەبەر ئیشارەتم پێدان, زانیارییەکن لەپشتەوەو لەگەنجینەی زەینو بیرەهۆشی مندا کەڵەکەکراون کەئەگەرچی نایانخەمە سەرکاغەزو, لەخودی چیرۆکەکەدا ناچنە ریزی درێژەی باسەوە, بەڵام لەساتبەساتی نووسینی چیرۆکەکەمدا, لەگەڵمدا حازرنو لەکایەدان.

بەم پێیە من لەلای خۆمەوەو بەپێی بۆچوونی خۆم, دەگەمە ئەو ئەنجامەی کەچیرۆکنووس بۆ دەربڕینی تەنیا یەك جۆر زانین لەچیرۆکێکدا, پێویستی بەپەنابردنەبەر سەد جۆر زانینی دووتوێی, مێشكو بیروهۆشو ناو پێچوپەنای زەینی خۆی دەبێ. موعادەلەکە ئاشکرایە..با لایەنە هونەرییەکە لەولا بوەستێو, با باسمان لەزانینو زانیاریبێ. من ئەگەر زاناتر نەبم, چۆن بتوانم زانینو زانیاریی زیاتر رابگەیەنم؟. بۆیە ناچار دەبم بڵێم: هەر لێرەوەیە کەدەووترێ: فلانە چیرۆك پڕوچڕە لەماناو مەغزاو, فیسارە چیرۆکیش پووتو بەتاڵە.

بەهەرحاڵ, هەڵسووڕاندنی کاتو شوێنو چۆنێتیی مامەلەکردن لەگەڵیاندا, یەکێکە لەکارە هەرە سەختەکان لەهونەری چیرۆکنووسیندا کەچیرۆکنووس دەبێ, رەنجی فەرهاد بۆ تێگەیشتنیان بدا.

1988/10/13 ـ1013/ژ

6ـ تەکنیك

ئێستا وا وتمان زمانی چیرۆکەکەمان کۆکە. وا گریمان کەسانیمان رێکوپێك هەڵبژاردوە. وا دامان نا کارەساتو رووداوو بەسەرهاتیمان چاك هۆنیوەتەوە. وا رێکەوتین کەدەفری کاتو شوێنی شیاویشمان بۆ سازداوە. بەڵام ئایا چیرۆکەکەمان ئیتر بووە بەچیرۆکێکی پەسندی سەرکەوتوو؟!. هەرگیز نا..چونکە هێشتا ماومانە..هێشتا مەرجیتر(واتە نهێنییتر)مان ماون, کەدەبێ زەفەریان پێببەین, تابتوانین هەنگاوێکیتر چیرۆکەکەمانیان پێلەسەرکەوتن نزیك بکەینەوە. یەکێکیش لەوانە مەسەلەی تەکنیکەو هەر خێراش دەپرسم: تەکنیك یانی چی؟!. لەوەرامدا بەکوردییەکەی دەڵێم: تەکنیك یانی وەستایی..ئاهەر راست یانی وەستایی. من نامەوێ پێچوپەنای تێبخەمو بچمە گێژاوی زاراوەو زاراوەکارییەوە. من دەڵێم: تۆ هەروا سەرنج بدەرە دەوروپشتی خۆتو بازنەکەشی فراوانو فراوانتربکە, تاسەرانسەری هەموو دنیادەگرێتەوە. تۆچاوو گوێو بیروهۆشت بگێڕەو وردبەرەوە, بزانە ئەو خەڵکە چۆن لەژیاندا هەڵدەسووڕێن!. ئینجا تۆبڕوانەو بزانە چۆن کاری ئەو ژیانە هەڵدەسووڕێنن!. گومانی تێدانییە وەکوومن

دەبینیت، کەزنجیرەیەکی بەرفراوان کار بەڕێ دەکەن..کاری گەلێجۆراوجۆر، کەبەهەموویان ڕەوڕەوەی ژیان دەخەنە گەڕو، ئیدامە بەو گەڕدانە دەدەن. دیارە من لێرەدا بایەخی کارەکانم بەبەراوورد لەگەڵ یەکتردا مەبەست نییە. هەروەکوو دەخڵم بەسەر شێوە زنجیرەییەکەشیانەوە نییەو، بۆ ئێرە تەنیایەکەیانم بەجیا پێدەوێ. وردبوونەوە لەهەر یەکەیان، لەهەرە بێبایەخیانەوە تا هەرەبەبایەخیان بەجیا لەیەکتر. ئەمەیان دەمگەیەنێتە مەبەستەکەمو دەڵێم: کێ هەیە بەوەستایی لەدایك بووبێ؟!. بێگومان وەرام دەمانگەیەنێتە ئەو ئەنجامەی کەدەڵێ: لەبواری کاردا(بەو مانایەی کەشیعروتنو چیرۆکنووسینو کەمانچەلێدان، یا دووفلیقانەکردنی ئەتۆمو پیتاندنی ناو لوولەو دۆزینەوەی دژە مادە، یا دارتاشیو ئاسنگەریو زەویکێڵان بەگاجووت، هەموو هەر کارن)، قانوونێکی ساکار لەبارەیەوە هەیە دەڵێ: هیچ وەستایەك لەکارەکەیدا، بەوەستایی لەدایك نابێ. ئینجا ئەگەر قانوونەکە خۆیشی وورد بکەینەوە، دوو ئەنجامیترمان دەست دەکەوێ. یەکەمیان دەڵێ: هیچ وەستایەك بەبێکوششکردن نابێ بەوەستا. دووەمیان دەڵێ: مەرجیش نییە گشت وەستا کۆششکەرەکان ببن بەوەستای چاك..چاك بەمانای لێهاتوو. ئەوی ڕاستیبێ من ئەم ڕاوورێوییەم بۆیە هێنایەوە، تا لەبواری تەکنیکدا (واتە وەستایی لەهونەری چیرۆکنووسیندا) بڵێم: ڕاستە کەبەهرە وەك سیفەتێکی خۆڕسك لەمرۆڤدا، دەورێکی باڵا لەهاتنەکایەوەی چیرۆکنووسێك لەکۆڕی هونەرەکەدا دەگێڕێ. بەڵام ئاشکرایە کەبەهرە بەتەنیا چیرۆکنووسی چاك دروست ناکا، بەڵکوو ئەو بەهرەیە دەبێ بەسەرێك ئاوهەوای لەبارو تایبەتیی خۆی بۆهەڵبکەوێ، تا وەك تۆوێکی بنخاك بڕوێتو، لەخامۆشییەوە بەرەو نەشونماکردنو گەشانەوە ڕێگا بگرێتەبەر. بەسەرێکیش دەبێ پەروەردەکردنی بچێتە پاڵ تا بێتەبەرو، بەرەکەیشی ببێتە خۆراکێکی سوودبەخش، کەلێرەدا خۆراکی گیانە. بەم پێیە دەتوانین بڵێین: هونەری چیرۆکنووسین لەلای چیرۆکنووسێکی سەرکەوتوو، تەنیا لەسەرەتادا وەك بەهرە خۆی دەنوێنێ، دەنا دوایی دەبێتە سنعاتو ئیتر لەئاکامیدا دەبێ بووترێ: تەکنیك یانی وەستایی..یانی شارەزاییو پەیبردن بەهەموو پێچوپەناو نهێنییەکانی پیشەو سنعاتە، کەدواجار یانی ڕاهاتن لەسەر نووسین، بەپێی ئەو هەموو شێوە جۆراوجۆرانەی، کەپەیبردنەکە بەپێچوپەناو نهێنییەکان، دەیخەنە بەردەم چیرۆکنووس.

ئینجا ئالێرەدا بەپێویستی دەزانم، سەرنج بۆ مەسەلە هەرەبایەخدارەکە ڕابکێشم، کەمەسەلەی جیاوازیی نێوان سنعاتکارە ئاساییو نائاساییەکە. گومانی تێدا نییە کەلەم بواری سنعاتکارییەدا، لەهەرە بێبایەخەکەیەوە بیگرە تاهەرە بایەخدارەکەی، ئەوانەی لەم ژیانەدا زۆربەی هەرە زۆر پێکدێنن ئاساییەکانن. لەکاتێکدا نائاساییەکان بەمانای ئەوانەی، کەلێهاتووانە کارەکانیان بەئەنجام دەگەیەننو داهێنانو خوڵقاندنیان تێدا بەدیدێنن، دەبنە ژمارەیەکی زۆر کەم. خۆ ئاشکراشە کەهەر ئەم ژمارە کەمەن، کەبەچۆنەکی(النوعیە)، دەبنە سەرقافڵەی کاروانی

گۆڕان‌و بەرەوپێشەوەچوون. ئەمەش دەستوورێکەو لەبەرەبەیانی مێژووی مرۆڤایەتییەوە, وەها هاتووەو تائێستاش وەها دەڕوا .

کەوابوو هێندەی مەسەلە پەیوەندیی بەهونەری چیرۆکنووسینەوە هەبێ, دەبێ بەلامانەوە سەیر نەبێ کەچ ئێمەو چ هەرنەتەوەیەکی‌تر, ژمارەیەکی زۆر وەستای چیرۆکنووسینمان هەبن, بەڵام ژمارەیەکی کەمیان وەستای چاک‌و لێهاتوو..وەستای داهێنەرو خوڵقێنەربن.

ژ/1015 ـ 1988/10/13

7ـــ وردەکاری

ئاخۆ کێبوو بێ یەکەمجار, زەفەری بەبەکارهێنانی خوێی لەخۆراکدا بردبێ ؟!. ستەمە بتوانرێ کەسەکە دیاری بکرێ. بەڵام خۆ ئاسانە بووترێ: هەرکەسێك بووبێ چاکی‌کردوە, چونکە بەدەستووری کابرای لەمەڕ یەکەمجاری بەکارهێنانی ئاگر(هەر بۆ خۆراك), هونەرێکی تێکەڵ بەخۆراکە رووتەکەکردوە. بەڵێ..خوێ‌و لەگەڵیدا بەهاراتیش, کەهەموو دەزانین لەرۆژگارێکی ئەو نزیکانەی مێژووی مرۆڤدا, لەسەری بووە بەچ فەرتەنەیەك, دوو کەرەسەن‌و راست پەیوەندییان بەدوو زاراوەی هونەرییەوە هەیە, کەبریتین لە(تام)و (چێژ). دەنا خۆ شێرو پڵنگ کەدوو زیندەوەرن لەبابەتی ئێمەی مرۆڤ, خوێ‌و بەهارات بەگۆشتی ئەو نێچیرانەوە ناکەن کەدەیانخۆن. مەبەستم ئەوەیە بڵێم: مەسەلە پێویستییەکی بایۆلۆجی نییە, کەوامان لێدەکا خوێ‌و بەهارات لەگەڵ خۆراکدا بخۆین. ئەگەر وابوایە, دەبوو لەگەڵ شێرو پڵنگدا, لەسەریان بکەوتینایەتە عەجەب زۆرانبازییەکەوە. بەڵام سروشت کاری خۆی باش سازداوە. ئاسایی خوێ‌و بەهاراتی لەگۆشتی نێچیرەکانیاندا بۆ رەخساندوون‌و, شەڕوهەراکەی لەسەریان وازلێهێناوە, بۆ ئێمەی مرۆڤی ئاقڵ‌و ژیر!.

بەهەرحاڵ دەمەوێ بڵێم: یەکێکی‌تر لەنهێنییەکانی هونەری چیرۆکنووسین وردەکارییە. وردەکاریش یانی خوێ‌و بەهارات. بەم مانایە تۆ دەتوانیت بەم شێوەیەی لای خوارەوە, چیرۆکێکی سەرکەوتوو بنووسیت: تۆ بڕوانە..دوای مسۆگەرکردنی ئەو مەرجانەی لەوتارەکانی پێشوودا باسمان کردن(زمان, کەسان, کارەسات‌و رووداوو بەسەرهات, کات‌و شوێن, تەکنیك), ئینجا دێیت هەندێ خوێ‌و بەهارات(وردەکاری)شیان تیکەڵ دەکەیت‌و ئیتر..خەریك بوو بڵێم: ئیتر پشتی لێدەکەیتەوە. بەڵام نا..جارێ با لێت بپرسم: هەندە بەهاراتەکەت چ بابەت بوون‌و چۆنت بەسەرداکردن؟!. پاك‌و پوخت‌و عەترلی‌بوون, یا پۆخڵ‌و بێرەنگ‌و بۆ؟!. کەمت بەسەرداکردوون, یا زیاد, یا بەقەدەر پێویست؟!..هتد. وەرامی ئەم پرسیارانەن کەبەئەنجامی چاك یا خراپت دەگەیەنێ.

کەوابوو وردەکاری یانی بەخشینی تام‌و چێژ بەچیرۆك. یانی ئارایشتکردنی رووخسارو جوانکردنی. یانی پۆشینی بەبەرگێکی ئالۆوالآی رەنگاوڕەنگی دڵفڕێن. مەسەلەش پەیوەندیی بەناوەوەی چیرۆکەکەوە نییە، بەو مانایەی گوایە بڵێین: چۆن دەکرێ بەسەرهاتێکی پڕ لەجەخار، ئارایشت بکرێ‌و بەرگی ئالۆوالآی لێبپۆشرێ؟!. نا..مەسەلە پەیوەندیی بەجواکاریی نووسینەوە هەیەو، ئەمیش بەمانا هونەرییە فراوانەکەی، نەك بەحسابی کۆکی‌و رەوانیی ماناو مەغزاکەی. بەلآم ئایا مەبەستمان لەمانا هونەرییە فراوانەکە چییە؟. مبەستمان لەو وردەکارییانەیە کەوەك چەندین لقوپۆپ، لەتەکنیك(وەستایی) دەبنەوە. واتە ئەگەر تەکنیك بریتی‌بێ لەڕەنگڕشتنی چوارچێوە گشتییەکەی بینای چیرۆك، ئەوا وردەکاری بریتی دەبێ لەدیکۆرەکەی. خۆ خانوو بێدیکۆریش هەر خانووەو بەکەڵکی تێدانیشتەجێبوون دێ. یابا نموونەکە بەرفراوانتر بکەین..ئەندازیارێك(لێرەدا چیرۆکنووسێك) کەم شارەزایەو، رەنگی خانوویەکی رووتوقووتم بۆ دەڕێژێ. یەکێکی‌تر زۆر شارەزایەو دیکۆرێکی جوانیشی دەخاتەپاڵ. دیکۆرەکە دەیڕازێنێتەوەو، قەشەنگ‌و جوان دەیخاتە بەرچاوودڵ. بەم پێیە ئەو چیرۆکیان بێدیکۆرەو بێجوانکارییەو، لایەنی کاریگەرییە هونەرییەکەی لەدەست داوە. لەکاتێکدا ئەم چیرۆکیان بەپێچەوانەوە. خۆ ئەویشیان وەك خوێندنەوە دەخوێنرێتەوە، بەلآم کەمتر کار لەهەستونەست‌و بیروهۆش دەکا. لەکاتێکدا ئەمیان، هەم دەخوێنرێەوەو هەم زۆریش کار لەهەستونەست‌و بیروهۆش دەکا. بگرە خوێنەر دەخاتە بەرحاڵەتی رامان‌و سەرسامی‌و گەشکەدارییەکی ئەوتۆوە، کەناچاردەبێ بەدەم ساتبەساتی خوێندنەوەیەوە، بەردەوام ئافەرینی چیرۆکنووسەکە بکاو، ئەمەش نوقلآنەی سەرکەوتنە. من راستە کەلەڕێگەی شێوەی نووسنەکەمەوە، ناوەرۆکێك بەخوێنەر دەبەخشم..ماناو مەغزایەکی دەدەمێ‌و پەیامێکی پێڕادەگەیەنم(کەلە وتارەکانی داهاتوومدا ئیتر لەم لایەنەی هەنەری چیرۆکنووسین دەدوێم)، بەلآم خۆ من(منی چیرۆکنووس) وتارو لێکۆڵینەوە نانووسم، بەڵکوو من چیرۆك دەنووسم.

ئێستا بابێمەوە سەر پرسیارەکە: وردەکارییەکە، یا جوانکارییەکە، یا ئەو دیکۆرەی چیرۆکەکەی پێدەڕازێتەوە لەکوێدایە؟. بێگومان درێژەپێدان کارێکی بێهوودەیە، چونکە باسەکە پەیوەندیی بەپڕی یا بەبەتاڵیی هەگبەی هەر چیرۆکنووسێکەوە هەیە. بەلآم وەك سەرەقەڵەم هەندێك لەو شتانە ریزدەکەم، کەدەشێ ببنە دیکۆر وەك: (قسەیەکی نەستەق، یەکێکی بەپێکەنین، یەکیکی‌تری گورچکبڕ، وەسفێکی کاریگەر، زانیارییەکی نەبیستراو، فیکرەیەکی تازەبابەت، فێڵێکی رەوا، پێچوپەناتێخستنێکی لەزەتبەخش، برووسکەدانێك بەبیروهۆش، مووچڕکەبەخشینێك بەهەستونەست، هەموو بابەتە جوانکارییەکانی زمان، ئاماژەکردن بۆ رەمزێك، بارکردنی دەستەواژەیەکی خۆکرد..هتد.

ژ/1017ـ 1988/10/20

8ــــ مەغزا

دەبینن؟!..دەڵێم مەغزاو ناڵێم مانا یا ناوەرۆك یا فیكروئایدۆلۆجیا یا فەلسەفە..هتد. من بۆ ئاسانكردنی راگەیاندنی ئەوەی لێرەدا مەبەستمە, مەغزام لەهەموو ئەو زاراوانە پێچاكترە, ئەگەرچی ئەوانیشم هەر پێویست دەبن, چونكە هەردەبێ بابدەمەوە سەریان. ئینجا وابەبۆنەی ئەم مەسەلەی مەغزایەوە, جارێكی‌تر هەنگاوەكان ریزدەكەمەوەو دەڵێم: من كاتێ دەستم دایە نووسینی چیرۆكێك, سەیرم كرد وا زمان كۆكە, كەسان پڕبەپێستن, كارەسات‌و رووداوو بەسەرهات كاریگەرن, تەكنیك پتەوە, وردەكاری‌دڵگیرەو ئیتر دوای ئەمانە چیی‌تر؟!. تۆ بڵێیت هیچی‌تر مابێ؟!. ئابەڵێ ماوەو ئەوەشی ماوە, كوردواتەنی شیلەوشەكرەكەیەتی‌و, خۆم واتەنی مەغزاكەیەتی..واتە مەغزای ئەو چیرۆكەی ئەو هەموو بیناكارییەی تێداكراوەو, ئەو هەموو كەرەستانەی بۆ بەكارهێنراون. یابا وەكی‌تری بڵێین‌و بپرسین:

ئایا تۆیەك كەئەو هەموو ئەركەت كێشاوەو, لەو هەموو رووبارە خوڕانەت داوەو, سەركەوتوانە لێیان پەڕیویتەوە, مەبەستت چی‌بووەو ویستووتە بەچ ئەنجامێك بگەیت‌و چ نیشانێك بپێكیت؟!. گومانی تێدا نییە كەتۆ دەبێ شتێكت مەبەست بووبێ بیڵێیت..شتێك كە وتنی دەبێتە بەخشینێك لەتۆوە بۆ كەسانێك كەدەتخوێندنەوە. دیارە بەخشینەكەش(وەك تۆ لەبیروهۆش‌و لەزەینی خۆتت گرتوە), پوختەی بۆچوون‌و باری سەرنجیكە, سەبارەت بەكاروكردارێك لەو ژیانە پانوبەرینەدا, كەتۆو خوێنەرەكانت تیایدا هەڵدەسووڕێن. بەڵام هێندە هەیە كەتۆ كاتێ هاتوویت لەچیرۆكەكەتدا لەو كاروكردارە دواویت, بەو سیفەتەبووە كەتیایدا پسپۆڕیت‌و, دوای جۆشدانی لەبۆتەی بیروهۆشی خۆتدا, گەیشتوویتە باری سەرنج‌و بۆچوونێكی ئەوتۆ, كەلەوت تێپەڕاندوەو پوختەترو باڵاتر لەڕادەی تێگەیشتنی ئەوێكی نوقمی گێژاوو كاروكردارەكە لەڕەوتی رۆژانەی ژیانیدا, تێی‌گەیشتوویت‌و ئەنجامت بەدەستەوەداوە.

بەم پێیە چیرۆكنووس لەكاتی نووسینی هەر چیرۆكێكیدا, دەبێتە كابرایەكی وێڵی دوای پوختەقسە یا باڵاقسە. پوختەقسەو باڵاقسەش هەردەم رووەو حیكمەت خۆدەكوتن. وتە كاتێ دەگەنە بەرزترین پلەی رەواییو لەڕەهایی تەواو نزیك دەبنەوە, بەرگی ئەو حیكمەتە دەپۆشن, كەوەك زادەی مێشك‌و بیری چەندین سەدەی تەمەنی مرۆڤایەتی, دەكەونە سەرزاری نەوەلەدوای‌نەوەی خەڵكی. سا بەم مانایە چیرۆكنووس زۆروكەم, سەربەحیكمەتییەكەشی هەزارویەك جۆری هەیە. ئینجا هەر ئەم هەزارویەك جۆرییەشە, كەبواردەدا هەزارو یەك چیرۆكنووس لەیەك كاتدا لەكایەدا هەبن.

لەلایەكی‌ترەوە ئەمە وامان لێدەكا, كەقەت بەبێبایەخ نەڕوانینە هیچ كام لەو چیرۆكنووسانەی, لەبەرهەمەكانیاندا خاوەن حیكمەتن, با حیكمەتەكەشی وا بنوێنێ, كەلەچاو

یەکێکیتردا کەمبایەخە. چونکە گرفتەکە لەم لایەنەی هونەری چیرۆکنووسیندا نییە، بەڵکوو لەو لایەنەدایە کەکابرا هەر لەبنەڕەتەوە بێحیکمەت بیٚو، چیرۆکەکەشی هەر لەبنەڕەتەوە، پووچو بەتاڵ بیٚ لەحیکمەت. ئەو راستە دێت کەرەستەکانی هونەری چیرۆکنووسین، لەبینای چیرۆکەکەیدا بەباشی بەکاردێنیٚ. بەلاٚم کاتیٚ دێینە سەر مەبەست..سەر پوختەقسەو بالاٚقسە..سەر حیکمەت، هیچی تێدا نابینینو رووبەڕووی ئەنجامێکی پەشمەکی دەبینەوە. ئەنجامی پەشمەکیش راست بەزایەچوونی هەموو کەرەستەکانیتر دەگەیەنیٚ. یا کوردواتەنی: ریسەکە دەکاتەوە بەخوری!.

بەمجۆرە مەغزا لەهونەری چیرۆکنووسیندا، بریتییە لەو پوختەقسەیە، یا بالاٚقسەیە، یا ئەو حیکمەتەی کەچیرۆکنووس دەیەویٚ، وەك سەرئەنجامێك بەخوێنەری رابگەیەنیٚ. ئەمەش قەت نابیٚ ئەو مانایەبدا کەگوایە چیرۆکنووس، ببێتە ئامۆژگاریکەرێکو راستەوخۆ بلێ: وا بکە چاکەو وا مەکە خراپە. نەخێر..ئەو هەرچەندە لەئەنجامدا هەروا دەکەوێتەوە، کەبەپێی بۆچوونو باری سەرنجی خۆیو، بەپێی ئایدۆلۆجیاو فەلسەفەی خۆی(ئیتر سا زادەی بیری خودی خۆیبن یا هی یەکێکیترو باوەڕی پێهێنابن)، جۆرێك لەداکۆکیو بانگهەڵدان بکا، بەلاٚم نایخاتە قاڵبی ئامۆژگاریکردنەوە. یا نایگەیەنێتە رادەی دروشمکاریی زەقو پڕوپاگەندەی سیاسییانەی رووت. چونکە ئەو ئەگەر راستەخۆ ئەم لایەنەی بۆ ئایدۆلۆجیاو فەلسەفە مەبەست بیٚ، ئەوا شێوە نووسینیتر هەیە کەدەتوانیٚ پەنای بەرێتەبەر. ئاشکراشە کەئەوێکی قەڵەمبەدەستی خاوەن توانای نووسینی چیرۆك وەك کارێکی هونەری، دەتوانیٚ ئەو قەڵەمە(ئەگەر تەرخانی بکا) بۆ شێوەکەیتریش، بەباری خۆیدا بیخاتەکار.

بەهەرحاڵ کورتەی مەبەستم ئەوەیە، کەچیرۆکنووس باهەموو کەرەستەکانیتری هونەرەکەش بەباشی بەکاربێنیٚ، بەلاٚم ئەگەر مەغزایەکیان پێبەدەستەوە نەدا(هەر مەغزایەك کەڕادەی بایەخەکەی دوایی دەبێتە ئەرکی سەرشانی رەخنەو لێکۆڵینەوە)، مانای وایە کەکاکی چیرۆکنووس، ریسەکەی بۆتەوە بەخوری!.

ژ/1019ـ 1988/10/27

9 ــ بیروباوەڕ ــ ئایۆلۆجیا

لەوتاری پێشوودا وتمان کەهەر چیرۆکنووسێك، مەغزایەکی مەبەست دەبیٚو دەیەویٚ لەنێوانی چیرۆکەکەیەوە، بەخوێنەری رابگەیەنیٚ. ئینجا گومانی تێدا نییە کەئەو مەغزایەش، هەردەم وەك زادەی بیروباوەڕ(ئایدۆلۆجیا)ی چیرۆکنووسەکە، خۆی بەدەستەوەدەدا. ئەو کاتیٚ مەغزاکە لەدڵ دەگریٚو لەمێشکی خۆیدا تاووتوێی پێدەکا، وەك کارێکی ئاساییو لەیەك کاتدا، بەدووباردا مامەڵەی لەگەڵدادەکا:

یەکەم: هەر لەگەڵ لەدڵگرتنیدا, وەك پرۆژەیەك لەبیروباوەڕەکەی خۆیەوەی هەڵدەهێنجێ. دووەمیش: بەدەم دەربڕینییەوە(کاتێ دەیخاتە چوارچێوە هونەرییەکەوە کەچیرۆکەکەیە), چاکتر گەلاڵەیدەکاو, لەگەڵ ئەو بیرەباوەڕەدا دەیگونجێنێ. خۆ دیاریشە کەناڵێم: چیرۆکنووس(خوانەخواستە وەك ئەسپی عارەبانە ـ داوای لێبوردنیش دەکەم بۆ ئەم لەیەکچواندنە), کرداردەکاو پێچکەش دەخاتە ژێر چیرۆکەکەیو بەڕێوەیدەبا!. هەرگیز نا..ئەگەر وا بوایە, چیرۆکنووسین هەر لەبنەڕەتەوە وەك ئەو هونەرە بالأیەی کەهەیە, نەدەهاتە ئاراوە. یا دەهاتو بەلأم لەشێوەی نووسینی وتاری تێنەدەپەڕاند. یا لەمیشی تێدەپەڕاند, بەلأم تەنیا لەکۆمەڵە ئامۆژگاریوبانگهەڵدانو ڕێنیشاندانێکی رووت بەولاوە نەبوو. خۆ قسەی خۆمان بێ, لەو بابەتە چیرۆکەش لەوەبەر زۆر هەبوونو ئیشتاش هەنو لەداهاتووشدا هەردەبن. بەلأم هێندە هەیە کەئەوانە, تەنیا بەناو دەچنە خانەی چیرۆکەوە, دەنا وەك چیرۆك مایەپووچ دەردەچن.

بەهەرحاڵ ئێمە کەباسمان لەبیروباوەڕە, دەبێ بگەڕێینەوە سەریو بپرسین: بیروباوەڕ خۆی چییەو ئینجا لەلای چیرۆکنووس بەپابەندی لەگەڵ مەغزاکەدا چی دەگەیەنێ؟. ئاشکرایە من لێرەدا مەبەستم لەبیروباوەڕ, مانا فراوانەکەیەتی نەك مانا تەسکە سنووردارەکەی, کە پابەندی(ئیلتیزام) بەیەکێ لەو ئایدۆلۆجیا جۆراوجۆرانە دەگرێتەوە, کەلەرۆژگاری ژیانی چیرۆکنووسەکەدا لەکایەدان. ئەمیان حسابێکی تایبەتیی خۆی هەیەو, وتارێکی تایبەتیی پێدەوێ کەڕەنگە باس لێکردنی, هەم کەمێ سەختوستەم بێو هەم کەمێکیش ئاڵۆو.

ئەی ئایا مانا فراوانەکە کامەیە؟. ئەمیان ئەوەیە کەدەتوانرێ وەك دەستوورێك بووترێ: لەژیاندا هیچ کەسێك نییە, بیروباوەڕێکی تایبەتیبێ بەخودی خۆیەوە. ئیتر لەشێوە هەرە ساکارەکەیەوە لەلای نەخوێندەوارێکی کاڵفامەوە بیگرە, تا دەگاتە لای خوێدەوارو رۆشنبیرو زاناو فەیلەسووفو تەنانەت, نەخوێندەوارێکی دنیادیدەی زۆر تێگەیشتووش. چونکە ئەو خەڵکە, نەك تەنیا رۆشنبیرەکان, بەڵکوو رەشۆکییەکانیشیان, بەدەم بەسەربردنی سالأن ژیانیانەوە, دەبینو دەبیسنو فێردەبن. دواجار قسەدەکەنو رادەردەبڕنو هەڵوێست دەنوێنن, با مەسەلەش بریتیبێ لەتەنیا زۆرانبازییان بەدرێژایی رۆژگاری خۆیان لەکۆڕی ژیاندا. چونکە هەر ئەم زۆرانبازییەیە کەتووشی قسەکردنو رادەربڕینو هەڵوێستنواندنیان دەکاو لەگەڵیاندا, کردارو هەڵسوکەوتی تایبەتیش. بەمجۆرە لەئەنجامدا دەبێتە خاوەن بیروباوەڕ.. جۆرێك لەبیروباوەڕ کەبەردەوام لەڕەوتی ژیانیدا رەنگ دەداتەوە.

سا ئەگەر دەستوور وەهابێ کەهیچ کەسێك لەژیاندا بەبێ بیروباوەڕ(بەمانا فراوانەکەی)نەبێ, ئەوا چیرۆك نووسیش وەك یەکێك لەو خەڵکە, دەبێ خاوەنی بیروباوەڕێکی تایبەتی بێ بەخودی خۆیەوە.

ئینجا كەوەهابوو, دیارە دەبێ ئەو مەغزایەی لەچیرۆكەكەیدا بەدەستی‌یەوە دەدا, هەم لەوبیروباوەڕەوە هەڵقوڵابێ‌و هەم لەگەڵیشیدا گونجابێ. خۆ ئەوەش ئاشكرایە كەئەو چیرۆك نووسە, هونەرەكەی بەدەستەوە دەبێتە ئامرازێك, یابۆی دەبێتە ڕێگایەك‌و بەهۆیەوە بواری بۆ دەڕەخسێ, ئەو بیرو باوەڕەی بەخەڵكی(كەبەرادەی یەكەم خوێنەرەكانین) رابگەیەنێ. ئینجا ئێوە ئەگەر ئێستا بێگەڕێنەوە سەر وتاری یەكەمم(پێشەكی دووپرسیار), دەبینن كەمەسەلە لێرەدا بادانەوەیەكی بۆلای ئەو پرسیارە تێدەكەوێ كەدەڵێ ئایا چیرۆك نووس بەچی چیرۆك دەنووسێ؟!. بەم پێیە كاروادەكەوێتەوە كەبڵێین: كاتێ چیرۆك نووسێك لەچیرۆكەكەیدا مەغزایەكت بۆ دەخاتە بەربیرو هۆش, بەوەلایەنێكت لەبیروباوەڕی خۆی سەبارەت بەژیان پێ‌رادەگەیەنێ. بۆچیش پێی رادەگەیەنێ؟!. بێگومان بۆقایل كردنت بەو لایەنەی بیروباوەڕەكەی خۆی‌و بۆهاندانت كەلایەنگیری بیت‌و بگرە لەلای خۆتەوە, پەیڕەویشی بكەیت.

سا هەر ئەمە دەری دەخا كەچیرۆك نووسی(بەهەق چیرۆك نووس)چ بایەخێكی هەیەو چ رۆڵێكی گەورەو گران لەژیاندا دەگرێ.

ژ/1021 ـ 1988/11/3